

NR 1 | 2018
ÅRGÅNG 20

MEMLEMTIDNING
Öckerö Öarnas
SLÄKTFORSKAR FÖRENING

Kistplåt från Öckerö gamla kyrka

Enkan

Christina Hallgren

Född den 8 Augusti 1777

Afled den 14 Maj 1851

NOLLEROTH

Om Jacob Rasmusson, kyrkoherde i Torslanda pastorat 1648-1666

Innehåll:	Inledning (sid.1)
	Utbildning och yrke (sid.2)
	Prästboställen i Torslanda (sid.3)
	Familj (sid.4)
	Rättegången 1660 (sid.5)
	Rättegången 1665 (sid.15)
	Rättegången 1666 (sid.18)
	Avslutning (sid.43)

Inledning

Jacob Rasmusson, kyrkoherde i Torslanda och Öckerö 1648-1666, har mest blivit känd för sitt den 13 juli 1666 begångna dråp på skepparen Erik Larsson från Röd på Hönö. Han kunde inte överbevisas och slapp därför avrättas men avsattes från sin tjänst. Jacob Rasmusson betraktas därför som en tragisk figur, och inte mycket har i övrigt sagts om honom. Det har liksom räckt med detta.

Under mitt mångåriga arbete att utreda olika släkter i Öckerö och omgivande socknar kom jag 2017 fram till Nolleroth. När jag började inventera källorna, upptäckte jag att det fanns mycket mer att få fram om Jacob Rasmusson. Slakten går på en punkt ihop med slakten Nordtman. Jag lyckades nu få fram samtliga dokument från rättegången efter dråpet, vilka tidigare inte varit kända och vilka man vid ett tidigare försök av mig inte klarat att få fram ur arkivet. De ger upplysningar om Jacob Rasmussons hustru och barn och om många sockenbor genom deras samröre med herr Jacob. De ger en intressant tidsbild och ökad kännedom om den tidens föreställningsvärld. Det finns humoristiska detaljer och dialektala ord och uttryck som man småler igenkännande åt. Den juridiskt intresserade har mycket att hämta i de många rättegångarna som blev följden av dråpet. Var Hisingens avrättningsplats låg avslöjas här för första gången. Jag gick också igenom mina kopior från Göta hovrätt om Jacob Rasmussons pigas år 1660 förövade mord på sitt nyfödda barn, vilka jag hade gjort på 1980-talet men inte bearbetat förrän nu, och fann att rättsprocessen 1666 gav upplysningar som rätade ut många frågetecken från 1660. Ja, man kan säga att händelserna 1660 och 1666 hängde ihop och att protokollen kompletterar varandra. Vi får kännedom om fyra händelser som rörde Jacob Rasmusson; 1659-60, 1664, 1666 vid trettonhelgen och sommaren 1666-våren 1669.

I olika källor, tryckta så väl som elektroniska, har man spekulerat och gissat. Att slakten Nolleroth skulle ha härstammat från Skottland får anses vara gripet ur luften. Jacob Rasmusson kallas i många släktöversikter Nolleroth. Det är dock fel: man får inte benämna en person efter hans barn. I det här fallet har namnet bildats efter barnens hemort Noleröd i Torslanda socken, där de var födda. Det var så släktnamn oftast konstruerades då, inte minst

av blivande präster när de kom till latinskola och universitet. På något ställe har man konstruerat en far till herr Jacob och placerat honom i Röd Nordgård i Torslanda socken, en gård som man väl uppfattat som en stavningsvariant av Noleröd. De är dock helt skilda gårdar sedan långt före 1600-talet, och någon Rasmus är inte nämnd i Röd Nordgård i en enda bevarad källa vid tiden för Jacobs sannolika födelsetid. Jag hoppas med min genomgång också att sådant nu kan rättas till.

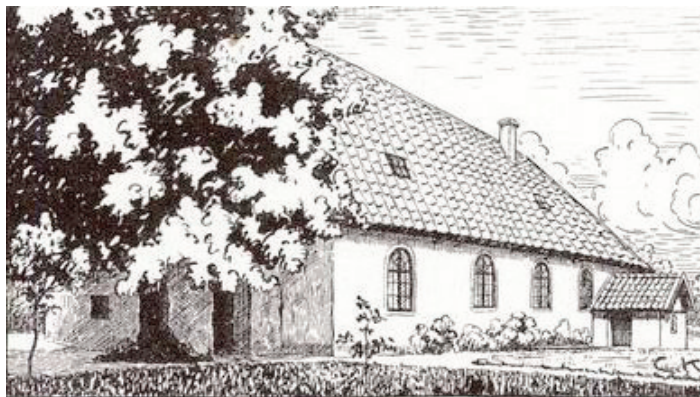
Jag vill med min artikel försöka ge en fylligare bild av kyrkoherde Jacob Rasmussons person och släkt, liksom av många andra personer i pastoratet och intressanta händelser under det första årtiondet av svenskt styre, när hela samhället skulle omdanas: inte minst inom juridiken var detta något som skapade stor frustration.

Jag har även skjutit in ett kapitel om Torslanda pastorats prästboställen under äldre tid, särskilt då Noleröd, samt lite om kyrkan.

Utbildning och yrke

Jacob Rasmusson var sannolikt född omkring 1620, då han (säkerligen) inskrevs vid universitetet i Köpenhamn 1638: "7/5; Iacobus Erasmi Northvagus, e.s. Slaglos.". Det tyder på att han först gick i latinskola i Slagelse på Själland. Det var vanligt att man skickades dit då för gymnasiala studier. Han har enligt tillnamnet kommit från Norge, sannolikt Bohuslän. I en uppsats från 2015 om den kyrkliga försvenskningen på Hisingen sägs prästerna fram till 1690 ha måst vara födda i egentliga Danmark (och därmed Norge) eller Bohuslän (och i det fallet ha studerat i Danmark) för att få en tjänst.

Jacob blev prästvigd 1643 och var först komminister i Kungälv. Han tillsattes i Torslanda 1648: företrädaren Nils Pedersson dog enligt skattelängder i början av det året, och Jacob fick kungligt brev på prästgården i Noleröd den 5 januari 1649 och hade väl då ansökt 1648 (se bilaga A). Man kan notera att Jacob och båda hans två efterträdare Kolleback och Böcker hade samma befordringsgång.

Torslanda kyrka. Av författaren Claes Krantz som mycket fint i åtskilliga böcker skildrat Bohuslän i ord och bild. Från boken "Gamla Göteborg".

Prästboställen i Torslanda

Gården Noleröd var från början en helgård tillhörande kyrkogodset (1542 och 1568), men skrevs redan 1573 som kronogård. Den var nedsatt till ½ mantal långt innan Jacob kom dit och brukades av Anders Nilsson (nämnd 1611-48) och Anders Larsson (nämnd 1618 då han gifte sig och tog över gården efter sin mor - 1645). En skeppare/strandsittare Anders Andersson (nämnd 1631-50) kan ha varit son till någon av dem. Jacob Rasmusson fick 1649 5/1 kungligt brev på denna gård. Pastoratet kallas i detta brev ringa och besvärligt, och det hade inte funnits någon prästgård (prästbol) innan. När svenskarna hade tagit över Bohuslän, ordnade Jacob så att hans besittning av Noleröd 1660 10/6 konfirmerades av guvernören Harald Stake.

Tjänsten hade före Jacob innehafts av Nils Pedersson (Nicolaus Petri, sannolikt den som hade tillnamnet Rugianus och därför kan ha kommit från ön Rügen). Denne bodde i Lilla Tumlehed i Torslanda 1617-31. Herr Nils bytte gård med Olof Hansson i Öckerö Sörgård 1632 och bodde där till sin död 1648 (nämns i en skattelängd 1647-48 och änkan från midsommartid 1648). År 1627 kallas Lilla Tumlehed "Prästgården" i en skattelängd, liksom 1646-47 Öckerö Sörgård gjorde. I skattelängder nämns 1614/15-1627/28 en Per Andersson i Torslanda "Prästgård". Det kan vara så att Per var son till den tidigare kyrkoherden Anders Pedersson, nämnd 1593-99. Enligt det gamla herdaminnet i kyrkboken från 1736 bodde denne kyrkoherde där, men gården nämns redan i längden över gengård 1528 (bebodd av den fattige skraddaren Torkel). Den låg enligt ett herdaminne vid den nuvarande prästgården och kallades "Lilla Prästgården". Husen hade förfallit 1736, och kvar var bara en äng, "Prästängen". Mycket intressant är att herr Nils i Tumlehed betalade taga för den lilla ¼-gården "Torslanda Prestegaard som Peder Anderssen affdöde" 1627-28. I längderna 1635-37 står det "prästebol(ig)" här.

Enligt herdaminnet från 1736 skall Jacob Rasmusson en tid ha bott i ett hus på Öckerö innan han kom till Noleröd. Lämnningar efter detta hus fanns ännu 1736, och området kallades "Prästebratten". Det finns inga belägg för detta i andra källor (varken i Lindrots ortnamnsbok eller i skattelängderna tas detta namn upp), men det går väl inte att utesluta helt (påståendet kommer efter bara ett åttiotal år och görs av en initierad person – den dåvarande kyrkoherden). Jacob verkar inte ha tillträtt efter ett sedvanligt nådår för prästänkan att ordna sina förhållanden. Hon blev inte konserverad genom gifte med Jacob; i så fall skulle han ha stått med sitt namn i skattelängderna för Öckerö Sörgård. Men änkan nämns där t.o.m. 1651 och sedan sonen Peder Nilsson.

De tre Anders som blev vräkt från Noleröd skulle enligt det kungliga brevet få en annan likvärdig gård. Det är svårt att se vart de flyttade.

Under Jacob Rasmussons tid gjordes 1653 19/12 en besiktning av Torslandas och Öckerös kyrkor, vilken tidigare inte noterats i litteraturen. Där konstaterades bl.a. att båda kyrkorna saknade klockor. Men Torslanda fick en tre år senare, alltså under den ännu danska tiden. På denna finns text, namn och initialer, delvis svårtolkade, vilka beskrivs i ett avsnitt av ett sockenstämmoprotokoll från 1730-talet. Dokument till detta avsnitt finns i avskrift i bilaga A.

Familj

Tidigare har det bara noterats att Jacob Rasmusson hade två söner, Erasmus och Raphael, vilka båda liksom fadern blev präster. Erasmus blev kyrkoherde i Höör i Skåne och fick en eftersläkt där, medan Raphael fick många ättlingar i Bohuslän utgående från hans tjänstgöringsort i Grinneröd utanför Uddevalla. Under 17- och 1800-talen förekom några generationer Nolleroth utgångna från Erasmus även i Göteborg. Genom rättegången 1660 och ny forskning som stimulerats av min medverkan i Göteborgs stifts nya herdaminne har det framkommit uppgifter om hans hustru Elsa och barn: han hade även döttrarna Ingrid, Gertrud, Anna, Anna Catharina och Helena Rebecka. Dessa redovisas närmare i en bilaga (ett ättlingaverk i 2-3 generationer). Ingen av de fem döttrarna verkar ha fått barn, även om minst fyra av dem blev gifta. Sannolikt skulle det gå att hitta fler personer tillhörande denna familjekrets i domböckerna eller genom tillfällighetsfynd.

Kort lista över barn och barnbarn (mera utförlig i bilaga B):

Jacob Rasmusson, född c. 1620, död 1673(?)

| **Ingrid Nolleroth**, född c. 1650

| **Gertrud Nolleroth**, född c. 1653 i Noleröd, Torslanda sn (O)

| **Erasmus Nolleroth**, född 1656-01-23 i Noleröd, Torsl. sn, död 1714-06-18 i Höör sn (M)

|| **Olaus Elias Nolleroth**, född 1686 i Höör sn (M), död 1736 i Färlöv sn (L)

|| **Anna Nolleroth**, född 1689, död 1744

|| **Petter Lorentz Nolleroth**, född 1695-02-11

|| **Helena Christina Nolleroth**, född 1697-04-05, död (begravd 1731-01-13) i Kristianst. (L)

|| **Carl Ludvig Nolleroth**, född 1700 i Höör sn (M), död 1750-04-29 i Karlshamn sfs (K)

|| **Jöns Peter Nolleroth**, född 1714-05-04 i Höör sn (M), död 1770-05-27

| **Anna Nolleroth**, född c. 1660 i Noleröd, Torslanda sn (O)

| **Anna Catharina Nolleroth**, född 1663 i Noleröd, Torslanda sn (O), död 1741-01-24 i Önnestad sn (L)

| **Helena Rebecka Nolleroth**, född 1665 i Noleröd, Torslanda sn (O), död 1739-01-23 i Malmö S. Petri sfs (M)

| **Raphael Christian Nolleroth**, född 1667, död 1746 i Grinneröd sn (O)

|| **Daniel Nolleroth**, född i Grinneröd sn (O)

|| **Gabriel Nolleroth**, född i Grinneröd sn (O)

|| **Petronella Nolleroth**, född 1701-03-22 i Grinneröd sn (O)

|| **Anna Maria Nolleroth**, född 1702-07-29 i Grinneröd sn (O)

|| **Helena Nolleroth**, född 1704-05-12 i Grinneröd sn (O)

|| **Catharina Nolleroth**, född 1706-04-20 i Grinneröd sn, död 1774-04-10 i Ljung sn (O)

|| **Christina Nolleroth**, född 1708-12-16 i Grinneröd sn (O)

|| **Rebecka Nolleroth**, född 1712 i Grinneröd sn (O), död 1797-05-25 i Marstrand sfs (O)

|| **Magdalena Nolleroth**, född 1716 i Grinner. sn (O), död 1799-02-12 i Liden, Ljung sn (O)

|| **Jacob Nolleroth**, född 1716 i Grinneröd sn (O), död 1791-07-27 i Prästg., Forshälla sn (O)

Rättegångar

Jacob Rasmusson spelade en central roll vid tre rättegångar; 1660, 1665 och 1666. För dessa redogörs här nedan, först i form av ett sannolikt scenario sammanställt av de olika vittnesmålen i rätten (målet 1665 är så kort att det har tagits med i original med efterföljande noter). Efteråt följer en beskrivning av rättsprocessen och en juridisk analys, låt vara lekmannamässig men grundad på djup kännedom om rättsfall under 1600- och 1700-talen och kompletterad med läsning av litteratur och nätartiklar. Till särskilt stor nytta i fråga om innehållet och utformningen har böckerna av Andreas och Anna Karlsson om 1600-talets domböcker för Halland varit. Originaldokumenten i avskrift finns med som bilagor (C och D) med noter.

”Anna Andersdotter, barnamörderska”

Vad som hände

Det var tidig morgon söndagen den 8 januari i nådens år 1660. Midvinternattens stjärnor tindrade ännu svagt när herr Jacobs dräng Anders Bengtsson gjorde iordning hästen för färd till bryggan i Hästevik, där de skulle ro över till Öckerö¹. Kyrkoherden i detta lilla men svåra pastorat skulle ta sig ut till öarna för att hålla morgongudstjänsten. Den andre drängen, Sven Persson, hade han skickat iväg till Tumlehed i ett ärende. Hästen frustade så att andedräkten rök när den tvingades ut från stallets värme, och pastorn satt påpälsad i trillan när den forcerade den frostknaggliga vägen. Lite snö låg ute på markerna men vägen var farbar med vagn, och isen hade inte lagt sig². Vad tänkte han på där han satt i vagnen? Han gick väl igenom predikan igen, men tankar på den ovissa framtiden trängde sig på. Freden i Roskilde två år tidigare var långt ifrån befast: kanske Bohuslän skulle återgå till hemlandet i alla fall? Eller hur skulle det bli med svenskt styre³? Ja, tankar på framtiden kommer ofta vid nyårstid, när helgernas frid och festande är över och vardagen obevekligen infinner sig. Gudstjänst på Öckerö på morgonen och i Torslanda på eftermiddagen varannan sön- och helgdag var rutin, men herr Jacob kunde inte undgå att då och då under sin färd tänka på hemmet i Noleröd med familjen och de många tjänstefolken. Särskilt tänkte han på sin mjölkpiga Anna Andersdotter. Det ryktades att hon var med barn. Det syntes onekligen att hon hade blivit lite tjock, men det kunde ju ha en annan förklaring. Om hon var med ett oäkta⁴ barn, visste han vad det skulle innebära om det uppdagades.

Hemma i Noleröd⁵ steg pigan Anna Andersdotter först av alla upp i det kalla huset och fick upp elden i spisen för de andra. Så vaggade hon ut i kylan med sin mage till fähuset för att mjölka. Det började ljusna. Klockan var nästan nio. Barnet hon bar på hade sparkat mycket

¹ Olof Andersson i Norra Hästevik var färjekarl då, men enligt målet 1666 om dråpet på skepparen i Röd verkar det som om prästen hade en egen båt och egna karlar som rodde.

² Kan ha varit så det året. Ändå säkert ganska kallt: 1600-talet benämns *Lilla istiden*.

³ Freden i Roskilde 1658 var inte slutgiltig. Den blev efter nya stridigheter inte klar förrän senare, under 1660.

⁴ Många uppfattar själva ordet *oäkta* som hemskt och nedsättande, och många är de barn och deras föräldrar som pga den utomäktenskapliga födseln fått lida på olika sätt, men egentligen är själva ordet helt neutralt: *utomäktenskaplig*. Äkta=äktenskaplig. Det var ju den syndiga händelsen som gjorde att dessa mödrar och barn utsattes för en sådan enligt vårt synsätt förnedrande behandling. Men på den tiden ansågs det att de världsliga och religiösa myndigheterna hårt måste beivra alla typer av synd för att inte hela samhället skulle besudlas och följa med till evig förtappelse.

⁵ Skrevs även Noleröd (som nu), men formen Noleröd används här som mera ursprunglig, då gården avstyckats som en nordlig del av de två gårdarna Röd.

dagen innan, och hon undrade om det nu var dags att föda. Det knep till i magen då och då. Precis när hon kom in i lagårdsvärmen började det göra mera ont, och hon förstod att det nu var allvar. Hon körde upp den lille drängen Olle Smed ur hans sovplats i ett tomt bås och lade sig där. Men hon kunde inte ligga stilla länge för smärtan utan måste gå omkring bland båsen och ta stöd mot väggarna. Olle förstod att det var något fel och sprang in i boningshuset, där den gamla kvinnan Börete Philippus låg i spissängen⁶. Hon följde med ut och såg att Anna hade ont. Då gick hon tillbaka in och väckte hustru Elsa och sade att Anna inte orkade mjölka. Elsa steg då upp och tog med sig de två småpigorna⁷ och fick mjölkat. Sedan måste hon också gå till ladan och hämta hö och ge djuren.

Prästhustrun Elsa hade sysslat i ladugården på morgonen, eftersom det inte fanns någon vuxen dräng hemma. Efter middagen var det dags att ta sig till kyrkan. Hennes make hade åkt direkt dit från Öckerö. Sven hade kommit tillbaka från Tumblehed vid middagstiden och måste något försenat mocka i fåhuset. Han fick hjälp av den halvvuxna pigan Anna Bengts som undrade varför han gick där så ensam och mockade och svarade att Anna låg i ett bås och inte orkade. Efteråt tog han den andra hästen och spände för en vagn och körde Elsa, Anna Bengts och de två småbarnen till kyrkan⁸. Den äldre dottern Ingrid var kvar hemma.

Medan det övriga folket var i kyrkan hjälptes Böreta, Ingrid och den lilla pigan Gertrud Bengtsdotter åt att få in Anna i stugan. När hon kom in svimmade hon på golvet och måste hjälpas upp i slagbänken (kökssoffan) där prästens två småbarn brukade sova. Där fick hon nu vila. Ingrid hämtade in öl och värmdde upp, som Böreta blandade till en stärkande måltid med bröd, smör och peppar. Detta brukade man ge barnaföderskor, det visste hon av erfarenhet⁹. När folket kom från kyrkan hängde man ett kläde för slagbänken, så Anna fick lite enskildhet. Efter ett par timmar kunde hon dock sitta upp en stund på en stol. När vintermörkret vid halvfyratiden sänkte sig över Noleröd, tände hustru Elsa en lykta och gick med småpigorna till fåhuset och kvällsmjölade. Då följde Anna efter. Hon hade tillkvicknat och var nu rädd att man skulle få syn på det lilla livlösa gossebarnet som hon fött och lagt under höet i båset. Elsa fick se att det var vått i båset och sade: ”så här ser ut!” Anna bortförklarade det med att korna ibland vände sig om i sina bås, och att det var vått framtill även i tjurens bås. Elsa lät sig nöja med det. Anna gick därefter in, något lugnad, och fick på natten ligga kvar i slagbänken med de två prästbarnen.

⁶ Utrymme vid murstocken vid sidan av spisen, där det fanns plats att ligga och där det alltid var varmast i huset. Elden hölls igång under dagen och lades över med kol och aska på natten så att den inte dog ut.

⁷ Anna Bengts, som var äldre och fick vittna, och Gertrud Bengtsdotter som inte var vittnesgill. Se nedan.

⁸ Prästgården låg bara en halv km från kyrkan, men med två småbarn och vinterkyla hade det väl varit jobbigt att gå till fots.

⁹ Denna soppa (”øllebrød”) tillagades inte så sällan i Norge och Danmark vid den tiden. Den betraktades som mycket näringsrik och välsmakande och inmundigades inte bara av allmogen vid särskilda tillfällen, utan även av ”fint folk”, t.o.m. kungen. Från Andreas och Anna Karlsson: ”Giftmord och gästabud” (Halmstad 2014).

Amhult Nedergårds bebyggelse i en lång rad, kallad Äckrera, ditflyttad vid laga skiftet 1842. Ursprungligen låg den utanför vänstra övre hörnet, där Uppegården fick ligga kvar. Kvarnarna kan ha legat på berget vid den ursprungliga byn, som man fick köra runt på den gamla vägen förbi flygfältet, troligen på berget uppe vid flygledartornet. Från nätet.

På måndagen lät herr Jacob drängen Anders köra honom till Kungälv, och nästa dag åkte hustru Elsa med drängen Sven och de två småbarnen också dit¹⁰. De blev kvar till på fredag afton. Anna fick de nätterna sova i spissängen jämte Böreta. Där var det varmt och gott. Sedan kände sig Anna frisk. Hon hade haft gott om tid att tänka igenom sin situation. Den var inte rolig. Hon visste vad som kunde hända. Varför hade hon råkat i denna svårighet? Hon tänkte på klockaren Påvel Nilsson i Röd som hade dött på ”tredje pingstdagen” och inte behövde uppleva detta: han var ju far till hennes barn. Visserligen var han gift och kommen till mogen ålder, men hon var smickrad över hans uppvaktning och föll till föga en gång vid påsk 1659 när de var vid Anders Jacobssons kvarn i Amhult¹¹ för att mala och en sedan gång till i prästens lada. Var det några dagar före eller efter påsk? Hon mindes inte riktigt.

Anna hade gjort allt för att dölja sitt tillstånd, men inte lyckats helt. Redan på sommaren hade folk börjat misstänka vad som var på gång. Hon märkte det på deras blickar och antydningar. När det närmade sig jul hade både hustru Elsa och drängen Sven frågat henne om hon ”redde till barsel¹²”, men hon hade förstås nekat. Vad annat kunde hon göra? Hon hoppades kunna sköta det hela omärkligt. I ett försök att bli kvitt fostret, innan det gick alltför långt och troligen blev omöjligt att dölja, hade hon en gång under hösten varit i kyrkan och skrapat stoft från bilderna på altartavlan och blandat i varmt öl och druckit. Hon hade hört talas om sådant innan. För henne hjälpte det dock inte.

¹⁰ Oklart vad man gjorde i Kungälv. Kanske man hade släkt där och besökte den nu när all helgtjänstgöring inte hindrade dem längre. Dock tycker man att de kunde åkt ihop. Och varför fick inte Ingrid åka med?

¹¹ Det heter först i protokollet ”Amhults kvarnar”. Sedan ”Amhults bönder”...” varit hos dem och malt”, sedan att Påvel hade varit i Anders Jacobssons kvarn. Det är tydligt att det fanns flera kvarnar där då.

¹² Barsel, som det fortfarande heter i Norge och Danmark och betyder barnfödelse, efter det gamla ordet *barnsöl* för festligheterna efter förlossningen.

Torslanda kyrkas altartavla i renoverat skick. Den kan ha sett ut så här när Anna smög sig dit och efter en stunds funderande på vilken del som var kraftfullast skrapade av stoft och blandade i varmt öl och drack. Från nätet.

En vecka efter barnafödandet när Anna blev orolig att den döda pojken skulle upptäckas, tog hon honom och grävde ner under golvet i ett annat hus på gården (utan kläder eller svepning som man senare skrev i protokollet). Men saken var inte utagerad. Starka misstankar hade väckts och folks prat fortsatte. Saken kom till myndigheternas kännedom och måste undersökas. En av de sista dagarna i januari, då det hade gått tre veckor, kom fogden Rasmus Jönsson med några dannemän¹³ och förhörde Anna och frågade om ryktet var sant, vilket hon förnekade. Man lät då undersöka Anna, om hon uppvisade ”*tegn till slig Wgierning*”. Något sådant gick dock inte att bevisa. Men man kunde inte släppa det: Anna sattes i förvar och ansvarades för av två betrodda män i socknen tills vidare undersökning kunde företas. Prästen och hustrun var inte hemma när detta skedde, men kom hem dagen därefter. De tog då hem Anna till sin tjänst i prästgården och tyckte att man själv kunde gå i god för henne. Men folk menade då att prästen inte borde befatta sig med ”*Noget beröchtet quinfolch*”. Han föll till föga och lät föra Anna tillbaka i förvar. Under tiden där kom folk dit och pratade med Anna. De förmanade henne flitigt att hon måste erkänna. Efter någon vecka kom Ingeborg Hansdotter på Nolö dit. Anna ville inte bekänna för henne heller. Ingeborg tog då till hårdhandskarna: ”låt mig se dina bröst”! När Anna inte godvilligt gick med på detta, tog Ingeborg med våld av henne snörlivet och kände på ett bröst. Då kom det mjölk där. Saken var bevisad. Anna hade fött barn! Ingeborg sade: ”*Slaa dig for dit bryst och bed Gud forlade dig dinne Synder!*” Men Anna ville inte erkänna förrän Ingeborg släppte henne. En kväll strax efter detta kom Annas moster Ragnhild i Amhult dit och pratade med henne långt in på natten. Först nu gav Anna upp och erkände.

Så följde några fasansfulla veckor, när Anna (”en månad och en dag” efter födseln, vid stämman i Kyrkeby i Säve 9/2 enligt nedan) måste visa var hon hade grävt ner barnet och sedan förhördes vidare i rätten och till sist dömdes att mista livet. Hon var tvungen att träda fram inför rätten och betraktades med avsky och nedsättande tillmälen. Hon sattes i fängelse på Bohus med illvilliga vakter och svältkost, kyla och fukt, loppor och löss, allehanda orenlighet

¹³ Rättskaffens män av allmogen. Ordet dannekvinnor användes också på motsvarande sätt.

och medfångar som behandlade henne illa. Till slut var hennes situation så eländig, att hon nästan hoppades att döden snart skulle komma som en befriare. Hon hade bekant sin gärning, ångrat sig och av själsörjaren fått syndernas förlåtelse och kunde därför i alla fall vara säker på att få del av det eviga livet efter hädanfärden. Några dagar efter den 19 mars fördes hon ut på avrättningsplatsen på Myklahed¹⁴ och gick sitt slutliga öde tillmötes. Hon tvingades knäböja med förbundna ögon och blev så halshuggen¹⁵ och nedgrävd i närheten. Hon fick inte, i likhet med andra avrättade brottslingar, begravas på kyrkogården. Men hon slapp brännas på bål eller styckas efteråt, vilket säkert gjorde att det kändes lite lättare att tänka på det innan.

Rättsprocessen

Det här målet finns i Göta hovrätts protokoll från mars 1660, där jag hittade det för många år sedan och kopierade. Det togs nu fram och bearbetades inför artikeln om släkten Nolleroth. Det **första steget** i rättsprocessen var förhöret efter tre veckor. Det är inte protokollfört, men finns refererat i ett s.k. tingsvittne (skriftlig kopia eller referat) från tingsrätten daterat 9/2, senare skickat med hela ärendet till de högre rättsinstanserna. Något ting hölls inte då, varför man får se det som ett informellt sonderande förhör av kungens fogde (befallningsmannen), d.v.s. åklagaren, i närvaro av några dannemän. Fogden hade rätt att låta företa undersökningar vid misstänkta brott. Här utsåg han, tydligen samma dag, tre dannekvinnor att syna den misstänkta barnamörderskan efter tecken på brottet. Det kan dock av oss sentida betraktare synas ogörligt att på det sättet få fram sanningen. Man kunde inte heller, som det visade sig, varken överbevisa eller befria henne från misstankar.

Anna sattes nu i förvaring. Det fick i sådana lägen ske hos privatpersoner, vilka kunde gå i god för den misstänkta ("cautionister"). Det betydde infernaliskt nog att om fången rymde blev den ansvarige själv dömd för brottet! Han ansvarade med sitt liv. Det kunde därför vara svårt att få någon att åta sig uppdraget, men det betydde också att den som likväl gjorde det var ytterst noggrann att bevaka personen ifråga. Anmärkningsvärt är att prästen tilläts ta hem Anna. Det var ju att sätta sig upp emot kungens befallningsman! Säkerligen trodde herr Jacob att Anna var oskyldig och skulle frikännas, och borgensmännen vågade väl inte gå emot sin kyrkoherde.

Det **andra steget** var att det kom upp vid en "stämma i Kyrkeby 9/2". Denna stämma är inte heller protokollförd men refererad till i tingsvittnet ovan. Det hölls tydligen ett förhör i tingsrätten, då man skriver att fogden var närvarande, att Anna erkände och att man skickade ut länsman Jörgen Mårtensson och andra betrodda män och kvinnor att syna barnet, och sedan förhörde dem som vittnen *inför rätten*. Man grävde upp barnet, tvättade av det och fann att det var fullgånget¹⁶. Detta var mycket viktigt att fastställa i sådana mål, då en fullgånghet visade att det inte var dödfött utan kunde ha dödats efter födelsen. Det ena kindbenet, axeln

¹⁴ Avrättningsplatsen står det inget om i protokollet från 1660, men avslöjas i det från 1666 (som till stor del handlade om händelserna 1660).

¹⁵ Män hängdes oftast, medan kvinnor halshöggs: om en kvinna hängdes var det risk att benen skulle synas(!).

¹⁶ Det står inte här vad man gick efter, men man brukade tolka det så om det hade hår och naglar.

och armen var brutna och ögat på samma sida (höger) skadat. Det var blått och blodigt där, men inte på andra ställen på kroppen, och skadorna ansågs inte kunna ha skett vid framfödandet. Efteråt lade kvinnorna respektfullt och på vanligt sätt barnet i en kista och ställde denna i kyrkan.

I övrigt innehåller detta tingsvittne Annas erkännande med en kortfattad berättelse om händelserna under dagen för födseln och hennes påstående om vem som var far till barnet. Påvel Nilsson var död och kunde inte bemöta hennes påstående om faderskapet. Vi kan därför inte vara säkra på om det var han. Men det låter ganska trovärdigt med hennes förklaring om besöket vid kvarnen i Amhult, då man enligt det följande kunde bevisa att Påvel verkligen hade varit där vid rätt tid för att barnet skulle ha blivit till då, och att Anna inte var säker på om det var före eller efter påsk: den som säger sanningen har oftast inget minne av exakt datum. Och hur skulle Anna ha kunnat hålla reda på Påvel klockares göranden och låtanden? Men av folk i bygden ansågs Påvel klockare ha varit för gammal för att ha kunnat göra någon med barn, varför man kände sig säker på att det var herr Jacob som var fadern och att han haft ett finger med i spelet kring barnets död. Detta åstadkom ett djupt sår i Torslanda och Öckerö under många år och var den egentliga orsaken till grälet mellan klockaren och prästen på skutan 1666, vilket sedan av någon anledning ledde till dråpet på skepparen. Vetskap om detta får vi i protokollen från denna rättegång, vilken redogörs för här i ett särskilt avsnitt.

Det **tredje steget** togs vid ordinarie ting i Bärby 13/2. Närvarande då var kronans fogde och befallningsman Rasmus Jönsson, sorenskrivaren och lagläsaren (häradshövdingen) över Norska Hisingen Erik Andersson i Hovgården, samt lagrättsmännen (nämndemännen/jury) Vagn Jönsson i Grimås, Peder Nilsson i Kärra, Peder Börgesson i Kyrkeby, Peder Rasmusson i Rönning, Bengt Arvidsson i Lärje och Tore Pedersson i Tumlehed. Här finns ett kortfattat protokoll i Västra Hisinges härads dombok. Det rör sig emellertid endast om domslutet. För att det ska bli fullständigt, måste nästa stycke (tingsvittnet 23/2 i bilaga C, refererat här nedan) läsas. Anna nekade till att ha dödat barnet och höll envist fast vid att det var dödfött. Så var tiden kommen för domen. Häradshövdingen och lagrättsmännen trädde ut och överlade. De behövde inte lång tid på sig. Snart stegade de värdigt in igen till sina platser, medvetna om sin ansvarsfulla ställning¹⁷ och stundens allvar. Anna Andersdotter dömdes nu, efter vad som framkommit vid utredningen, för att ha fött barnet i ”*dulssmåll och Nedgraffuet J löhn*”. Man hänvisade till konung Christian IV:s recess, andra boks femte kapitel samt Norges lag MB andra kapitel och konung Christian III:s recess att mista livet och ”*Reetiss offuer hindess halss*”¹⁸.

Från häradstinget 13/2 finns ett tingsvittne i hovrättens handlingar. Kanske detta tillkommit på så sätt att protokollet (förutom domslutet som finns kvar i domboken) rivits ut och sedan, som brukligt i frågas om tingsvittnen, underskrivits och stämplat med sigill? Detta tingsvittne innehåller vittnesmål av den gamla Börete Philippus som vittnade precis som tidigare, och av drängen Anders och vad han sagt till Lauritz tjänstepiga i Hästevik (mer därom nedan).

¹⁷ Häradshövdingen och lagrättsmännen hade ingen juridisk skolning. Många av dem kunde inte skriva, inte ens alla domarna. De var betrodda män i häradet och fattade sina beslut enligt sunt förnuft.

¹⁸ Något om dessa recesser beskrivs ett par sidor ner här.

Steg fyra består av ytterligare ett tingsvittne, från Vedbacka 23/2. Detta var ett tingsställe bland flera på Västra Hisingen. Det verkar enligt handlingarna i hovrätten som om det var ett regelrätt ting där då, men inte heller detta finns med i den lokala domboken. Instämnda var Jacob Rasmussons tjänstefolk och en stor mängd ordsbor; män och kvinnor, bl.a. Annas moster Ragnhild. Alla var tvungna att avlägga den vanliga eden med hand å bok¹⁹.

Församlingen blev tillfrågad om de hört ryktena och kunde inte neka därtill. Dock visste de inte om det verkligen hänt något sådant. Nu inkallades flera vittnen: Ingeborg Hansdotter på Nolö berättade om sin insats. Anna berättade om sitt samtal med mostern. ”*Amhults bönder*” kunde omtala att klockaren hade varit där och malt på tredje veckan efter påsk men mindes inte om Anna var där också. Prästens drängar och pigor vittnade var för sig om hur de uppfattat vad som hänt. De tillfrågades om de inte märkt vad som var på gång med Anna eller t.ex. hört något barnskrik, vilket de ”*aldelis Benechedt*”.

Drängen Anders Bengtsson som hade kört kyrkoherden²⁰ till Lauritz i Hästevik hade fördrivit tiden med att prata med pigan som var i fähuset med hö. Han berättade att han gått ner i fähuset och frågat henne om de hade ”*Nogen dödinge J deris fæhuus*”. Han hade på ynglingars vis i umgänget med flickor kommit in och snackat och skojat: han hittade här på att lägga sig över kanten av ett bås med benen på en ko. Pigan blev rädd när han frågade så, och han menade att han bara velat just detta, skrämma henne (vilket alltså lyckats), och inte syftat på något som kunde ha hänt i prästens fähus.

De som hade besiktigat barnet framträdde och vittnade. Anna tillfrågades om ingen var hos henne när hon skulle föda. Detta var en viktig fråga i sammanhanget, eftersom det kunde ha varit till fördel om hon hade haft någon som både hjälpt henne praktiskt då och som sedan också kunde ha vittnat om att hon inte hade gjort något brottsligt. Man frågade henne också om någon hade varit med henne och planerat fosterfördrivningen, vilket hon nekade till. Även en fråga som denna var vanlig i sådana fall och syftade till att möjligen överbevisa någon som medbrottsling, någon som kunde ha lurat henne till detta och som i så fall också borde dömas för vidskeplighet. Anna fick även tillfälle att uttala sig och nekade till att ha dödat barnet och sade sig inte ha märkt något livstecken efter födseln.

Den gamla Börete vittnade igen, men hade inget mer att komma med. Olle Smed och Gertrud Bengtsdotter kunde inte vittna under ed, då de var för unga.

Det **femte steget** var att skicka handlingarna till Lagmanstinget för bekräftelse eller vidare utredning, som alltid vid brott belagda med dödsstraff. I det här fallet bekräftades saken bara, med hänvisning till Recessen, vittnesbörden och Anna eget erkännande, men remitterades ändå till Göta hovrätt som brukligt när det gällde dödsdomar och vidskeplighet. I hovrättens

¹⁹ Det står inte hur man avlade eden, men vid den tiden kan man på andra ställen (t.ex. 1666 efter dråpet på skepparen) se att den gick till så att man stavade sig igenom den med höger pek- och långfinger på lagboken. Tidigare under 1600-talet räckte man i stället upp höger hands tumme, pekfinger och långfinger som symbol för treenigheten, med de andra fingrarna knutna (dolda) i handflatan som människans kropp och själ.

²⁰ Anders var tydligen enligt det här protokollet den som alltid körde kyrkoherden till hans förrättningar.

handlingar finns en kopia av Lagmansrättens protokoll från fastlagsmåndagen som var ordinarie datum för Bohus lagting, detta år den 5 mars. I inledningen får vi namnen på Lagmansrättens närvarande medlemmar: lagmannen Carl Pommering²¹, fogden Rasmus Jönsson, häradsdomaren på Hisingen Erik Andersson i Hovgården och de 12 lagrättsmännen från Hisingen och Inland.

I Lagtingets protokoll (som skickats till hovrätten och nu endast är tillgängligt där) finns alla tingsvittnena som refererats ovan och som upplästes. Sedan vidtogs förhör.

Till lagtinget hade herr Jacob Rasmusson med familj och tjänstefolk inkallats, genom en ”Slottens stämning”. En sådan utskickades normalt av generalguvernören över Bohuslän, Harald Stake, men nu i hans frånvaro av överste Sven Ranch, kommandant på Bohus. Kyrkoherden vittnade för sig och sin familj och sade att ingen av dem hade vetat om eller märkt av att Anna var med barn och sedan fött detta. Herr Jacob frågade Anna i rätten om hon kunde säga att hon berättat för honom eller någon i hans hus om det hela²². Det kunde hon inte. Anna fick även nu utveckla sin syn på saken: att hon inte sagt det till någon annan heller och inte samarbetat med någon om försöket till fosterfördrivning, att ingen hade varit hos henne vid födandet, att barnet inte var vid liv efter födseln och att skadorna hade uppkommit av spaden hon grävde ner det med.

Nu begärde fogden dom i ärendet. Efter Annas erkännande att barnet hade liv dagen före födseln, att hon försökt fördriva fostret, och att det fanns bevis på skador som inte kunde ha uppstått vid själva födseln, kunde rätten inte döma på annat sätt än att hon skulle mista sitt liv och ”rättas över sin hals”. I Christian IV:s recess²³ enligt ovan heter det att om något ”*lætfardig quinfolch*” blir med barn och föder det i lönndom och barnet ”*börte bliffuer*” eller påstås ha varit dödfött, och dessutom inte ha använt ordentliga ”*aff Gud allermechtigss Beskichede Middell*” för sig och fostret, skall hon icke bättre aktas än den som sitt foster med vilje har ombragt. Och om det finns tecken på handaverkan, eller blotta misstanken om sådan, skall det betraktas som annat dråp. Enligt Norges lag i Manhelgebalken (MB) blir man om man dräper fader, moder, son, dotter, broder eller syster en ”ubota man” (fredlös). Lagmansrättens handlingar med bekräftelse av tingsrättens dom skrevs under dagen därefter, den 6 mars, av lagmannen Pommering.

Steg sju och det näst sista var Göta hovrätts granskning och utslag. Lagmansrätten skrev ett brev 9/3 och skickade med handlingarna, i vilket man ödmjukt anhöll hos de höga herrarna om en skyndsam handläggning. Brevet uppvisades i hovrätten 19/3, där domen enbart blev en bekräftelse av de lägre instansernas dom²⁴. **Steg åtta** kan man kalla själva avrättningen. Den kunde nu verkställas när saken hade avhandlats och dömts i hovrätten (inte förr) och skedde

²¹ Svensk lagman (ofta stavad Pommerening) som innehade tjänsten 1658-1665.

²² Som man ser även av protokollen från 1666-67 använde man upprepade förhör för att avlösa ev. motsägelser, liksom här ovan konfrontationer mellan den anklagade och vittnena.

²³ Recesser var under 1400-1600-talen överenskommelser, fördrag och större lagar som stiftats vid herredagarna, den högsta juridiska instansen.

²⁴ I vissa fall ändrades underrätternas domar, t.ex. om hovrätten fann förmildrande omständigheter eller kunde påtala tveksam bevisning. Något sådant fann man alltså inte här.

troligen som vanligt en ganska kort tid efter hovrättsdomen, här efter 2½ månader²⁵. Det är svårt att säga om brevet påverkade det. Herr Jacob blev ju själv tvingad att infinna sig på en avrättningsplats sex år senare, även om han undkom med livet efter sin skenavrättning. Kanske tänkte han då på denna sin mjölkpiga, under sitt livs dystraste ögonblick.

Juridisk analys

Det här målet ger en intressant tidsbild av livet på en prästgård vid övergången från dansk/norsk till svensk tid. Ställningen för en piga vid den tiden var utsatt, och det fanns inga, eller mycket få, sociala skyddsnät för eventuella snedsteg. Den mänskliga naturen var densamma då som nu, men den tidens föreställningsvärld och moraliska värderingar var så starkt präglade av religionen att det inte gavs utrymme för overseende eller förlåtelse(!). Den ”kristna överheten” tolkade sitt uppdrag så att de skulle straffa syndare för att Guds vrede inte skulle drabba resten av befolkningen²⁶. Vi har idag svårt att tänka oss in i hur människor tänkte och kände. Ett studium av 1600-talets rättsprocesser kan då för den intresserade bli ett medel till en ökad kännedom.

Mången människa har genom årens lopp i sin grå vardag, bara ibland avbruten av ett ögonblick av lycka, plötsligt hamnat i en mardröm. De flesta av dessa olyckliga nu hädangångna har alldeles glömts bort. ”Anna Andersdotter, barnamörderska” står det i marginalen i hovrättsprotokollet. Och så framställs hon i tingsprotokollet från Västra Hisings häradsrätt. Något mer som visar att hon existerat finns inte. Uppgifterna har legat djupt begravda i arkiven i 350 år. Anna var som så många andra en kortvarigt glimmande stjärna på historiens mörka himmel av glömska. Här har nu hennes sista månader i livet lyfts fram. Man kan känna sympati för henne som människa i en svår tid där oäkta barn gick dystra öden till mötes. Anna Andersdotter tog saken i egna händer och försökte lösa den på sitt sätt. Hur många andra gjorde inte så, och lyckades? Anna upptäcktes och dömdes. Hon måste som andra anklagade vid den tiden sköta sitt eget försvar och hade rimliga förklaringar till skeenden och fynd. Hon erkände inte i någon enda rättsinstans att hon tagit livet av sitt nyfödda barn, trots att hon utsattes för svåra förhör, bespottelse och kanske tortyr. Att vänta på att mista livet genom halshuggning var naturligtvis outhärdligt och hann inte bearbetas på grund av att processen drevs på av motparten.

Å andra sidan får vi inte glömma att Anna kanske verkligen gjort sig skyldig till mord på sitt eget barn. Hon kanske verkligen var värd att dömas till ett hårt straff. Hon kunde inte överbevisas om mord, och på den tiden fanns ju ingen rättsmedicinsk instans och kunskap som genom en obduktion kunde komma fram till en dödsorsak. Ett barnamord var så allvarligt att man kunde dömas på blotta misstanken eller i alla fall för att det inte gick att utesluta mord. Själva döljandet av barnet efter födseln ansågs bevisa att det hade bragts om livet och var därför belagt med dödsstraff. Försök till fosterfördrivning, födande i hemlighet och döljande av liket var indicier som man tyckte starkt talade emot den misstänkta Anna

²⁵ Jfr med de 1½ år som det tog vid processen 1666.

²⁶ Formuleringen hämtad ur Andreas och Anna Karlsson: ”Bland skogsrovare och skräppeskitar” (Halland 2012).

Andersdotter. Man bör också betänka att kyrkans inflytande över människor då var starkt, och att nästan ingen undgick att lära sig vad som ansågs för rätt eller fel. Även om ett oäkta barn ofta hade det svårt, fanns möjligheter till ett bra liv, och de flesta som hamnade i en sådan situation lät det hela löpa på och hemföll inte åt brottslighet.

Persongalleri

Vem var Anna Andersdotter? Vi får här en bild av hennes sista månader i livet. Protokollen berättar inte med ett ord om hur hon reagerade känslomässigt under de olika faserna av rättegången. Ytterst sällan noteras sådant i handlingarna, t.ex. att någon grät eller blev upprörd och högröstad. Hon måste naturligtvis ha känt nedstämdhet, ruelse och ångest, något som ökade allteftersom, ända till dödsögonblickets fasansfulla ångest. Inget framkommer som visade att hon hade någon förälder eller något syskon i närheten eller ö.h.t. i livet. Bara en moster, vilket antingen kan betyda en köttslig ”helmster” eller någon som var ingift utan biologiskt band till henne. Hon var åtminstone Annas förtrogna i en svår stund, och lyckades få henne att erkänna.

Vem **Ragnhild i Amhult** var har inte gått att få fram. Någon med det namnet nämns aldrig i Amhult i bevarade källor. **Ingeborg på Nolö** är däremot någon man kan säga mer om: hon dog 1688 14/12, 75 år gammal, och var (sannolikt andra) hustru till Jon Jonsson där, nämnd 1637-82. Jon hade gift sig 1633-34 i Torsby socken enligt länsräkenskaperna. Det var första giften för båda. Hustruns namn nämns inte då, men det var sannolikt inte Ingeborg. Klockaren **Påvel Nilsson** nämns bara en gång, i Röd: i en avkortningslängd från 1659, då gården blivit ödelagd under kriget. Enligt bevarade skattelängder bör han ha haft 1/3 kronogård i Röd Sörgård, tidsmässigt mellan Olof Björnsson (nämnd t.o.m. 1656) och Lars Olsson (från 1658/59). Den lille drängen **Olle Smed** kan ha kommit från Amhult Uppegård, där det under större delen av 1600-talet fanns en sådan släkt. Den gamla kvinnan **Börete**²⁷ **Philippus** går inte att förklara. Vad hade hon för ställning i huset? Var hon en släkting till prästparet? Namnet antyder en annan härkomst än allmoge. Kanske hon kom från Kungälv, där namnet förekom på 1600-talet bland skeppare och hantverkare. **Lauritz i Hästevik** var den skeppare Lauritz Nilsson som till 1658 hade bott i Lilla Tumlehed och nu även var kyrkvård. Han var med och besiktigade barnet. **Länsmannen Jörgen Mårtensson** ägde från 1670 Kvisljugby Kronogård i Björlanda socken (men var aldrig mantalsskriven där – kanske var den lönegård för han tjänst), varifrån han ”avvek” till danskarna vid kriget 1676-79 (VHHR 1679 27/2). Han nämns som länsman på Hisingen från och med tingsprotokollet 1664 18/1 och bodde enligt denna källa i Brunstorp i Säve sn 1665. Nu ser vi att han var länsman åtminstone redan 1660. Kvarnägaren **Anders Jacobsson i Amhult** bodde i Uppegården och var även skeppare. Han var svåger till den Nils Gullbrandsson som en tid ägde en del av Hälsö.

De många andra sockenbor som på olika sätt deltog i detta mål namnges i protokollet. Det var nästan samtliga åbor i byarna Torslanda, Röd, Amhult och Kärr. Många av dem kan identifieras och hade ättlingar i Torslanda och på Öckeröarna. De tas inte upp närmare här.

²⁷ Även stavat Berette och Börte.

Herr Jacob brukade ”döpa främmande barn”

Västra Hisings häradsrätt 1665 2/10

”Wahr Jndsteffnid Kersti Elffuorßdatter, J Kierre, och hindeß dåter berete Pederß datter at bekiende och fråSige, huad dem witerligt ehr, om dj fremide folch, Som Nest forledet åhrr 1664 kom tell dem met det barn, Som h.r Jacob togh tell Sigh, huor Same folch wahr hieme, eller huad det wahr for folch, daa bekiender dj Som følger, forlædit åhrr J wæka for Michelßmæße, om Morgenen, kom der ehn wng hahr, klæd Som ehn Rytter, Reed på ehn brund heest, met hanem wahr tu Quindfolch, Reed och på huer Sin brund heest, wahre klæde Som kiöbstædts Quinder, haffde met Sig et lidet Spæet barn, och Sagde det wahr w-Chrestnid, det ehne Quindfolch, wahr en Medalderß hustru, den anden wahr megit wng h, foregaff at wille tell h.r Jacob, och lade Same barn Chrestne, bonden J hußit Spurde huor for dj Jcke lod det Chrestne for end dj kom her, Effter som J foregiffuer det bleff föedh wed gamlestahn, dj Suarid wj wahr J Lunby, den prest wahr Jnted hieme, dee bad oss Reyße hid, thj dene prest pleyer döbe fremid barn, och begierid om Någen der wille tage Same barn tell Sig då wille dj giffue denn 20 Rdr, for Sin w-mage, och dj bleff der den dagh offuer och om Naten;

om Morgen Effter Reed Same kahr tell presten, och den gamle hustru fulde hanem met barnit, Nåhr dj Jgien kom, Sagde dj at dj lod Chrestne barnit och wahr Så Jngen der J Kierr, som wille tage barnit tell Sig, Så drogh kahren, och den gamle hustru, met barnit tell presten Jgien, och strax der Effter kom dj tellbage, haffde fådt barnit frå Sigh, Så Reed dj alle trej frå Kierr, och drog den weij, Som löber ådh Elßborgh, der J Kierr Sagde den gamle hustru, at hun wahr på Reyße tell Marstrand, at kiöbe Någit klæde, Som Skulle paa ehn ligkieste, och togh det wng Quindfolch met Sig for Sælschab skyld, på weyen wed gamlestahn, bleff barnit födh, Men Som dem Siunteß, wahr Jngen aff Same Quindfolch Moder ådh barnit, thj Jngen aff dem wahr Suagh, Effter Quindeligh Natur, och Jngen aff dem gaff barnit dj, men dee gaff barnit Mælch at dricke, både dagen, och Naten, Some tider den gamle och wndertiden den wng, Sagde Sig wahr hieme J ehn gård heder Lunby, strax offuen for Larß prestegård, och kahren kallit dj Bengt, ok Jcke mindiße Reetere, end det wng Quindfolch kaldit den gamle, enten farßöster, eller Morßöster, och hun kaldit den wng Maret, Men det wng Qindfolch wahr Jnted hoß presten, dete forskr.e folch, effter flitig forManing, afflagde deriß bogædh at werre Så tellgangit, och Jnted widere dem her om at werre beuest.

Kierstj Bengtß dåter på Garnefod bekiender, om winteren Effter Nåhr barnit wahr dödh, kom en wng hahr Ridendiß østen frå, och haffde Reedit sin heest Suætt, Reed på ehn brund heest, haffde ehn Suart fløyelß Råch paa, och ehn Suart hat, badh hinder wiße Sig weyen tell prestegården, och Spurde hinder Effter Same barn, då Sagde hun det wahr dödt, då Slogh hand Sig for Sett bryst, bad gud werre Sig Nådig, Reed Så tell prestegården, och strax, Same Stund, Reed hand fort telbage Jgien.

End och foregiffuer hun, at forlædit åhrr om Midßomerß tidh, kom der et Quindfolch frå Giöteborg, wed naffn Anne, och föde barn på Garnefodh, det Chrestnid h.r Jacob, Någit der

effter stod hun Skreffft, Reyste Så tell giöteborg Jgien, haffuer werit ahme, hoß ehn bagere J giöteborg Siden, kiender Jntedh Mierre tell hinder.

Anders Tygeßen på Skoffuen bekiender at der kom et fremid Quindfolch did tell hanß, strax föde hun barn, h.r Jacob chrestnid barnit, och Siden Skreffftid hinder, Så drogh hun bort, Jngen wed huor hun kom frå, eller huor hun drogh hen, Eij heller haffuer forNumit hinder Siden.

J lige maade wahr Jndsteffnid Sognemendene der J Torßland Sogn, att fråSige och bekiende, huad dem ehr beuest om Same barn, då ehr möt her tellsted, Olluff Errichßen J Torßland, Suend Skomager Jbidem, Tord, Suend och Laurß J Rödh, Olluff Anderßen, Peder Raßmußen och Jacob Hanßen J Kierr, Olluff Hanßen J Hesteuig, Nielß Jonßen och Nielß Anderßen J Amholt, dj Siger, at dem der om Aldeliß Jnted ehr beuest, huad det wahr for folch, men ehn deell bekiender, Neste prediche dagh, Effter hand haffde tagid barnit tell Sig, då Sagde hand J predichestollen, at hanß hustru haffde tagid tell Sig Same barn, Men Jcke gaff tellkiende huem forældrene wahr, Same tid met presten wahr J predichestollen, stod hanß tienistepige J kierchen, och haffde Same barn hoß Sig, hæmelig Skiult, och forbårgit wnder klæderne, och stod J den fremerste Quindfolche stoell, gieck Så aff kierchen Stilletiendiß, Nåhr predichen wahr Endiget, End och Sagde dj Nåhr det wahr dödt, och Skulle begraffuiß, då gjorde presten liger øll och Giestebud, Nahr dj kom tell kierchen der met, begroff hand det op J Corrid, wed Altterid, och met dj kastid Jord på liget, Sangh Klocheren ehn pSalme, Nåhr den wahr wdSiungen, gieck Presten J predichestollen, wden Någen Mæße for alterid, eller Mæße Særch på, och det wahr om ehn Söndagh, Så Nest for Juell”.

Dopfunten i Torslanda kyrka. Från medeltiden. Dopfatet modernt. I denna döpte Jacob Rasmusson även barn från andra församlingar. Från nätet.

Kommentarer

Här får vi ännu en inblick i kyrkoherde Rasmussens familj och prästtjänst. Ett kort utdrag ur tingsprotokollet finns i Torslanda sockenbok. Texten ger en tidsbild från de första åren under Sverige. Herr Jacob hade tydligen rykte om sig att döpa även främmande barn. Det bekräftades här av vittnen från ett par andra tillfällen. Det här barnet kom till socknen en

vecka före Mickelsmäss 1664²⁸, döptes och fick stanna hos prästfamiljen. Kyrkoherden omtalade under predikan några dagar senare att hans hustru hade tagit till sig ett barn, men han ville inte avslöja vilka föräldrarna var. Pigan²⁹ var i kyrkan med barnet då, men höll det dolt innanför kläderna. Hustru Elsa hade flera egna barn att sköta om men gick alltså med på att ta ett fosterbarn, antingen av medmänsklighet eller av ekonomiska skäl. De fick väl de 20 riksdalerna³⁰ som var utlovade. De som medförde och lämnade barnet verkar inte ha varit föräldrarna. Av det följande kan man konstatera att de säkert berättade för prästen vilka som var det, och att barnet hade förnäm börd.

Vi följer ärendet kronologiskt och kan konstatera att barnet inte levde länge. Det dog under vintern³¹ och blev bara tre månader gammalt. Prästen höll gravöl som om det gällde ett eget barn. Att barnet begravdes i koret vid altaret var ett bevis på högre stånd.

Senare på vintern kom en ung man ridande till Garnfot och frågade om vägen till prästgården. Han fick veta att barnet var dött och blev mycket förtvivlad. Kanske var det fadern. Den här mannen hade en svart ”flöjelsrock”. Sådana plagg bars av rikt och förnämt folk.

Det föreligger här alltså bara ett antal vittnesmål, men ingenting om någon vidare rättsprocess eller om att någon anklagades och dömdes. Vilket brott skulle det i så fall ha gällt? Det var mycket vanligt att mål i rätten liksom försvann och inte fullföljdes. Det berodde ofta på att sakerna löstes utanför rätten och sedan ansågs utagerade.

Något om vittnena kan nämnas. **Kerstin Elvarsdotter** bör enligt mina studier av Syrhålas äldsta ägare ha varit dotter till Elvar Borgarsson i Syrhåla Uppegård. Han hade tre namngivna söner och tre döttrar, bl.a. sonen Erik som i sin ungdom bodde på Fotö och dottern Kerstin (ovan) som nämns vid ett uppbud i Syrhåla. Elvar kanske ville skriva sitt namn så för att påminna om hans hem nära Älvsborg. Vid enstaka tillfällen skrivs han Elof Börgesson. Men vem som var Kerstins make i Kärr har jag ännu inte lyckats klara ut, då det fanns tre Peder där under aktuell tid, och vart Börta tog vägen förblir höljt i dunkel. **Kerstin Bengtsdotter i Garnfot** kan ha varit dotter till Bengt Andersson Gadd där. Denna lilla kronoäng har betraktats som en lägenhet under Bur och står i mantalslängderna som obesutten från slutet av 1600-talet (övergick till att bli löneförmån för lantmätaren). Garnfot liksom Skogen (med soldaten **Anders Tyge(ssen)**) låg nära stranden söderut i socknen och inte långt ifrån Kärr. Kanske dessa gårdars figurerande i detta sammanhang kan tyda på att barnaföderskorna kom med båt från Göteborg och gick iland där och ämnade sig upp till prästgården.

²⁸ Dvs omkring 22/9.

²⁹ Troligen någon annan än en av dem man hade 1660 enligt rättegången mot den ena pigan Anna Andersdotter. Man bytte ofta drängar och pigor en gång om året.

³⁰ Riksdalern var mer värd än dalern silvermynt. 20 riksdaler motsvarar ungefär 30.000 kr nu.

³¹ Enligt protokollet längre ner 18/12.

Skepparen Erik Larssons sista resa

Så här såg skutan troligen ut. Hiorten är en rekonstruktion av en galliot, en båttyp som har sitt ursprung i holländskt 1600-tal (*galjoot* på holländska): ett flatbottnat tvåmastat havsseglande handelsfartyg. Den var byggd av ek och hade fem avdelningar: en kajuta, en sal, ett rum för hästar och vagnar och en kabys. Besättningen uppgick till fyra man: en skeppare, två båtsmän och en skeppsgosse. Längd 15,0 m, bredd 4,15 m. Den vanligaste segelsättningen bestod av fyra segel; klyvare, stagflock, storsegel och mesan. Från nätet.

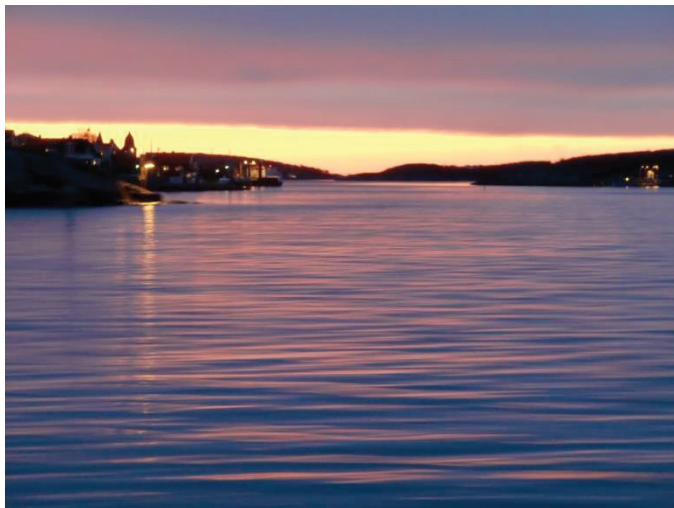
Vad som hände

Dagen var nästan slut, men värmen dallrade över vattnet. Det var helt vindstilla. En svag odör av fisk och grums låg över södra Bohuslän som var inne i en sillperiod. Inga båtar rörde sig idag mellan Kalvsunds öar. Det var den tredje stora böndagen, fredagen den 13 juli 1666. Då fick ingen arbeta eller sälja eller förtära alkohol, och fasta var anbefalld. Men en båt syntes. Det var en stor roddbåt som kom från Öckerö med prästen Jacob Rasmusson, klockaren Rasmus Mickelsson och fyra medhjälpare. Det hade varit eftermiddagsgudstjänst på Öckerö, och nu var man på hemväg. Roddarna svettades och vilade på årorna emellanåt. Ett och annat skämt undslapp de sig, men ingen orkade haka på rorskarlen Peder Nilssons på Holmen försök med sjömanssånger, när han tyckte det gick för långsamt. Stämningen var ganska tryckt som alltid i herr Jacobs närvaro. Klockaren Rasmus Mickelssons fosterdotter Anna (dotter till förre klockaren Påvel Nilsson) behövde inte anstränga sig med rodd men borde ändå vara varm i högsommarvärmen. Men hon nästan rös i stället, när hon iakttog den fruktade herr Jacob. Han satt tyst och allvarlig och i sina prästkläder som en stor svart korp. Den stora veckade rundkragen som fortfarande bars i Bohuslän vid den tiden hade han liksom böckerna lagt ner i väskan. Satt han kanske och funderade på söndagens predikan, eller ruvade han på dystra hemligheter? Herr Jacob hade rykte om sig att vara en trollkarl, horkarl och barnamördare. Den som väckte hans vrede riskerade att drabbas av ond bråd död. Mer än en gång pratade männen i roddbåten om att det vore gott och välgörande med en öl. När de kom söder om den lilla ön Kalven, fick de syn på en skuta som låg för ankar i Lilla

Kalvsund. Peder som var båtsman och hade kontakter med annat sjöfolk påstod sig veta vem det var och sade med ett glatt utrop: ”Det är Erik i Röd! Han är kommen från Stralsund och har säkert tyskt öl i skutan”. Detta tilltalade herr Jacob som var mycket begiven på öl och brännvin. Han sade: ”ro dit och fråga om vi kan få öl i båten!” Hans ord var lag, men ingen hade ändå tackat nej till ett stop öl. Man styrde mot skutan, och roddarna tog plötsligt betydligt kraftfullare årtag. Klockan var nu sex och helgdagen började lida mot sitt slut. Båten lades intill styrbordssidan på skutan, mot Björkö till. Jo, nog kunde de få öl, men Erik Larsson ville i sann kristen anda ge mer än det bads om: alla i båten bjöds att komma ombord och dela besättningens kvällsvard. Herr Jacob hjälptes upp, och snart satt han och klockaren med skepparen i kajutan och förplägades med både det ena och det andra. Den äldste i besättningen och närmast under skepparen, Olof Andersson från Hönö Heden, serverade dem och tappade upp öl.

De två andra besättningsmännen från Heden, bröderna Hans och Måns Andersson satte sig på däck och åt med Anna Påvelsdotter och de andra från roddbåten; Peder Nilsson, prästens dräng Christen Månsson och rorskarlen Anders Mattisson. Stämningen blev högre och högre. Sånger och skrattsalvor hördes lång väg över det spegelblanka vattnet och störde helgfriden. Klockan blev nio. Solen lyste eldröd över horisonten. Det mörknade. Ljus tändes i kajutan och lyste hemtrevligt genom fönstren, och på däck lyste det från lanternan. Allt var idylliskt. Men så hördes plötsligt höga arga röster och buller från kajutan. Anna fick senare veta att herr Jacob och den lärde klockaren Rasmus först hade grälat på latin för att ingen skulle veta vad det rörde sig om. När de blev druckna av öl och brännvin övergick de till sitt vanliga språk som flöt på lättare. Bråket handlade om mordet på herr Jacobs piga Anna Andersdotters nyfödda barn sex år tidigare. Rasmus anklagade honom för att både ha varit far till barnet och mördat det och tyckte det var dåligt att han inte erkänt sin inblandning utan låtit pigan oemotsagd påstå att det var den förre klockaren Påvel, Anna far, som var far till barnet. Påvel Nilsson som var ”en gammal man” hade avlidit åtta dagar efter den dag som pigan påstod att de varit tillsammans och kunde inte försvara sig. Den nye klockaren tog då hand om den blott åttaåriga Anna, ”Påvels tös”, som blivit både moder- och faderlös.

Prästen och klockaren slogs tre gånger under kvällen och natten. Rasmus, som var den starkare av de två, gav vid ett tillfälle herr Jacob ett knytnävsslag mot huvudet. Olof gick då emellan. När Anna var inne i kajutan en kort stund hörde hon prästen säga: ”Du skall få satan!”, men visste inte vem han syftade på. Lite senare fick Anna där hon satt på fördäck se att prästen och klockaren gick ut ur kajutan och slogs. De drog varandra i håret så att en tuss på prästens huvud lossnade, och Rasmus tog tag i herr Jacobs axlar och tryckte ner honom på lastrumsluckan. Då gick Erik Larsson emellan. Så förflöt natten i sus och dus. Rökte gjorde man också, dock inte skepparen. Men han hade en tobaksstång som han karvade lite tobak från och bjöd på. Det blev imma på kajutfönstren av värmen därinne, och tobaksröken var tät som dimman vid Lützen. Än den ene, än den andre, gick ut och lättade på blåsan utanför bogen. Peder Nilsson som bodde längst bort, upp mot Kungälv, ville hem och tjatade på prästen om det. Men herr Jacob ville fortsätta festandet. Han sade: ”Hoppa iland när du vill, men låt min båt ligga!”

Kvällsvy norrut i Lilla Kalvsund, där skutan låg för ankar.

Högsommarnatten blev aldrig helt mörk, men Anna frös lite i sina sommarkläder när daggen föll. Hon hade ju inte räknat med att roddturen skulle vara hela natten. Redan vid halvtretiden började det dock dagas och så småningom bli torrare i luften. De tre besättningsmännen på skutan gick då ner, en och en, i kabyssen och lade sig att sova. De skulle upp på morgonen och gå till Marstrand och tulla, om det blev lite vind. De som drack i kajutan fick klara sig bäst de gitte, när Måns som tappat upp för dem i det längsta gick ner och lade sig att sova. Anders Mattisson lade sig i prästens båt och somnade direkt. Peder och Christen raglade omkring på akterdäck med brännvinsflaskor i händerna. Christen gick sedan ner i lastrummet och lade sig att sova på en säck råg – eller om det var malt – men stördes en gång av Peder på Holmen och en gång när klockaren ville att han skulle hämta upp vatten. Efter detta somnade han på nytt och påstod sig ha sovit vid tidpunkten för dråpet, men det var på däck där Anna såg honom. Han hade dråsat omkull på luckan och lagt huvudet på seglet.

Rasmus klockare och de andra i kajutan hade inte sovit på hela natten. Prästen var dock trött fram på morgonen. Stämningen var påtagligt tyst och avslagen som den kan bli efter en natts festande, när de flesta somnat. En och annan fiskmås hördes. Rasmus var piggare än herr Jacob och bad Peder ta upp en spann vatten, så att han kunde tvätta sig. Sedan lämnade han den till Anna för att tvätta hans ofräscha snusnäsduk ("törkläde"). Hon blev sedan sittande på ankarspelet och försökte få den torr. Så klättrade han ner i kabyssen och väckte bryskt upp Olof och sade åt honom att göra frukost. Han gillade inte att Olof sov och inte passade upp och skällde honom för "prackare" (odugling). Olof klättrade då upp och bad Anna komma ner och få liv i elden i spisen. Hon var ingen piga även om hon ofta kallades det, men snäll som hon var gjorde hon de kvinnoysslor som man bad henne om. Olof erbjöd Rasmus bröd, smör, stekt ål och spekefläsk. Rasmus klagade på detta: "Jag tycker inte om spekefläsk". Olof svarade förnärmat: "Då skall I icke ha någon mat!" Och därmed fick han ingen mat. Även herr Jacob hade, av förstäliga skäl, dåligt morgonhumör. Han ville ha mer öl och svor över att alla sov.

Innan Måns gick ner och lade sig efter att det ljusnat på lördag morgon fick Anna se pigorna Bengta och Elin komma roende från Kalven. De ville sälja fisk och fick komma ombord och dröjde sig kvar och pratade. Solen steg över Björköbergen. Dagen verkade bli lika fin som gårdagen. Pigornas husbonde Erik Andersson stod på berget och följde deras förehavanden. När de rodde tillbaka vid åttatiden såg han skeppare Erik komma fram på bogen utan hatt och i sin blekröda skjorta, kliva ut och göra sina behov och klättra ombord igen. Erik på Kalven fick också se att skeppsbåten kommit lös och drev in mot Björkö. Han gick in och sade till pigorna som hunnit hem att ro tillbaka och bärga den. De lydde honom och rodde ut igen. De hade bara varit borta från skutan i 15 minuter när de kom dit igen till ingen nytta: Måns och Hans hade lånat prästens båt och redan hämtat den. När prästen funnit att de var vakna och på väg att ro ut, hade han bett dem om mer öl i sin tomma kannan. När de nekade, blev han arg och kastade kannan i vattnet efter dem.

Aktiviteterna med skeppsbåten hängde ihop med att man saknade skeppare Erik. Han stod inte att finna någonstans på skutan. Prästen och klockaren påstod att han hade begivit sig hem till Röd (där hustrun gick i väntans tider). Klockaren slog vad med besättningsmännen om ett stopp öl att de skulle finna honom igen. De menade att det vore synd om det hänt honom något: de hade ju blivit så välfägnade, och han var ju en så ”fin karl”. ”Skön”. Och ”god”. Då det inte fanns något som tydde på att Erik rott hem (hans båda hattar stod kvar i kajutan), och då han inte befann sig i skeppsbåten, letade de också på Kalven. Olof var kvar på skutan. Han var nu befälhavare. Men fåfängt! Vad hade hänt? Man befarade det värsta och tänkte på vad herr Jacob var i stånd till. Han ansågs tidigare genom åren att med någon sorts trolldom ha haft ihjäl fem män på öarna. Var nu Erik den sjätte?

Hjorten vid kaj. En vardagsbild av skutan som den kan ha sett ut, med patina av väder och sjö. Nätet i fören användes både som säkerhetsdetalj vid segling och som toalett. Notera att däckets inte är stort och att här då rymdes tio personer. De rörde sig därför ganska nära varandra. Bild från nätet (här spegelvänd för att visa skutan från den sida där det hela utspelades).

Men den 15-åriga Anna Påvelsdotter visste vad som inträffat! Hon satt på fördäck bara ett par meter från Erik Larsson när han kom in på däck och band upp sina byxor. Prästen och klockaren var de enda förutom henne som både var vakna och befann sig på fördäck. När skepparen kom in på däck, ordnade sina kläder och tittade upp, fick Anna se prästen vifta med ett vedträ och slå det i pannan på Erik. Han blev vimmelkantig, förlorade snabbt medvetandet och föll baklänges överbord. Anna skulle för alltid minnas detta ödesdigra ögonblick. Strax fick hon se prästen blinka menande åt henne och hötta med högernäven, så att det var helt

tydligt för henne vad som skulle hända om hon berättade detta för någon. Prästen kastade vedträet ifrån sig. Det landade vid styrbords huvudtåg³². Anna berättade senare inför rätten att det var bark på det, för att ge en detalj som ökade trovärdigheten hos hennes berättelse. Sedan ville han hem. Klockaren, som också blivit vittne till händelsen, stötte på Peder som snarkade på luckan för att väcka honom och göra sig klar för avfärd. Prästen hade lossat skeppsbåten och slängt i tampen och låtit den driva mot Björkö i den begynnande morgonbrisen. Detta för att få det att se ut som om skepparen hade rott iväg och fallit i sjön från den, så att man inte skulle börja leta efter honom förrän prästen och hans folk hunnit iväg från skutan.

Prästens båt lämnade skutan medan Hans och Måns letade på Kalven. Herr Jacob var rödögd, och hans hår rufsigt under hatten. Kläderna var oordnade. Han satt och muttrade för sig själv. Båten lades på sin plats vid Norra Hästeviks brygga. Anna och de fem andra styrde kosan hemåt. Men herr Jacob var så utschasad att han till hennes lättnad genast lade sig vid bryggan och somnade. Anders Mattisson slocknade vid vägskalet mellan Norra och Södra Hästevik, och vid ”trånget” på Röds utmark orkade inte klockaren längre. Det var ändå inte långt hemifrån. Den sista biten till Röd fick Anna gå ensam, sedan prästens dräng vikit av mot Noleröd och Peder på Holmen traskat upp mot sitt hus i Österhög söder om Kungälv.

-Här lämnar vi Anna Påvelsdotter. Hon var rättens nyckelvittne och tvingades närvara vid alla rättegångarna och utsattes för åtminstone ett hårt enskilt förhör. En tid hölls hon i arrest för att inte försvinna ur rättssystemet. Allt hon var med om i rätten kan utläsas ur protokollen och omtalas i den juridiska analysen av detta ovanligt långvariga och komplicerade ärendet. Vad det blev av sedan henne vet ingen. Var hon med på tomterna utanför Kungälv vid skenavrättningen? Flyttade hon från trakten? Ja, där finns inga spår efter henne. Troligen följde hon med sin ”fosterfar” Rasmus Mickelsson som på grund av det inträffade inte hade någon framtid i pastoratet.

Guvernören Harald Stake. Krigshjälte som blev den förste svenske landshövdingen i Bohuslän. Var 68 år gammal 1666 och deltog med vice lagmannen Nils Feman i enskilt förhör med Anna Påvelsdotter. Från nätet.

³² Det system av tåg från masten solfjäderformat ner mot vardera sidan av fartyget, varpå tvärgående tunnare rep (vevlingar) anbringats i stegform att klättra upp i riggen på. Huvudtågets dimension reglerades noggrant genom formler som tog hänsyn till fartygets storlek.

Protokollen från rannsakingarna efter de inledande i tingsrättens arkiv ger en förklaring till flera mystiska saker från rättegången 1660, vilka togs upp här: händelserna 1660 blev som ett infekterat sår som ännu efter sex år inte hade läkt och som hade stor betydelse för bråket på skutan 1666. Flera intressanta upplysningar om sockenbor framkom under rättegångarna i samband med vittnesmål om herr Jacobs karaktär och redogörs för här nedan.

Persongalleri

Kyrkoherden *Jacob Rasmusson*. Skrivs här så, alternativt herr Jacob. Aldrig bara med efternamnet, vilket man inte gjorde då. Aldrig med Nolleroth, ett namn som infördes av hans söner på sedvanligt sätt efter födelseorten när de blev präster.

Klockaren *Rasmus Mickelsson*. Helt okänt ursprung och fortsatt öde. Enligt protokollen tillträdde han efter Annas far, Påvel Nilsson. Det måste därför ha varit 1659. Säkerligen drog han sina färde efter rättegången och frisläppandet 1668. Han kunde latin och hade därför troligen gått i latinskola och påbörjat teologiska studier vid något universitet, då han hade fått (den förre) biskopen Brunnus' (och herr Jacobs) tillåtelse att predika. Han gjorde det också några gånger så länge den biskopen fanns, "för att öva sig några gånger". Den efterträdande och nu närvarande biskop Klingius förbjöd honom i rätten att vidare predika och kallade honom "skälm".

Anna Påvelsdotter. Kallas klockarens piga, men bodde bara hos honom efter att ha blivit föräldralös 1659. Bör enligt åldersuppgifter i protokollen ha varit född 1651. Fadern Påvel Nilsson var klockare före Rasmus Mickelsson och dog på våren 1659. Uppges då ha varit en gammal man med vuxna barn. Han nämns i övriga källor bara just det året; i ett ärende angående Röd Sörgård, där han kanske bodde. Påvel var ett inte helt ovanligt namn. I Torslanda by levde under 1600-talet bara två kända Påvelssöner (möjligen bröder), Olof och Per. Olof var född 1618 och båda var säkerligen för gamla för att ha varit söner till klockaren, mera jämngamla. Om så vore, borde ju i stället någon av dem ha tagit hand om sin lillasyster 1659. Åtminstone Per var i stället med stor sannolikhet son till Påvel Andersson i Skogen och bodde där innan han flyttade till Torslanda by.

Christen Månsson uppgavs vara prästens dräng. Han tjänstgjorde troligen som vanligt bara något år och nämns inte i protokollet från 1660, där tre namngivna drängar tjänade samtidigt. Han nämns inte i några andra källor, varken förr eller senare.

Anders Mattisson deltog som rorskarl. Han var inte dräng. Möjligen identisk med Anders Mattsson i Amhult Nedergård, vilken är den ende omnämnde med det namnet i Torslanda socken vid den här tiden (1658-1671 i skattelängder).

Peder Nilsson på Holmen. Han hade sin hemvist i denna lägenhet under gården Österhög i Kungälv's landsförsamling (senare Rödbo). Han deltog vid förhöret i Röd den 17 juli 1666 och var instämnd även till Kungälv den 21 juli men uteblev och hotades därför med fängelse. Sedan infann han sig i alla fall den 3 augusti. I protokollet daterat 1667 3/6 får vi veta att han var en kronans båtsman och just då tjänstgjorde i Stockholm.

Mer om följande personer kan läsas i min bok "Havet var vårt liv" under resp. gård.

Erik Larsson: här skall bara nämnas att de här protokollen omtalar att han blivit skeppare på den skuta han förde 1666 genom att den dåvarande skepparen *Anders Persson* på Heden avlidit under mystiska omständigheter. Han hade av Jacob Rasmusson hotats med kyrkoplikt och utestängts från nattvarden på grund av att han verkar ha seglat iväg till Uddevalla och försummat predikan. Anders Persson nämns t.o.m. 1653 och skall ha avlidit vid "Matsmässan i fastan" (=24 februari). Även Anders far, *Per Svensson*, som med sin besättning (bl.a. *Olof Skräddare* (som skrivs ospecificerat "på Hönö", men sannolikt 1649-1650 på Tången)) omkommit på sjön 1650 ansågs ha gjort det eftersom det var första resan (åt "Västersjön") efter ett slagsmål med Jacob Rasmusson.

Erik Larssons gård i Röd på Hönö. Gammalt vykort som ger en någorlunda sann bild av hur det kan ha sett ut på 1600-talet med berg i förgrunden, sedan åkrar och där bortom byggnaderna. Det bodde 4 familjer där då, vilka till stor del livnärde sig på fiske och sjöfart, då jorden ansågs mager och vid övergången till Sverige minskad till $\frac{3}{4}$ mantal.

Erik Larssons änka hette *Ingeborg Persdotter* (född 1620, död 1697 24/6). Hon var gravid med yngste sonen Erik Eriksson (född 1666 16/9 och som vuxen skeppare, gift och bosatt i Köpenhamn), när maken blev ihjälslagen på sin skuta.

Bröderna *Gunne och Anders Larsson*: här ges en bekräftelse på släktskapet som tidigare på annat sätt framkommit och påvisats i min bok "Havet var vårt liv". De var fiskare och nämns i skattelängder t.o.m. 1675.

Olof Andersson (Stark) på Heden: född 1626, död 1703 2/10. Var då 40 år gammal vid den här händelsen. Närmast under skepparen i rang, styrman. Tog över ansvaret en tid när skepparen omkommit. Olof var gift med en tremänning till Hans och Måns.

Hans Andersson: född 1637, död 1692 23/10. Ogift 1666. Nämns alltid först av de två bröderna. Kan nog kallas matros. Se även Olof.

Måns Andersson: född 1643, död 1732 22/1. Ogift 1666. Yngst på skutan och rang därefter, ungefär skeppsgosse. Se även Olof.

Olof Olsson (i Gårda) på Hönö: Denne min förfader i rakt uppstigande led på manssidan gifte sig andra måndagen efter ”helga tre konungars dag” (trettondagen) 1666 (=14/1) med sin första hustru Maret. Hans bröllop blev inte roligt. Herr Jacob hade för bröllopet lyst mässa för hela socknen, men var så drucken att han bara läste mässan ur boken och det så sludrigt och tyst att det knappast hördes. Till råga på allt glömde han välsignelsen över brudparet! Man beslöt då ta kyrknyckeln ifrån honom. Vem ville hjälpa till med denna grannliga syssla? Från ”Söderöarna” var det bara Erik Larsson som anmälde sig. Olof Bryngelsson (d.ä.) från Björkö Sörgård tog hand om nyckeln. Då gick herr Jacob omkring och ”murrade ont” och påminde Olof om vad som hänt hans två bröder. Detta för att skrämja honom med olycka om han inte lämnade tillbaka nyckeln till honom. Den ene brodern, skepparen *Erik Bryngelsson*, dog hastigt 1649. Strax därpå gifte sig herr Jacob med hans änka. Därför menade man att prästen hade utövat trolldom för att få bort Erik. När så Eriks andre bror, *strandfogden Olof Bryngelsson* (d. y.) ville väcka åtal för detta, blev han strax sjuk och dog. Året för detta var 1657.

Såg Erik Larsson ut så här, lite drömskt begrundande sin verksamhet på sjön och med föraning om sin tragiska död som oundvikligt stormade emot honom när han satt sig upp emot herr Jacob? Han var i alla fall enligt prästen och klockaren en ”fin” och ”skön” karl. Här ett arrangemang av bronsstatyett framför oljemålning av förf.

Rättsprocessen

Detta mål är ett av de mest omfattande i Torslanda pastorats historia. Många personer var inblandade och många måste vittna. Målet engagerade hela rättssystemet och en stor del av prästerskapet. Det ägde rum under en tid då norsk lag fortfarande gällde, men svensk lag långsamt inarbetades. Ibland (som här) visste juristerna inte vad som gällde. Det tog ovanligt lång tid innan den slutgiltiga domen fälldes: ett och ett halvt år, att jämföra med 2-3 månader normalt. Man kan vid en genomgång finna juridiska detaljer som är förvånansvärt lika de nuvarande, men även sådana som är främmande för vår tid. Målet ger en djupare förståelse för den tidens världsbild och religiositet. Man får en intressant tidsbild från sommaren 1666, och man kan med bevarat källmaterial lägga ett pussel som gör kunskapen om Erik Larssons liv och död för 350 år sedan ovanligt detaljerad. Han har på så sätt blivit känd inte så mycket för sin livsgärning utan mera på grund av sitt våldsamma slut.

Med detta referat av källorna i original kan de fel i det som tidigare skrivits rättas. Det gäller det gamla och det nya herdaminnet, texten om Jacob Rasmusson i sockenhistoriken över Torslanda (1956) och biografier på nätet. Han blev t.ex. inte avsatt 1668 som det heter i Skarstedts herdaminne, utan suspenderades direkt efter dråpet 1666 och kan knappast ha kommit åter i tjänst under den långa rättsprocessen som varade i 1½ år. Det var inte heller så att han nekades återinträde i tjänsten av Bohusläns prästerskap som det står i det nya herdaminnet. Felen kan till stor del ursäktas av att det rör sig om tolkningar av ett ofullständigt material. Originaldokumenten i avskrift finns i bilaga D, nummerade som dem här nedan.

Carl Gripenhielms karta från 1694. Utsnitt av Västra Hisingen, utvisande bl.a. farleden Lilla Kalvsund som var en av Kattegatts bästa ankringsplatser för örlogsflottan. Foto av originalet på Rigsarkivet i Köpenhamn.

1

Tisdagen den 17 juli 1666

Dagen efter att man hittat kroppen hölls ett s.k. *synsvittne*³³ hos offret som förts hem till Röd. Någon hade alltså så snabbt kontaktat rätten³⁴ som med kort varsel kunde infinna sig. Det framgår av hovrättens handlingar med kopior av alla protokoll från underrätterna att det som finns i VHHR från 17 och 21 juli inte har samma ordalydelse i inledningen och avslutningen: i hovrättens kopia från 17 juli nämns t.ex. häradsdomaren med namn³⁵.

³³ Likbesiktning och preliminärt hörande av vittnen utan ed. Inledande av förundersökning. Det var alltså inget extra ting i vanlig bemärkelse.

³⁴ "Effter begieringh" som det heter i kopian i hovrätten.

³⁵ Man kan undra hur protokollen skrevs och vilket av de här två versionerna som är original och vilket som är kopia.

Närvarande var häradsdomaren, två nämndemän, länsmannen, strandfogden, skeppsbesättningen, två av prästens folk och de tre vittnena från Kalven.

Man hade nu alltså ett mål rörande dråp eller mord och inte bara ett försvinnande, i och med att man hade funnit en död kropp. Någon rättsmedicinsk expertis hade man inte att tillgå utan måste lita på nämndens och vittnenas beskrivning och bedömning att Erik Larssons skador hade tillkommit genom slag (och inte genom fall som man senare förtydligade det med). En sådan distinktion görs fortfarande vid utredningar av dödsfall. Det är intressant att se att man redan då förstod att det var viktigt.

Uppgifterna i tingsrättens två protokoll är mycket summariska jämfört med vad som framkom vid de senare förhören. Detta berodde på förhörets sonderande karaktär och att vittnena inte avlade någon ed eller pressades på något sätt. Det visade sig sedan också att nyckelvittnet Anna Påvelsdotter teg med det hon visste för att hon var rädd för den sannolike gärningsmannen, herr Jacob.

Resultatet av denna inledande rannsaking blev att man inte som påståtts kallade till något s.k. extraordinarie häradsting. I stället visar det sig av hovrättens version av protokollet för 21 juli att ärendet direkt fördes till generalguvernören³⁶ Harald Stake som konungens representant i länet, vilken befallde sin/kronans fogde³⁷ Rasmus Jönsson i Nortagene att kalla till tingstämma.

2

Lördagen den 21 juli 1666

En *tingstämma*³⁸ hölls nu i Kungälv, även den under ledning av häradsdomaren Erik Andersson i Hovgården³⁹ med deltagande av fem namngivna nämndemän⁴⁰. Rasmus Jönsson var också närvarande som kronans representant.

Man drog nu åt tumskruvarna. Den här gången måste de till myndig ålder komna⁴¹ vittnena svära eden. Detta tillgick så att man för varje vittne uppläste ”den falska edsförklaringen med flitig förmaning”, varefter vittnet fick ”stava den fulla sanningseden”⁴². Man gick igenom utsagorna från den förra rannsakingen, vilka vittnena inte ändrade. Men några av dem erinrade sig nu fler detaljer, bl.a. klockslag. Man tog fram vittnena i samma ordning som

³⁶ =Landshövdingen.

³⁷ ”Befallningsman över Hisingen”.

³⁸ Enligt vad jag kan utläsa var en tingstämma en rannsaking som gjordes på order av kungen eller hans representant eller lagmansrätten med deltagande av olika jurister och myndighetspersoner vid ett särskilt tillfälle. Man kan säga att åtal nu hade väckts.

³⁹ Ännu åtta år efter Sveriges övertagande skriver man ”Suoren Skriffuer (den norska titeln) oh Hærritz domere (den svenska titeln) offuer Nårske hißing”.

⁴⁰ Ej Tore Pedersen i Tumblehed, vilken enligt andra ting i VHHR det året hade avlidit mellan februari och september. Någon ersättare hade ännu inte tillsatts.

⁴¹ Vittnesgilla.

⁴² Längre tillbaka i tiden innebar eden att vittnet räckte upp tre fingrar (symboliserande fadern, sonen och den helige ande). Sedan ändrades det till att stava eden ”med hand å bok”, vilket betydde lagboken.

tidigare; besättningsmännen, prästens folk (dock inte Peder på Holmen som var frånvarande), klockaren och prästen.

Vittnena avgav sina vittnesmål och ”förehölls” av rätten vissa saker: a) klockaren om han inte var på däck när skepparen föll överbord och hur det var med hans skällsord mot prästen, b) prästen om han inte var på däck då (en fråga som dessutom upprepades). Nyckelvitnet Anna Påvelsdotter som befann sig bara ett par meter från brottsplatsen hotades med att tas i kronans förvar⁴³ om hon inte berättade vad hon sett. Rätten hade anat att hon höll inne med något. Nu fick man henne att erkänna att hon bevittnat dråpet och att prästen tecknat åt henne att tåga. Ärendet uppsköts pga det ena vittnets (Peder på Holmen) frånvaro till lagmansrätten som skulle börja sitt sammanträde i Kungälv måndagen 30/7⁴⁴ och ta upp det här ärendet (inte bara detta, som det framgår av senare protokoll: ”met flere Sager...”). I slutet av protokollet talar man om att även prästen, klockaren och prästens dräng skulle hållas i ”Cronens foruaringh”, om de inte kunde ställa nöjaktig borgen⁴⁵. Peder på Holmen skulle t.o.m. sättas i fängelse på Bohus inför vidare förhör, då han den här gången uteblivit trots att han var instämd att vittna.

Rådhuset i Kungälv, till vänster i förgrunden. Även om byggnaden på detta gamla vykort renoverats ger den en bild av hur det ungefärligen kan ha sett ut 1666 när den här rättsprocessen mer än en gång förlades hit.

⁴³ Vederbörande tvingades till husarrest hos någon betrodd man i socknen, vilkens ansvar innebar att han vid en eventuell rymning straffades för det brott fången var anklagad för. Här gällde det ett vittne, så det hade säkert bara blivit böter.

⁴⁴ Inte Uddevalla som det tidigare har uppfattats. Denna rätt sammanträdde ursprungligen i Kungälv i jan/feb och i Uddevalla i jun/jul, men vid den här tiden hade man börjat dubblera de ordinarie mötena så att vardera orten hade två möten per år.

⁴⁵ Prästen hade tydligen kunnat detta, då han åtminstone i november rörde sig fritt (enligt tingsvittne bland hovrättens handlingar).

3

Fredagen och lördagen den 3-4 augusti 1666

Enligt hovrättens kopia av detta protokoll rörde det sig om ett *extraordinarie lagmansting*. Det hölls som andra lagmansting i rådhuset i Kungälv. Man verkar ha flyttat detta ärende till strax efter att de övriga målen avgjorts. Det behövdes i det här fallet två dagar för att komma fram till och formulera en dom.

Förhandlingarna leddes av vice lagmannen Nils Thomasson Feman⁴⁶, i hans excellens riksrådets (=Harald Stake) och lagmannens (=Klas Stjernsköld⁴⁷) frånvaro. Rätten bestod säkerligen i övrigt av 12 nämndemän, även om de inte anges i protokollet⁴⁸. Dessutom hade biskop Zacharias Klingius infunnit sig, liksom alla tidigare nämnda vittnen.

Nu hade detta mål stigit till en högre rättsnivå, och man tog i ytterligare för att få fram sanningen. Man läste upp protokollen från de tidigare förhören och ställde nya frågor utifrån dessa för att se om vittnenas utsagor höll. De tillfrågades om fler detaljer och kunde komplettera sina tidigare gjorda berättelser.

Biskopens uppgift var först att förhöra prästen om varför han lät sin klockare gå upp på predikstolen och predika och göra honom lika i ämbetet. Svaret blev att klockaren hade fått den förre biskopens tillåtelse att ”öva sig några gånger”. Varför hade då hans ärevördighet inte fått veta detta? Klockarens svar blev att han inte hade predikat någon gång sedan biskop Klingius kom till orten. Då sade denne: ”du skall heller aldrig bli betrodd därtill, ty du är en skälm”. Biskopens andra roll var att som representant för prästerskapet hjälpa till att flitigt förmana de båda anklagade att erkänna hur det var med Erik Larssons död och om herr Jacob var skyldig. Inte heller biskopen lyckades ”draga dem därtill”.

När biskopen inte lyckades få ur de anklagade någon bekännelse inkallades därför en del vittnen. Nyckelvittnet Anna Påvelsdotter ansattes hårt. Hon kompletterade först sina tidigare vittnesmål. Sedan kom man på att fråga henne om hon blivit påverkad av Erik Larssons släkt att vittna emot herr Jacob, vilket hon förnekade å det bestämdaste. Hon hade hela tiden befunnit sig vid slottet och inte haft möjlighet att träffa dem. Herr Jacob fick så möjlighet att uttala sig om hennes vittnesmål (!). Nästa dag blev hon som enda vittne inkallad igen och påmint om det timliga och eviga straff som skulle följa på ett falskt vittnesmål. Anna förklarade sig vilja gå i döden för sin gjorda bekännelse. Rättssalen tömdes på folk. När klockaren återfördes till fängelset beklagade han sig över att han ”länge legat i det besvärliga fängelset Fars hatt, i stank och orenlighet”.

⁴⁶ Även borgmästare i Marstrand. Ingift i Uddevallasläkten Lemmich. Han var fanatisk förföljare av dem som anklagades för häxeri under 1670-talet och avsattes 1675 för att ha yttrat sig försmädligt om en överhetsperson.

⁴⁷ Tillsattes 1665 efter Karl Pommering, men tjänstgjorde aldrig i praktiken.

⁴⁸ Man menar väl att det var desamma som deltog i den ordinarie sessionen dagarna innan och som måste ha namngetts där, men denna del liksom allt annat från lagmanstingen 1666 har gått förlorat för eftervärlden. De 12 kom som vanligt från de olika delarna av Älvsyssel (Inland, Öarna och Hisingen).

När alla andra hade avlägsnat sig tvingades rätten fatta ett beslut ”*J denne mörcke Saaken*”. Man fann den ”swår och besuärligh” att döma i. Man slet sitt hår. Man visste inte om man kunde remittera till Göta hovrätt, då ”inga order hade kommit om att det skulle ske vid sådana högmålssaker”⁴⁹. Helst ville man förbli vid det gamla ”Norrnska sättet”⁵⁰. Man fann det mest graverande för herr Jacob att båten som drev bort verkade ha lösgjorts och att han ibland verkade ”*halfft förryght...och wthi druckenskap wärre*”.

Eftersom man tyckte att den 15-åriga Annas vittnesmål inte var tillräckligt starkt och att man inte funnit något tillräckligt motiv till ett dråp eller mord, då alla vittnat om att prästen inte haft någon träta eller riktigt slagsmål med skepparen, kunde man inte döma enligt 18 kapitlet i dråpsmålalbalken. Domen blev att herr Jacob inom tre månader måste ”befria sig” genom 12-mannaed⁵¹ eller, om det inte lyckades, böta full dråpsrätt⁵² till målsäganden och kungen. Lättare fann man att döma prästen och klockaren för böndagsbrott och klockaren dessutom för obevisade allvarliga beskyllningar mot prästen, samt att överlåta åt domkapitlet att avgöra om prästen skulle få bli kvar i sitt ämbete: det blev till slut så att när biskopen läst igenom protokollet och godkänt det, verkställde han på platsen som en tredje åtgärd i rätten herr Jacobs suspension från kyrkoherdetjänsten.

4

18 september 1666

Vid *ordinarie häradssting* på Västra Hisingen frågade häradsdomaren Erik Andersson i Hovgården om herr Jacob var tillstädes för att ”gå sin lag” enligt lagmansrättens dom. Men han hade inte infunnit sig, och nämnden och några av allmogen svarade då att han ännu inte hade fått några ”laggärdsmän”. Detta framkommer i protokollet från 24/11 (se nedan), men någon notis i tingsprotokollet för 18/9 finns inte införd. Upplysningen ovan blev då bara en del av ett tingsvittne från det extraordinarie tinget 24/11.

⁴⁹ Exempelvis mord, dråp, trolldom och landsförräderi.

⁵⁰ Juristerna i Bohuslän hade olika uppfattning: en del ville ha kvar den norska lagen, andra ville övergå till den svenska. Inte förrän 1683 infördes svensk lag.

⁵¹ Detsamma som ”edgärd”. Enligt svensk lag 1653 behövde de 12 nu inte längre garantera att den anklagade var oskyldig utan svor endast på att de inte hade några skäl att tro något annat (enligt vad de kände till om den anklagade). Edgården skulle inte längre skydda och återupprätta en mans heder, utan istället avgöra sanningen i sakfrågan. Såsom eden tidigare varit formulerad garanterade den en mans heder, då såväl han själv som hans vänner med honom svor på att han inte begått ett brott. Inte ens den nya, mildare eden fick Jacob Rasmusson någon att svära. En ådömd ed misstänkliggjorde den anklagade, vilket fick hans grannar att tveka över att ställa upp som edgärdsmän (Sari Nauman, 2011).

⁵² Bör vara detsamma som ”mansbot”: straffet för den som genom olyckshändelse eller bråk dödat en människa utan att det varit avsikten. Beroende på hur händelsen gick till kunde man bli dömd att betala hel eller halv mansbot. I Norge betalades under medeltiden full mansbot i jord motsvarande 1-2 helgårdar. Enligt 1734 års lag var hel mansbot 300 daler (Från ”Domböcker och domboksforskning”, nätet).

5

24 november 1666

Till den här dagen hade det utlysts *extraordinarie ting*⁵³ för Västra Hisingen, till vilket herr Jacob blivit instämnd. Detta möte kallades även *tingstämma*⁵⁴. Han instämdes⁵⁵ av länsmanen när nu tre månader hade gått utan att han kunnat prestera någon 12-mannaed.

Men herr Jacob infann sig inte heller den här gången. Domaren meddelade att herr Jacob hade kommit till honom i Kungälv två dagar tidigare och i närvaro även av vice lagmannen⁵⁶ och ”annat gott folk”, säkert även länsmanen (se nedan), erkänt att han inte förmått skaffa de 12 laggårdsmännen. Deras motivering var att de inte varit med på skutan. I så fall var det ju en omöjlig uppgift, då det bara fanns sju män på skutan förutom honom själv och skepparen. Den bristande viljan att medverka berodde väl i stället på att de inte litade så mycket på prästen att de kunde gå i god för honom på hans ord.

Länsmanen rapporterade att herr Jacob efter mötet i Kungälv två dagar tidigare hade rest hem⁵⁷ och inte tyckt sig kunna göra någon nytta vid den utlysta tingstämman utan laggårdsmän. Tydligen hade han inte heller så mycket pengar att han kunde betala den fulla dråpsboten. Häradsdomaren, länsmanen och nämnden tvingades vända hem med oförrättat ärende.

6

September 1666-maj 1667

Någon gång under den här tiden har *Göta hovrätt* kontaktats på sedvanligt sätt. Detta framkommer av det intressantaste protokollet av alla från den 3 juni 1667. Hovrätten hade fått kopior från alla rannsakingarna dittills och menade att prästen och klockaren ”*icke hade ijdkat sanningen, efftersåsom dheer woro deelß tweetalige, deelß hade fördt saker in för thee förre Ransakninger, som intet kunne bestå sigh*”. Om något protokoll från den här bedömningen i hovrätten finns bevarat har inte gått att få fram.

⁵³ Enligt VHHR protokoll samma datum.

⁵⁴ Enligt sammanslaget tingsvittne från 18/9 och 24/11 i hovrättens handlingar.

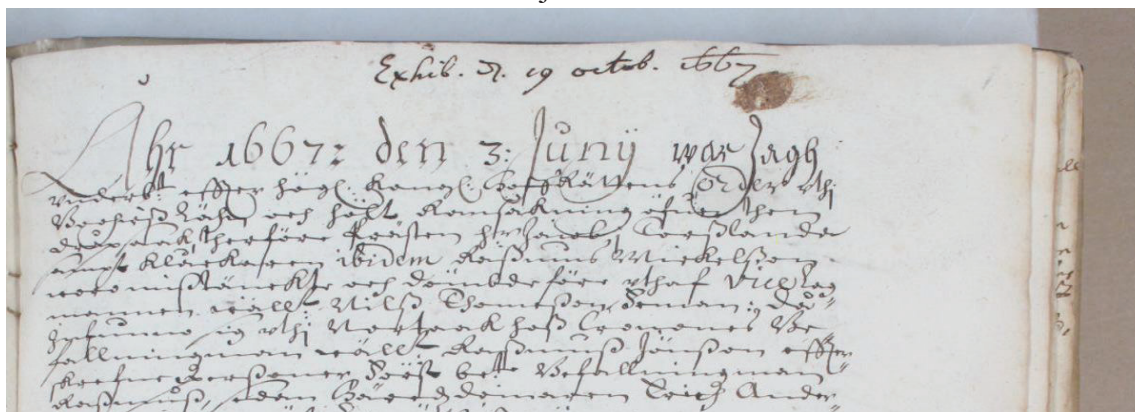
⁵⁵ Detta måste ha varit den 4 november.

⁵⁶ I det utförligare tingsvittnet står det ”sekreteraren”, vilket kan ha avsett vice lagmannen: denne var i så fall sekreterare i lagmansrätten och fick träda fram som vice lagman, när den ordinarie inte kunde tjänstgöra.

⁵⁷ Han var alltså vid denna tid ännu ej satt i fängsligt förvar.

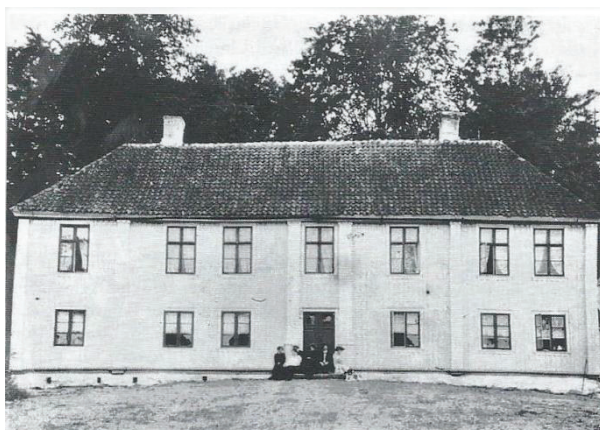
7

3-4 juni 1667

Inledningen till protokollet från rannsakingen i Nortagene. Kopia från hovrätten via nätet.

Tiden led, och det hade nu gått nästan ett år sedan Erik Larsson bragtes om livet. *Hovrätten* hade kontaktats och var inte nöjd med utfallet av de tidigare rannsakingarna. Nu skulle den själv ta hand om saken. Häradshövdingen i Skaraborgs län Christoffer Gyllengrip, tillika hovrättsråd, beordrades att resa till Hisingen och kalla till *rannsaking i Nortagene* hos kronans befallningsman Rasmus Jönsson. Häradsdomaren Erik Andersson och de sex nämndemännen på Västra Hisingen lät kärandena (Eriks hustru och bröder), svarandena (herr Jacob och klockaren Rasmus Mickelsson) och vittnena komma till tals och, för ytterligare press, konfronteras med varandra.

Nortagene. Gammalt foto som ger en ungefärlig bild av byggnadens utseende vid tiden för den här rättsprocessen.

Alla vittnen hade inte hunnit komma till mötets öppnande, varför man började med prästen och krävde förklaring av några detaljer. Man hade beslagit honom med lögner och motsägelser, bl.a. ”hur det kunde rima sig” att han förmådde meditera på predikan när han var så full. Det fanns sammanlagt fyra motsägelser. När han förstod att han inte kunde komma någon vart den vägen, skyllde han på att han var så drucken att han inte visste vad han gjorde,

och detta vidhöll han sedan allt framgent. Att ändra sig så här när man övervevisas är något som gör den anklagade ännu mera misstänkt.

Näst att kallas inför rätten var klockaren. Då fick inte prästen vara inne. Rasmus ville inte berätta vad han hade menat med att någon ”pickat på fönstren”. Då blev häradsdomaren tvungen att berätta detta. Han hade ju varit med vid rättegången 1660 när detta var aktuellt. Man penetrerade även vad han menat med att slå vad om att man skulle finna skepparen igen. Han sade att han hoppades att inget hade hänt honom och att han var en fin man.

Nästa dag tog man in änkan och de två bröderna som målsägande. De tillfrågades om de hade någon uppfattning om vem som var skyldig. De hade hört med dem som var på skutan och menade att de som var vakna borde veta hur det förhöll sig. Hade prästen något agg till Erik? Det enda målsägandena kunde komma på var det som hände efter helga tre konungars dag 1666, då prästen var berusad på ett bröllop och kyrknyckeln enligt ett akut beslut av hela socknen skulle tas ifrån honom. Tre män ställde upp, bl.a. Erik. Det framkom nu att den som blev ovän med prästen råkade illa ut: det var med Eriks död sex personer som dött kort efter att ha kommit ihop sig med herr Jacob.

Så var det klockarens tur att grillas av den högsta juridiska expertisen. Han överbevisades i sex punkter om fel och motsägelser: rätten var noggrann och systematisk. Besättningsmännen på skutan fick upprepa vad de sagt tidigare och kunde lägga till några saker. Bl.a. gick man in på vad som hänt 1660: prästen hölls av invånarna i Torslanda och Öckerö ansvarig för sin pigas oäkta barn som bragtes om livet i samband med födseln, både som far och mördare. Enligt besättningsmännen på skutan, som nu åter fick träda fram för rätten, nekade prästen inte till anklagelserna om barnmordet. De kompletterade sina tidigare gjorda berättelser på flera punkter. Nämndemännen yttrade sig om hur Erik Larsson hade fått sina banesår, och detta diskuterades med vittnet Olof Andersson. De andra vittnena fick åter komma fram i omgångar. Nyckelvittnet Anna togs fram igen och berättade om hur prästen blinkade åt henne, höjde höger näve och ”gaf henne Mina” så att hon skulle förstå att hon gjorde bäst i att tiga. Juristerna ställde kompletterande frågor till flera vittnen men fick inte fram så mycket mer, trots ”flitiga förmaningar”.

Man använde nu en teknik att konfrontera de misstänkta gärningsmännen med vittnena. Anna Påvelsdotter ställdes mot klockaren, vilket gjorde att man fick bevis för att han var på däck när Erik Larsson föll i vattnet. Sedan kom även prästen in och ställdes mot de två föregående. Han fick nu förklara sig på flera punkter, bl.a. om barnmordet och de påstådda spökerierna då. Han sade att spöken inte brukade slå ut fönsterrutor, och att så inte heller hade skett. Nu kallades skutefolket in samtidigt och vidhöll i prästens åsyn att de hade vittnat sannfärdigt. Klockaren menade att pigan Anna hade ändrat sin berättelse efter att länge ha grillats (”*examinerats*”) av generalen och vice lagmannen, men man kunde genom att läsa upp lagmansprotokollet se att hennes berättelse höll.

Myklahed, precis där Säve flygplats varit belägen. Enligt beskrivning av biskop Jens Nielssøn 1597 ett område mellan Säve och Björlanda som betyder stor slätt. G. Brusewitz skriver 1864 (med hänvisning till Holmberg 1842) att den varit skogbevuxen men avröjts 1613-19 när danskarna hade Hisingen i pant för Älvsborgs lösen. Ingen av dem skriver att det var Hisingens avrättningsplats, vilket tydligt framkommer i de här protokollen. Man frågar sig dock varför Jacob Rasmusson skulle avrättas i Kungälv. Från nätet.

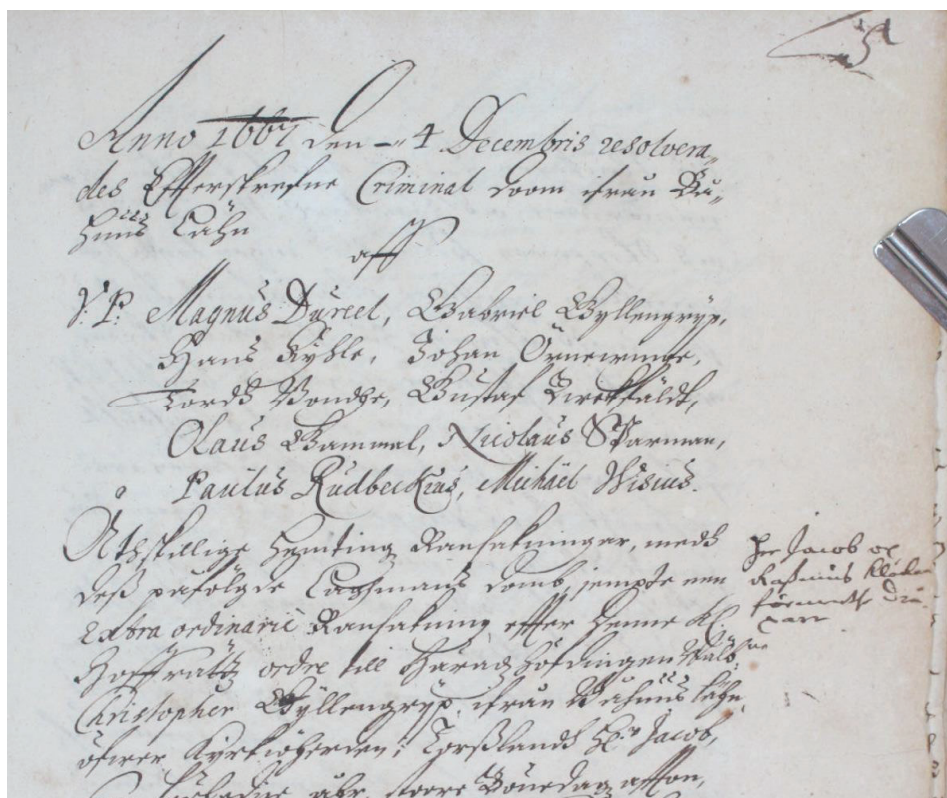
Till sist lästes hela protokollet upp för de församlade. De anklagade tillhölls åter att säga sanningen, men de föll inte till föga. Prästen fick yttra sig och menade att allt bara rörde sig om misstankar. Han nekade till att ha vållat alla de sex personernas död enligt ”bygdetalet”. Vid bröllopet tyckte han sig ha uppträtt korrekt. De som nu i rätten konfronterade honom om kyrknyckeln sade att alla hade upplevt honom som ”orolig i deras samkväm” och att ”ingen hade varit säker för honom”. Han hade fört ett ”oskickeligt lefuerne”, och alla var rädda för honom.

Allra sist tillfrågades prästen om han kunde få fram sina 12 laggårdsmän, men det kunde han ingalunda nu heller. Kostnaden för rättegången föll på prästen, men han tvingades avslöja att han inte ens hade pengar att försörja hustru och barn med. Så återfördes prästen och klockaren till sitt tidigare fängelse⁵⁸, och ärendet remitterades till hovrätten.

Göta hovrätt i Jönköping. Tydligen oförändrat utseende sedan 1600-talet. Hovrätten sammanträdde här och kunde vid behov skicka ut en medlem för rannsaking lokalt. Men det verkar inte som om man tog dit dem som var inblandade i de olika målen. Från nätet.

⁵⁸ Han måste ha fängslats någon gång under första halvåret 1667, eftersom han kunde röra sig fritt till 24/11 året före (var i Kungälv och rapporterade att han inte kunde få 12 laggårdsmän och reste därefter hem).

Inledningen till Göta hovrätts dom över kyrkoherde Jacob Rasmusson. Från kopia erhållen via nätet.

8

4 december 1667

Efter 1 ½ års förhandlingar och remitterande mellan olika rättsinstanser var det nu dags för den ”högl. kongl. Rättens” (Göta hovrätt) dom. Man har tillgång till ”åthskillige hemtings Ransakningar, medh deß påföljde Laghmans domb, jempte een Extra ordinarie Ransakning, effter Denne Kl. Hofrätts ordre”. Inledningsvis summerar man händelseförloppet så som det framkommit vid alla förhören och vilken dom som utdömts (12-mannaeden och böterna). Själva domen formuleras så här: ”Ehuruväl kyrkoherden i Torslanda herr Jacob och Klockaren Rasmus Mickelsson inte har kunnat bringas till någon sann bekännelse att ha bragt skepparen Erik Larsson om livet, finns likväl dessa starka förmodanden (”praesumptioner”) och skäl, att prästen herr Jacob skall till hans död varit vållande, och klockaren Rasmus haft vetskap därom, nämligen”. Så följer de 12 punkterna som visar hur man resonerat. Samtliga återges här för att ge en uppfattning om vad man grundade sin dom på, men i starkt förkortad form⁵⁹. Varje punkt följs av juridiska beskrivningar (i rött).

1. Bara prästen och klockaren, samt Anna Påvelsdotter var vakna. **Begränsning av antalet möjliga gärningsmän.**

⁵⁹ Av protokollet framgår att den högsta juridiska instansen visserligen på ett sätt varit noggrann i sitt arbete, men samtidigt något stressad eller disträ, då man fått vissa saker om bakfoten, t.ex. har man på två ställen förväxlat Anna Påvelsdotter med pigorna från Kalven.

2. På natten slog prästen skepparen ett lätt slag för bröstet och sade senare att han skulle "fara en fanders färd" 2 timmar efter soluppgången. **Hyste agg. Motiv.**
3. Anna vittnade att hon sett prästen slå skepparen i pannan med ett vedträ så att han föll baklänges i sjön och sedan teckna åt henne att tiga. Varken han eller klockaren gjorde något för att rädda skepparen utan dolde gärningen med att lossa båten som om han rott bort med den. **Ögonvittne. Uppsåt. Döljande av brott.**
4. Man hittade ett vedträ på skutan med tre knaggar motsvarande skadorna. **Mordvapen.**
5. Vittnen ansåg att skadorna uppkommit genom slag och inte fall. **Tillvägagångssätt.**
6. Prästen och klockaren sade när de rodde bort från skutan att de hoppades att inget hade hänt skepparen - han var en fin karl. **Dimridåer.**
7. Prästen hade nästan erkänt i och med att han sade att bara Gud vet hur det var, då han var så drucken att han inte visste. **Erkännande. Skyllde på alkohol.**
8. Prästens och klockarens berättelser stämde inte på flera punkter. **Motsägelser.**
9. Klockaren ville slå vad om att skepparen skulle hittas, vilket visade att han visste hur det gick till. Han hade överbevisats att ha varit på däck. Efteråt väckte han alla på skutan som sov. **Medhjälp. Mened.**
10. Strandfogden Per Nilsson frågade vid begravningen de anklagade vem som gjort det, och då svarade ingen av dem "något directe". **Ej nekat till anklagelsen.**
11. Prästen var känd för att vara överdådlig och orolig i samkväm och ämbete, t.ex. med eder, bannor och slagsmål på en böndag, och att den som trätte med honom råkade ut för något allvarligt. **Negativt karaktärvittne.**
12. Prästen hade inte kunnat fria sig med hjälp av bevis eller edgång. **Ej oskyldig, men ej heller skyldig utom rimligt tvivel.**

Dom: både herr Jacob och klockaren Rasmus skall meddelas dödsdom. De skall motta nattvarden och därefter konfronteras "till en sann bekännelse". Sedan skall herr Jacob föras ut till avrättningsplatsen under flitig förmaning av medföljande präster att erkänna. Om han då erkänner, skall han omedelbart avrättas ("justifieras"). I annat fall skall han föras tillbaka till fängelset och, i likhet med klockaren som då eventuellt erkänt där, för verkställande av den åtgärd som hovrätten beordrar.

9

Odaterat

I en arkivserie av *hovrättsdomar* finns en intressant skrivning: en av assessorerna fick igenom att klockaren inte skulle föras till avrättningsplatsen utan bara konfronteras med prästen i fängelset. Två andra assessorer menade att prästen skulle böta "full mans bot", vilket förslag tydligen inte antogs⁶⁰. Man skulle också skriva ett brev till guvernören Harald Stake att han skulle "försichteligen med deße personer omgåås". Man kan undra varför. Trodde man som många sockenbor att prästen var farlig att få som motståndare? Eller menade man att båda hade fått sitt straff genom avsättning och långvarig vistelse i Fars hatt?

⁶⁰ Det var ju steg 2 i den dom som lagmansrätten hade fällt, vilket skulle tillämpas om steg 1 inte uppfylldes (12-mannaeden).

Nedgång till fängelsehålan i Fars hatt på Bohus fästning. Man får en uppfattning om nedstigande till helvetet på jorden, där fångarna hölls i en kall, fuktig och mörk håla och låg på ett galler som de gjorde sina behov genom. Detta elände stod ofta i proportion till det psykiska lidandet av en väntande dödsdom och utstötningen ur samhällsgemenskapen. Från nätet.

10 a

Januari 1668

Den 29 januari uppvisades ett odaterat protokoll i hovrätten om verkställandet av domen. Det heter att prästen och klockaren ”förleden Sundags” av komministern ”här i staden” meddelades deras dödsstraff. De borde nu bereda sig genom en sann bekännelse och ånger. Nästa morgon skickades komministern med en annan präst (kyrkoherden) till dem, en i taget, för att förmana och trösta. Sedan följde de dem, var och en från sitt rum, in i slottskyrkan, där de, både enskilt och i slottsfolkets närvaro, uppmanades att erkänna innan de skulle få ta emot nattvarden. Men ingen av dem kunde ”dragas till sådan bekiennelse”. De bad att få ta emot nattvarden ändå, vilket de beviljades.

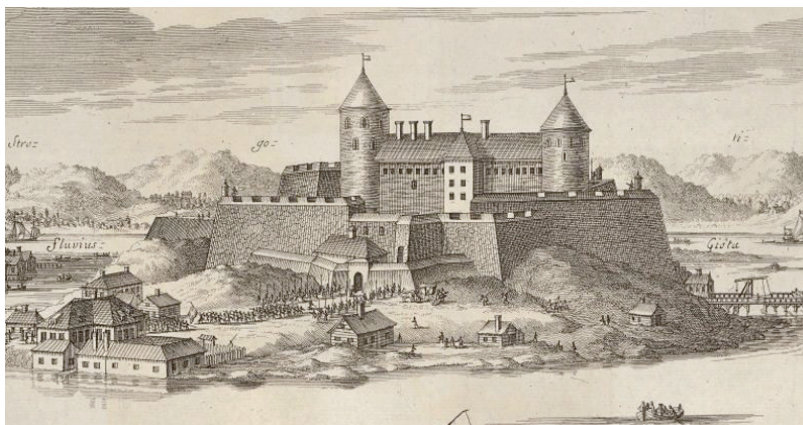
Nu fördes herr Jacob ut under fortsatt förmaning av de medföljande prästerna. Folk hade församlats i stor myckenhet. Herr Jacob erkände inte, men tog tillfället i akt att för allt folket beklaga att han gjort illa i att på böndagen inlåta sig i dryckenskap till den grad att han inte visste om han var skyldig till den gärning som han nu måste dö för.

10 b

Ytterligare detaljer från skenavrättningen ges inte i de handlingar som finns i hovrättens arkiv. Vi är för dessa detaljer hänvisade till det mycket trovärdiga *herdaminnet från 1736*, vilket här återges förkortat och något moderniserat: Herr Jacob skall ha gjort en predikan (”sermon”) om sin oskyldighet när han kom ut där folket var församlat. Kyrkoherden som följde honom ut sägs ha varit salig herr Peter Erici Kongelius⁶¹, vilken förbjudits låta herr Jacob få veta annat än att han skulle avrättas. Han band för ögonen på honom och lät honom falla på knä som om han strax skulle avrättas, och, då delinkventen ändå vidhöll sin oskyldighet (berättades det för guvernören som vid den tiden bodde alldeles vid avrättningsplatsen på tomterna under Bohus fästning) befallde att han skulle stå upp igen. Klädet som var bundet för hans ögon blev

⁶¹ Den andre som följde med sägs ha varit rektorn i Kungälv, senare kyrkoherden i Kareby, Severin Petri Ström.

borttaget och hans dom uppläst, varpå han blev förd tillbaka till fästningen och sedan lösgiven men avsatt ifrån pastoratet⁶².

Bohus slott och fästning efter övergången till Sverige. Privatbebyggelsen flyttades från området till vänster, där det tydligen låg kvar några officiella byggnader lite längre, bl.a. då guvernören Harald Stakes bostad (en uppgift som framkommer i samband med skenavrättningen). Husen återupbyggdes på den norra sidan av älven vid vänster bildkant. Från nätet.

11

4 februari 1668

I ett brev från Göta hovrätt till guvernör Harald Stake skrivs att varken f.d. kyrkoherden eller klockaren kunnat bringas till bekännelse och att man önskade att guvernören välvilligen skulle låta dem, på grund av ”förelupne grofwe förargelßer”, stå kyrkoplikt⁶³ och sedan släppas ut från fängelset och försättas på fri fot utan något vidare kroppsstraff⁶⁴.

⁶² Han blev suspenderad redan vid det extraordinarie lagmanstinget den 3-4 augusti 1666. Detta borde vara det riktiga datum för avsättningen, då han aldrig kom tillbaka i tjänst efter detta. (Men möjligheten till ett återinsättande hölls tills vidare öppen av domkapitlet).

⁶³ Den innebar att man inför sockenborna i den församling där man bodde, gick upp på pliktballen under den allmänna gudstjänsten, erkände sin skuld och betygade sin ånger, varefter den brottslige sedan formellt fick förlåtelse och återupptogs i församlingen. Uppenbar kyrkoplikt utdömdes för dem som hade benådats från dödsstraff samt dem som hade begått grövre brott. (Från nätet).

⁶⁴ Sådant utdömdes normalt om den delinkventen inte förmådde betala sina böter. Det var särskilt prästens ”fulla dråpsrätt” (eller mansbot) som var fullständigt omöjlig för honom att klara.

Denna vy såg Jacob Rasmusson när han lämnade Torslanda kyrka för sista gången. Det bör ha varit på eftermiddagen söndagen den 15 juli, efter att först ha haft gudstjänst på Öckerö på förmiddagen. Gammalt vykort.

12

4 mars 1668

Enligt Skarstedts herdaminne inkom den här dagen herr Jacob och klockaren Rasmus Mickelsson till *domkapitlet* och fick *absolution*⁶⁵ av prosten på Tjörn⁶⁶.

13

12 mars 1668

Den här dagen kom herr Jacob till *domkapitlet* i Göteborg och anhöll om återinsättande ("*restitutione officij*") i kyrkoherdeämbetet samt medel till försörjning för sig och familjen. Han tillsades då att föra ett omvittnat gudfruktigt, ärbart, skickligt och nyktert leverne. Fick han möjligen någon kallelse i framtiden ville man hjälpa honom med en anhållan hos "höga överheten". Man lovade i alla fall att nu be guvernören Harald Stake om hjälp till "lijfsmedel"⁶⁷. Detta enligt originalet med referat i herdaminnet.

14

23 april 1669

Nu hade det till *domkapitlet* inkommit flera förböner ("*intercessioner*") för herr Jacob från Bohusläns prästerskap om att åter få bli kyrkoherde. Men man svarade att han inte kunde vara kyrkoherde utan församling ("*pastor utan får*") utan måste få en kallelse till ett visst pastorat

⁶⁵ Enskild syndabekännelse och förlåtelse, som bikt.

⁶⁶ Enligt uppgift via nätet måste det ha varit Hans Jensen Gedda, prost 1661-1680.

⁶⁷ Uppehälle, inte bara mat. Enligt originalet, med referat i herdaminnet. Torslanda pastorat var enligt kyrkoherde Kolleback "det ringaste och beswärligaste pastorat i Bahuus lähn" (VHHR 1684 6/6, nr 22), och prästerna där hade det knapert. Observera att Jacob och Elsa fick sin yngste son, Raphael, 1667, alltså mitt under pågående rättsprocess. Troligen avlades han under hösten 1666, när Jacob Rasmusson verkar ha fått röra sig fritt. Men sedan satt han i fängelse.

och ha goda vitsord enligt föregående protokoll. Detta är vad jag utläser av protokollet i original⁶⁸.

Juridisk analys

Man arbetade sig hela tiden fram mot ett önskat erkännande. Det skedde både genom sökande efter fällande bevis och genom förmaningar att erkänna, ända fram på platsen för skenavrättningen. En teknik var förstas edgång. Och för varje instans med högre juridisk kunskap och erfarenhet ökade pressen på de anklagade och vittnena. En teknik var att få de anklagade och vittnena att upprepa sina vittnesmål för att se om de var konsekventa och inte ändrades under resans gång. Man läste då upp tidigare protokoll och jämförde. Man fick fram att prästen och klockaren ljög på flera punkter, vilket kunde användas emot dem och tyda på att de inte heller i annat var att lita på. Sedan kunde man konfrontera de anklagade med varandra och med olika vittnen. Man kunde hota vittnen med inlåsning om de inte infann sig eller om man ansåg att de for med osanning. Ibland kunde man förhöra ett vittne enskilt. Då kom detta i en ännu mera utsatt position än i rättssalen (jag tänker då på att den 15-16-åriga pigan Anna ”examinerades” av den högste i länet, kungens ställföreträdare generalen, och den juridiskt mest kunnige vice lagmannen). Ett underläge som knappast kunde vara mer uttalat. Det förekom också ideliga förmaningar att erkänna, med hänvisning till straff här i livet och i evigheten om de inte gjorde det. Till sist kunde man som vi sett ta till en skenavrättning, något som inte var helt ovanligt då och som ger en uppfattning om den tidens föreställningsvärld. Trots noggranna och upprepade förhör med alla inblandade får vi inte svar på alla frågor. Varför förstod inte prästhustrun vad som var på gång när hon ändå var i fähuset samtidigt som Anna skulle föda? Vad gjorde prästfamiljen i Kungälv 1660? Varför ankrade man i Lilla Kalvsund när man skulle till tullstationen i det närbelägna Marstrand? Hur kunde man ro efter skeppsbåten om pigorna redan rott därifrån med sin båt? Varför letade man efter Erik Larsson på Kalven? Var befann sig Olof Andersson när skepparen slogs ihjäl? Hur gör man när man sitter och ”torkar en klut” som man tvättat? Och den största frågan av alla: varför slog herr Jacob ihjäl Erik Larsson? Den får vi aldrig svar på. Några av de andra frågorna kan ha sannolika svar, men inte alla. Vi får ändå vara glada att det går att säga så mycket som det ändå gör.

Några centrala juridiska begrepp vid brottsutredningar kan också behöva gås igenom. Kan man se att det förekom *jäv*? Rättsinstanserna var alltid noga med detta när vittnen skulle svära eden. Men jag undrar om inte pigan Anna Påvelsdotter var jävig. Det var nämligen så att hon var dotter till den före klockaren i Torslanda Påvel (Nilsson som han hette enligt rättegången 1660), ”Påvel klockares tös” som det står i ett protokoll här. Påvel Nilsson⁶⁹ sägs ha varit en gammal man med vuxna barn och ha blivit sjuk samma dag som han påstods ha lägrat pigan

⁶⁸ Den här texten hänvisas till i det nya herdaminnet (i vilket man också läst årtalet för föregående protokoll 1688) där man menar att den hämtats från Torslanda sockenbok. Jag hittar den dock inte där.

⁶⁹ Denne klockare nämns i mina avskrifter från den dansk-norska tiden bara en enda gång. Han fick 1659 ersättning av kronan för att hans gård blivit ruinerad under kriget. Gården var Röd, men han behöver inte ha bott där. Den kan ha varit lönegård för klockartjänsten. Hans namn kan inte återfinnas i några skattelängder, men det finns en lucka mellan ett par brukare vid den tiden som gör att det kan ha rört sig om 1/3 kronogård i Röd Sörgård. Genom de båda rättegångarna kan man fastställa att han dog vid påsk 1659.

var skyldig. Denne nekade inte heller till det nu så här långt efteråt. I och för sig fanns det ju drängar och andra unga män i socknen, av vilka någon kunde ha varit skyldig. Det låg dock prästen i fatet att han var känd för att vara farlig och att man kunde råka illa ut om man konfronterade honom. Framförallt var det den nuvarande klockaren som höll honom för ansvarig. Det var ju orsaken till att prästen på skutan skylldes för att vara horkarl och barnamördare och att de råkade i slagsmål.

Anna Påvelsdotter var inte klockaren Rasmus Mickelssons piga. Det framkommer vid fortsatta förhör. Rasmus var efterträdare till den förre klockaren Påvel, och hon ”vistades hos” Rasmus. Han hade säkert tagit hand om denna flicka som blivit föräldralös bara åtta år gammal. Anna kunde tänkas ha hyst agg till prästen för att han inte tog på sig faderskapet 1660 utan lät barnmodern beskylla hennes far för det. Det gjordes också lämpligt nog efter klockarens död, varför han inte kunde försvara sig.

Hur var det med *skuldfrågan*? Den stöttes och blöttes ända upp i högsta instans, där man till sist kände sig tvungen att frisläppa de båda anklagade. Man hade inte kunnat fastställa prästens skuld utom varje rimligt tvivel. Det talar för en ganska utvecklad rättssäkerhet. Det är helt tydligt att bara prästen och klockaren haft *tillfälle* att begå den här grova handlingen. Det fanns ett vittne (Anna Påvelsdotter). Hon blev rättens nyckelvittne, då hon bara befann sig ett par meter från brottsplatsen. Något som kunde inge juristerna en viss tvekan var att hon var så ung att hon inte förrän i slutet av processen blivit vittnesgill och att hon ändrade sin berättelse allteftersom.

Det fanns ett *vapen*; vedträet. För att använda detta krävdes troligen en viss *planering*. Det borde ju ha hämtats i kabyssen, där spisen fanns. Beskaffenheten av detta vapen stämde med skadorna. Dessa verkade också mera bero på slag än fall, tyckte man sig kunna bedöma. *Dödsorsaken* var dock knappast slaget av vedträet, trodde man. Vid likbesiktningen kunde man konstatera att det fanns mjukdelsskador i pannan, men inget brott på pannbenet. Det kan då ha varit så att offret slagits medvetslöst och sedan drunknat. Detta hade man i så fall fått fram med dagens rättsmedicinska metoder. Något som kan tyda på att man hade fel i detta är att det blödde ur offrets öron och att ögonen var blå och blodiga. Detta vid ögonen kallas *brillenhematom* (brillen=ty. glasögon) och båda de här blödningarna förekommer vid allvarliga skallskador.

Något som är viktigt vid alla brott är *motivet* och *uppsåtet*. När jag läst dessa protokoll känner jag starkt tvivel angående prästens motiv. Visserligen hade offret varit med och tagit kyrknyckeln från honom ett halvår tidigare och visserligen hade prästen under det nattliga festsändet slagit offret över bröstet med bakhanden (något som vittnena inte kunde avgöra om det var av ”kärlighet”, som prästen sade, eller av ”ondska”) och någon gång under natten sagt att han skulle ”fara en fanders färd” 2 timmar efter soluppgången. Och möjligen var det skepparen som prästen menade när han på morgonen gick ut ur kajutan och svor och sade ”du skall få satan”. Kan Erik som var en redlig och resolut man och som troligen inte druckit lika mycket som de andra ha sagt till prästen att han skulle anmäla honom? Men skepparen hade å andra sidan tagit prästens parti och gått emellan när klockaren misshandlade prästen! Ett

tänkbart scenario som förklarar slaget mot bröstet är att Erik då hade sagt till herr Jacob att han skulle anmäla honom för domkapitlet (för händelsen vid bröllopet och hur han betedde sig på skutan) och att herr Jacob då hade slagit honom lätt för bröstet med "bakhanden" och sagt: "det skall du väl inte göra, min vän!" Och så, när han märkte att Erik inte tänkte ändra sig om anmälan svor han över honom ("en fanens färd") och letade senare upp ett vedträ för att slå till honom med, och då i syfte att ha ihjäl honom.

Det kan förstås ha funnits något dolt motiv som inte framkom vid förhören. Utifrån de beskrivna händelserna och ett tänkbart motiv kan man i stället säga att det skulle stämma bättre om pigan hade fel för sig (eller ljög) och att det var klockaren som höll i vedträet och måttade ett slag mot prästen och att skepparen gick emellan och var den som slaget träffade av misstag.

En nutida advokat skulle antagligen komma fram till att det inte kunde bevisas att det rörde sig om mord eller dråp med *uppsåt* att döda. Man kanske kunde vara överens om att det för prästens del bäst kunde kallas **grovt vållande till annans död och döljande av samma brott**. Klockarens brottsrubricering kunde då bli **medhjälp** (inte sett till att offret snarast fick hjälp upp ur vattnet) och **mened** (hållit inne med uppgifter och ljugit i rätten och på så sätt inte avslöjat gärningsmannen).

Frågan till sist är hur det kunde förhålla sig med berusningen som den trolige gärningsmannen skyllde på. Kan det ha rört sig om vanlig *alkoholism*? De sju stegen enligt Länkarna är dessa:

- Steg 1. En dag betyder spriten mer för en än för andra.
- Steg 2. Man kommer inte riktigt ihåg.
- Steg 3. Nu börjar man tappa kontrollen.
- Steg 4. En återställare på morgonen efter. Påverkad på arbetet.
- Steg 5. Man drabbas av en lust att förstöra som ibland leder till självdestruktivitet eller uppträden och våldsamheter (man muckar gräl med obekanta människor, oftast till synes helt utan anledning).
- Steg 6. Periodsupandet.
- Steg 7. Man förebrår sig själv och andra, ängslas.

Flera av stegen (2-5) stämmer ju mycket bra med Jacob Rasmusson. Eller kan det ha rört sig om s.k. *patologiskt rus*? Detta begrepp har länge varit vedertaget inom juridiken, men på senare år betvivlats av medicinsk expertis. Troligen har det förekommit en överanvändning (åtminstone av försvarsadvokater) av detta begrepp, då det ju är lätt för en gärningsman att komma undan även ett grovt brott med hänvisning till sjukdom. Det skulle dock stämma mycket bra med dråpet på skutan. Jag tänker då på *vittnesmål om att prästen i alla år varit benägen att "bråka vid samkväm" där ju alkohol förekom, inte nödvändigtvis i stor mängd, att han kan ha varit stressad av hur folk uppfattade honom och nesan ett halvår tidigare, att man omvitnat att han ofta betett sig "halvt förryckt och vid dryckenskap värre", att han föll i sömn efteråt och att han inte mindes något dagen efteråt*. Därför görs här en utläggning om patologiskt rus med uppgifter från nätet:

Enligt de kriterier man tidigare använt innebär ett patologiskt rus: 1) minnesluckor 2) stark psykisk påverkan efter att ha druckit en förhållandevis liten mängd alkohol, inte sällan sprit 3) personen betar sig på ett "jagfrämmande", atypiskt sätt 4) ruset varar i max 15 minuter och

åtföljs av djup sömn 5) andra har ofta inte noterat alkoholintaget 6) ruset kan ha föregåtts av en tid av stress eller psykisk påfrestning. Här stämmer det mesta utom punkt 5.

Enligt en annan beskrivning av patologiskt rus kan personen bli otrevlig och kanske verbalt aggressiv efter en liten mängd alkohol.

Man skriver också (och som väl bäst stämmer med herr Jacob): vid en måttlig berusningsgrad betar sig personen besinningslöst för att sedan falla i djup sömn. Dagen efter minns personen ifråga ingenting. En viktig sak är att det finns forskning som visar att vi från början har olika beteenden med oss när vi påverkas av alkohol. Även om det inte är säkert att patologiskt rus existerar som en medicinsk diagnos är den normala reaktionen i alla fall att alkohol gör oss mindre hämmade.

Avslutning

Jacob Rasmusson uppvisade från början en för sockenborna svårhanterlig personlighet och var omvitnat begiven på starka drycker. Av sockenborna ansågs han ha haft ett finger med i spelet när flera sockenbor under hans tjänstetid avled under vådliga och mystiska omständigheter. Man trodde därför att han kunde utöva trolldom. Hade han levat och varit inblandad i dråpet tio år senare, när häxprocesserna var i full gång i Bohuslän, är det inte säkert att han hade klarat sig. Även om rättsprocesserna 1660 och 1666 var omfattande och enligt den tidens förutsättningar noggranna, lämnar det bevarade källmaterialet flera frågor obesvarade. Herr Jacob var på något sätt undanlidande. Det var verkligen något mystiskt med den här kyrkoherden. Och det förvånar därför inte att detta faktum har lett till så många spekulationer under de gångna 350 åren.

Herr Jacob trädde mystiskt fram ur historiens dunkel, levde ett dramatiskt liv under de år han tjänstgjorde som kyrkoherde och försvann sedan åter in i dimmorna av det bristande källmaterialet. Han gjorde säkert mycket bra under alla de 18 åren som han trots de här avslöjade motigheterna ändå lyckades upprätthålla tjänsten. Ett exempel får vi i tingsrättens mål 1665 om hur familjen tog hand om fosterbarn året innan. Jacob Rasmusson hade två söner som blev präster och antog namnet Nolleroth och vilkas ättlingar här har utretts mera systematiskt än vad man tidigare gjort. Om de fem döttrarna fick några barn har inte varit möjligt att få fram. Säkerligen finns dock många nu levande ättlingar till de två sönerna, även om namnet dog ut på manssidan 1976 (genom sjömannen Robert Nolleroth som dog ogift i North Carolina i USA). Trots det lever namnet Nolleroth vidare genom en ännu verksam fond för behövande barn och ungdomar och föreningar som stödjer barn och ungdomar med psykiskt och fysiskt handikapp: Stiftelsen J. C. E. Nolleroths Donationsfond.

Om forskningen

Själva den här forskningen är intressant i sig. Redan på 1980-talet hittade jag målet från 1660 i hovrättens arkiv och fotostatkopierade det. Efter genomläsningen fann jag inte tillräckligt att gå vidare med just då, eftersom jag höll på med Öckerö socken och detta gällde Torslanda. Men allteftersom har intresset vidgats till en större del av Västra Hisings härad än bara öarna, och kyrkoherden i Torslanda var ju även vår präst på öarna under många år. Det som skrivits

av Nathan Odenvik om dråpet 1666 visade att han haft tillgång till ett protokoll från hovrätten. Jag försökte få fram detta, men arkivarien lyckades inte. Därför gjorde jag vad jag kunde med det som fanns i tingsrättens protokoll och tog med det i min bok ”Havet var vårt liv” (1995). Och nu när jag ville skriva om Jacob Rasmusson och släkten Nolleroth tog jag fram kopiorna från 1660 igen och gjorde ett nytt försök med hovrätten. Och nu lyckades det! Det visade sig att Odenvik bara haft hovrättens protokoll från förkunnandet av domen i december 1667, när han skrev sin bok om Öckerö socken. De kopior jag fick från hovrätten via nätet var så mycket mer; protokoll från lagmansrätten och en särskild tingstämma i Nortagene hos slottsfogden och befallningsmannen Rasmus Jönsson och annat. Genom dessa handlingar som legat förborgade i 350 år avslöjades sådant som nämnts i inledningsavsnittet här, och det blev mycket intressant att sammanställa handlingarna från 1660 och 1666. De hör intimt ihop och förklarar varandra. Även kopior från domkapitlet har varit intressanta och kunnat korrigera det som skrivits om vad som hände herr Jacob efter rättegångarna. Utforskningen av Jacob Rasmussons släkt har också varit stimulerande. Förutom att familjeuppgifter kunnat hämtas från rättsprotokollen går det ju numera så mycket lättare än förr att forska och snabbt nå resultat via originalhandlingar, register, släktöversikter, artiklar och diskussionsplatser på nätet. Det omfattande domboksmaterialet är dock ännu inte av förståeliga skäl lättillgängligt mer än i begränsad omfattning och är ju omöjligt för en enskild forskare att hinna med. Vad som eventuellt kan dölja sig där skulle kunna komplettera mina resultat, liksom vad någon annan forskare kan ha hittat. Kontakt mellan forskare skapas bl. a. av att man når ut via böcker eller artiklar på nätet, och kanske någon hör av sig med något jag inte fått med här.

Källor

- Karlsson, Andreas och Anna: 8 böcker om domboksforskning och allmogeliv i Halland. 2007-2016.
- Karlsson, H. *Havet var vårt liv*. Uddevalla 1995.
- Odenvik, N. *Öckerö socken*. Stockholm 1950.
- Svenska akademins ordbok (SAOB). Nätupplaga.
- Torslanda kommun. *Torslanda. En sockenskildring*. Torslanda 1956.
- Övrigt: Kopior från Göta hovrätt, originaldokument och register i Arkiv Digital, artiklar och ordförklaringar via nätet.

Henrik Karlsson
2017

BILAGA A

Noleröd

1) **Donation** av ½-gården Noleröd (Norske Rigsregistranter)

*F. III. G. a. v., at vi os elskelige hæderlig og vellærd
Hr. Jakob Rasmussen, Sogneprest paa det Norske Hising og
Kalvsundsø, paa hans underdanigste Ansøgning og Begjering
naadigst have bevilget og tilladt saa og hermed bevilge og til-
lade, at han og hans Efterkommere maa til Prestegaard be-
komme og beholde en halv Kirkes Gaard, i Thorslands Sogn
liggendes, kaldes Nalrød, dog at de skulle være tiltaenkt udi
rette Tider deraf til Kirken den aarlige og sedvanlige Landgilde
og Rettighed at give og udrede, efterdi vi dog af os elskelige
Hr. Iver Krabbe hans underdanigste Erklæring naadigst erfare
hans Kald at være ringe og besværligt og derhos ingen Preste-
gaard at have; dog skal Bonden, som derpaa bor, paa en anden
Steds igjen hjælpes med en Gaard. Cum inhib. sol. Fredriks-
borg 5 Januar 1649. R. VHI. 261.*

2) **Konfirmation** på Noleröd efter övergången till Sverige (Länsräkenskaperna)

”Efftersom Kyrkioherden På Norske Hisingen wällärde hr Jachob, icke hafwer någon annan Prästegårdh som han kan boo oppå, än dhen hallfwa gårdhen Nohlrödh i Torβlan Sochen, och ödmiukelig bedher at få dhen samma såsom hit till, effter Konong Fredrichs bref och sedwanlig frjhet besittia, så alldhenstundh dhet pröfwas och befinnes så sant at be.t Kyrkioherde intet äger någon annan Stompn, dy på Kongl. Mt.s nådelige behag och oppå wjdere resolution skall han hr Jachob nu dhen samma her effter som her till besittia, och sin sedwanlige frjhet derpå niude, hwilket Cronones Befallningsman dher in Loco sig effterrätter.

Datum Bahuus dhen 10 Junj 1660

Harald Stache”

Kyrkobesiktning 1653

(från Oslo överlämnat arkivmaterial rörande Bohuslän under den norska tiden)

”Öckeröe Anex

Anno 1653 dend 19 Decemb. Bleff kirchen besigtiget. Och Befantiss att taget offuer Coret ehr fornöden att techiiß, waabenhuuset ehr forfalden och will hielpiiß Naar taget först bliffuer ferdigt, der findiß heller Jngen Kloche weed Kierchen.

Ellerß ehr Kierchen well weed magt holden

Kierchen haffuer till denne sin Bögning wdj behold penge 14½ Rdr 17 s”.

”Torsland Anex

Anno 1653 dend 19 decemb. Er kirchen besigtiget. Och befantiß daa Kierchen paa ald sin Bögning Muer och taeg, Saa well som inde wdj Kierchen med stoller och andet, Ellerß uell med förste schiee kand Kiöbiß en ny meßeserch, tj den som nu ehr, findiß at werre heell gammell, der findiß Slett ingen Kloche till Kierchen.

Kierchen haffuer J behold, till dette forskreffne att forferdige, Effter seenist Ligning, 31½ Rdr 21 s”.

Kommentar

Torslanda kyrka saknade klocka 1653. Att detta påpekades kanske var det som ledde till att man (i Stralsund) lät tillverka och sätta upp en sådan 1656. På sidan 168 i sockenstämmoprotokollen 1736-95 (Torslanda KI:2) kan man se vilka som lät sätta sina namn på den och säkert donerat pengar. Herr Jacob Rasmusson står överst. I övrigt nämns bl.a. ”Lars Nilsen” (kyrkvärd och skeppare), ”Erik Anders.” (häradshövdingen) och ”Rasmus Jensen” (sannolikt slottsfogden på Bohus).

BILAGA B

Ättlingar

Sammanställning av ättlingarna i tre generationer i programmet Holger 8. Släkten Skärman ("Stierman") var en av de släkter som blev ingift i Jacob Rasmussons. Detta samband verkar inte ha uppmärksammats och utretts tidigare. Det var därför behövligt med en extra liten utredning av den i det här sammanhanget.

Familj 1

Jacob Rasmusson, född 1620, död 1673.

Kyrkoherde i Torslanda-Öckerö 1648-66.

-Kallade sig själv inte Nolleroth.

-Sannolikt född omkring 1620, då det vid universitetet i Köpenhamn 1638 7/5 inskrevs en "Jacobus Erasmi Northvagus, e.s. Slaglos", säkerligen han. Han gick alltså först i latinskola i Slagelse på Själland. Det var vanligt att ungdomar då skickades dit för gymnasiala studier. Kan enligt tillnamnet ha kommit från Bohuslän (Norge). I en uppsats från 2015 om den kyrkliga försvenskningen på Hisingen sägs prästerna fram till 1690 måste ha varit födda i Danmark eller Bohuslän (och i det fallet ha studerat i Danmark).

-Prästvigd senast 1648. Företrädaren Niels Pedersen dog i början av det året (extraskattelängderna) och Jacob fick kungligt brev på prästgården i Noleröd den 5 januari 1649 och hade väl då tillträtt och ansökt 1648 (se bilaga). Han begärde och fick vid övergången till Sverige bekräftelse på gårdsinnehavet av den svenske generalguvernören Harald Stake (1660 10/6).

-Rättegång hölls 1660 angående herr Jacobs piga Anna Andersdotter som sedan avrättades för att ha mördat sitt nyfödda barn. Han blev i samband med detta misstänkt för att ha varit barnafadern och för att på något sätt ha varit inblandad i mordet. Åtminstone var det en allmän uppfattning bland allmogen i de två församlingarna, vilken ännu 1666 (nedan) levde kvar hos de flesta i livligt minne.

-En tidsbild med detaljer ur herr Jacobs liv ges vid tingsrätten 1665 2/10, då man eftersökte föräldrarna till ett nyfött barn, vilket Torslandaprästen döpt och tagit till sig som fosterbarn. Barnet dog efter några få månader. Han uppges där ha varit känd för att ibland döpa utsocknes barn.

-Avsattes i samband med en 1 ½ år lång rättsprocess med början sommaren 1666, där han på starka misstankar men envist nekande blev skenavrättad 1668 20/1 och sedan efter kyrkoplikt frisläppt för dråp av skepparen Erik Larsson i Röd på Hönö. Han suspenderades 1666 3/8 vid extraordinarie lagmansting och kom aldrig åter i tjänst. Han efterträddes av Lars Kolleback.

-Skall enligt ett gammalt herdaminne ha flyttat till Kungälv och avlidit där 1673. Inga bevarade källor från Kungälv omnämner Jacob eller hustrun t.o.m. 1674. Skall enligt det äldsta herdaminnet ha avlidit i främmande land. Möjligen avses med detta Danmark, då sonen Rasmus gick i latinskola i Helsingör innan han 1675 kom till univeristetet i Köpenhamn för präststudier.

-Några av barnen nämns i bou efter Helena Rebecka (Malmö sfs 1740:741): helsyster till Anna Catharina, Rasmus och Raphael. De andra systrarna döda då (nämns i alla fall inte där).

-Släkten på manssidan troligen utdöd 1976, då den emigrerade ogifte sjömannen Robert Nolleroth avled i North Carolina, men bör på kvinnosidan ha åtskilliga nutida ättlingar. J.C.E. Nolleroths Donationsfond har inrättats och lämnar bidrag till behövande barn och ungdomar

samt till föreningar och organisationer, vilka har till uppgift att stödja barn och ungdomar med fysiskt eller psykiskt handikapp.

Gift 1650 med
Elsa NN.

-Nämns i domboken 1660. Kan enligt kopia i hovrätten från rannsaking 1667 3/6 ha varit gift I med skepparen Erik Bryngelsson på Björkö. Denne dog hastigt 1649/1650, varefter "hr Jacob straxt tog qwinnan igen effter honom", vilken skrivelse svårligen kan förenas med något annat.

-Vigseldatum beräknat.

Dopfunten i Torslanda kyrka. Från medeltiden. Dopfatet modernt. I denna har många förfäder till öborna i Öckerö socken låtit döpa sina barn. Och Jacob Rasmusson döpte alla sina barn där. Från nätet.

Barn:

* **Ingrid Nolleroth**, född 1650.

-Födelseåret uppskattas till omkring 1650. Nämns i domboken 1660 som ett äldre barn förutom två "småbarn", men inte mindre än att hon kunde höras som vittne (dock utan ed - de två småbarnen torde vara systemen Gertrud och brodern Erasmus).

-Död före 1739 23/1 (enligt brev från komminister Nolleroth i Grinneröd i bou efter Helena Rebecka i Malmö 1740:741-883, srsk 747 och 759). Inga barn.

* **Gertrud Nolleroth**, född 1653 i Noleröd, Torslanda sn (O).

-Födelseåret uppskattat. Beräknas ha varit född 1652/53 (se under Ingrid: om hon föddes så sent som 1658/59 vore det naturligare om hon ännu i början av 1660 sov hos föräldrarna - uppgift från rättegången 1660 - se under fadern). Det kan ha varit så att hon och Anna (som hittats senare) skulle behöva byta plats.

-Nämns enda gången då hon bar ett barn till dopet för brodern Raphael i Grinneröd 1704 12/5 och var då gift: "hustru Gertrud Jacobsdotter Nolleroth".

-Död före 1739 23/1 (enligt brev från komminister Nolleroth i Grinneröd i bou efter Helena Rebecka i Malmö 1740:741-883 (srsk 747 och 759), där ingen Gertrud nämns). Inga barn.

* **Erasmus Nolleroth**, född 1656-01-23, se familj 2.

- * **Anna Nolleroth**, född 1660, se familj 3.
- * **Anna Catharina Nolleroth**, född 1663, se familj 4.
- * **Helena Rebecka Nolleroth**, född 1665, se familj 5.
- * **Raphael Christian Nolleroth**, född 1667, se familj 6.

Familj 2

Erasmus Nolleroth (från familj 1), född 1656-01-23
i Noleröd, Torslanda sn (O), död 1714-06-18 i Prästgården, Höör sn (M).
Kyrkoherde i Höör 1685-1714.

-Födelse- och dödsår enligt herdaminnet.
-Gick i skola i Helsingör. Därifrån till universitetet i Köpenhamn 1675 19/7: "Erasmus Iacobi Nollerodius". År 1676 till Lund.

Gift 1685 med
Anna Rask, född 1655, död 1705 i Höör sn (M).

-Dotter till kyrkoherden i Höör Elias Jönsson Rask och hans hustru Christina Lauritzdotter Comenia (nätuppgift).
-Var först gift med kyrkoherde Olof Gemzaeus (död 1683) och hade med honom barnen Anders och Christina. Erasmus konserverade änkan.
-Vigselår II beräknat.

Gift 1706 med
Britta Broberg, död 1711.

-Gift I 1692 med komministern i Tingsås Israel Torchilli Greftelius.
-Vigselår II beräknat.
-Död mellan 1710 18/4 och 1711 25/2 (mtl).
-Bou Färs häradsrätt 1711 14/12.

Gift 1712 med
Anna Maria Meisner, född 1695-11-18 i Fulltofta sn (M), död 1741-11-20
i Helsingborg.

-Dotter till kyrkoherden i Fulltofta Johannes Meisner och hans hustru Jannika Leche.
-Vigselåret beräknat.
-Gift II 1716 med prosten i Helsingborg Sven Trägård.

Barn i första giftet:

- * **Olaus Elias Nolleroth**, född 1686 i Höör sn (M), död 1736

i Färlöv sn (L). Kyrkoherde i Färlöv.

-Gift med Filippa Pedersdotter Lorich (dotter till Peder Baltzarsson Lorich och hans hustru Anna Helena Faxé), född 1686, död 1764.

-Barn: Anna Filippa (gift med kyrkoherden, magister Weideman i Gladsax) och Helena Christina (gift med prostén Alexander Ziebeth i Kvidinge).

* **Anna Nolleröth**, född 1689, död 1744.

-Gift före 1718 med dåvarande studenten, från 1718 kyrkoherden i Stångby (M) och från 1727 i Ravlunda (L) FRANS Albert Kökemeister (född i Glimåkra sn (L) som son till kaplanen Nils Nilsson Kökemeister och hans hustru Margareta Leche, död 1736, bgr 15/12, bou 1740 13/6 - 1733-41:41).

-Höll som änka krog i Skipparp i Ravlunda sn (ej nämnd i första mtl 1742).

-Ej i Ravlunda dödbok.

-Fick barnen Nicolaus (född 1727 8/12), Anna Greta (gift med vice pastorn i Ravlunda Johan Nollen och boende i Skipparp), Liboria Christina och Erasmus Franciscus (död 1736, bgr 9/6, 20 år gammal).

* **Petter Lorentz Nolleröth**, född 1695-02-11.

-Död före 1739 23/1 (ej som syskonen nämnd som arvinge via avlidne fadern i brev från komminister Nolleröth i Grinneröd i bou efter systemen Helena Rebecka i Malmö 1740:741-883, srsk 747 och 759).

* **Helena Christina Nolleröth**, född 1697-04-05, död (begravd 1731-01-13)

i Kristianstad sfs (L) (av -).

-Kallas i mtl när hon bodde hemma som vanligt i Skåne Elna. I dödboken Stina.

-Födelsedatum enligt gravstensinskriftion (sekundär nätuppgift, men ej sökbar där).

-Gift med landskamreraren Törne Brandt (född 1684 8/10 i Höör som son till kyrkoherden Casper Brandt, död 1744 4/10 i Kristianstad - bou 1745 ih 145:153), i hans första gifte (gift II med Kajsa Håkansdotter, son Johan född 1732 2/5).

-Barn enligt nätuppgift: Maria, Simon, Anna Helena 1711, Johan(nes) 1714, Erasmus Elias 1719, Ingrid Christina 1719 Helena 1721, Samuel 1724 och Carl Gustaf 1730. Maria, Simon och Erasmus Elias döda unga och nämns ej i faderns bou 1745.

* **Carl Ludvig Nolleröth**, född 1700 i Höör sn (M), död 1750-04-29

i Karlshamn sfs (K) (av -). Landtullsinspektör i Landskrona.

-Fick barn i Landskrona från 1735 och kom nog dit det året (mtl).

-Gift med Catharina Botilla Bergman, död i Karlshamn 1757 10/5, 56 år gammal.

-Barn födda i Landskrona: Carl Rasmus (1736, dpt 2/2), Anna Helena (1737, dpt 13/2), Rebecka Christina (1738, dpt 290/5) och Ottiliana Jacobina (1739 30/7).

-Barn födda i Karlshamn: Catharina Oliana (1741 28/3) och Adolf Erasmus (1745 1/1), vilken ("Adolf Nolleröth") blev borgmästare i Kungälv och dog där 1799 24/2 av feber, ogift.

-Carls dotter Oliana som varit gift med Arnold van der Hagen i Karlshamn, hade blivit änka med fyra omyndiga barn och (1778 enligt svärfaderns bou) några år tidigare "hemligen them öfwergifwit och uthrijkes fahrit". Maken hade avlidit fattig och medellös, varför barnen fick tas omhand av deras farbroder Johan/Jan van der Hagen. De fyra barnen var 1778 Maria Vendela 20 år, Carl Ludvig 18 år, Arnold 17 år och Gustaf på det 15 året.

-Familjen van der Hagen i Karlshamn torde behöva rättas till och kompletteras med tanke på de uppgifter som finns på nätet: Arnold d.ä. (1699/1700-1778) var gift I med Maria Vendela Möldener av en framträdande handelssläkt i Karlshamn. De hade barnen Gustaf,

Johan/Jean/Jan och Beata, samt de före 1778 avlidna Arnold d.y., Sven och Vendela. Arnold d.y. var den som varit gift med Oliana Nolleroth. Hans bror Sven hade varit gift med Olianas syster Rebecka Christina Nolleroth (se ovan) och hade fått två barn med henne (Jean och Maria Botilla).

Barn i tredje giftet:

* **Jöns Peter Nolleroth**, född 1714-05-04 i Höör sn (M), död 1770-05-27.

Kyrkoherde och häradspäst.

-Inskriften i Landskrona läroverk 1730 9/2 som Johannes Nolleroth. Prästvigd 1749.

-Kyrkoherde i Tygelsjö och Klagstorp från 1753 och prost i Oxie härad från 1764.

-Gift med HELENA Elisabeth Lindman (1729-1775), dotter till tullinspektorn i Malmö Peter Lindman och hans hustru Catharina Platfues.

-Död i Stralsund under en resa till Greifswald för att där ta emot teologie doktorsgrad. Död i närvaro av halvbrodern, bibliotekarien vid akademien i Greifswald, Elias Trägård. Lång biografi i dödboken.

-Hade åtta barn, nämnda i bou 1775:737 efter tullförvaltaren Lindmans hustru Catharina: Margareta Catharina (äldst, 21 år), Erasmus Ludolph, Petter Zacharias, Svante Johan, Carl Raphael, Michael Baltzar, Anna Maria och Elias Gustav (yngst, 7 år).

Familj 3

Anna Nolleroth (från familj 1), född 1660 i Noleröd, Torslanda sn (O).

-Nämns som framliden faster till brodern Raphaels dotter Rebecka i domboken för Fräkne härad 1772 21/9 (nr 32). Hon kallas "Anna Wass/Hwass i Uddewalla". Trots omfattande letande i register har hon inte kunnat hittas där eller på någon annan ort i Bohuslän ("Uddevala" skulle kunna betyda en ort i närheten av staden). Inte heller någon make Wass/Hwass. Det är dock klart att hon måste ha existerat. Hon hade inga barn som kunde ärva, och målet ovan handlar om arv till hennes syskonbarn.

-Födelseåret gissat. Det kan ha varit så att hon och Gertrud skulle behöva byta plats.

-Död före 1739 23/1 (enligt brev från komminister Nolleroth i Grinneröd i bou efter Helena Rebecka i Malmö 1740:741-883 (srsk 747 och 759), där ingen Anna nämns).

Gift med
NN Wass.

Familj 4

Anna Catharina Nolleroth (från familj 1), född 1663 i Noleröd, Torslanda sn (O), död 1741-01-24 i Önnestad sn (L).

-Bodde som gift i Ystad i 3:e roten, nr 66+67.

-Blev på slutet gammal, svag och fattig.

-Vid dödsfallet 78 år gammal: född 1662/63.

-Brev angående arv med namnteckning i bou efter systemen Helena Rebecka i Malmö 1740, sid. 817-818).

Gift 1698-08-28 i Malmö S:t Petri sfs (M) med
Arvid Persson Bjur, död (begravd 1706-11-18) i Ystad,
S:ta Maria sfs (M). Strandridare och visitör i Ystad.

-Hade varit gift med Metta Larsdotter, död 1696 (bou Ystad F II:10, 115).
-Hade i gifte I fyra barn 20-12 år gamla.

Familj 5

Helena Rebecka Nolleroth (från familj 1), född 1665
i Noleröd, Torslanda sn (O), död 1739-01-23 i Västergatan, Malmö,
S:t Petri sfs (M) (av kvävning av svår hosta).

-Död 74 år gammal. Varit sjuk i några år av ålderdomssvaghet, men alltid kunnat vara upe.
Begravd i Tyska kyrkan.
-Bou 1740 (Malmö 1740:741-883).
-I denna finns uppgifter om hennes då levande syskon. Brev från brodern Raphael (1739 12/8)
och systemen Anna Catharina (1739 7/5) ingår. Raphael: ... kiötslig broder till den Sahl.
menniskian ...".

Gift med
Petter Schoug, död 1732. Fortifikationsbokhållare i Malmö.

-Materialskrivare vid fortifikationen och bokhållare vid artilleriet i Malmö.
-Gift senast 1696: nämns i 5:e roten, nr 445, från 1697 (mtl). Helena kallas där som ofta i
Skåne Elna.
-Mkt sparsamt med personuppgifter i källorna. Hade enligt bou 1740 (Malmö 1740:741-883)
efter hustrun halvbrodern framlidne löjtnant Malmstedt och halvsystemen Anna Maria Schough
i Varberg (där redan 1735 enligt brev). Denna hade sönerna stadssekreteraren Sven Brun i
Kalmar och sergeanten Johan Brun. Sven Brun gifte sig 1730 i Kalmar och dog där som
politieborgmästare 1759 utan angivande av ålder.
-Petter död före 1730 enligt brev i bou 1740. Ingen bou hölls efter honom enligt hustruns bou.
Enligt nätet levde Petter 1720 och dog i maj 1732. Hans mor hette Johanna Hansdotter och
dog 1709 4/3 i Malmö S:t Petri sfs. Hon bör ha varit gift två ggr, en gång med en Schoug och
en gång med en Malmstedt. Denne Schoug måste också ha varit gift två ggr för att det ska
stämman med halvsyskonskapen. En Hans Malmstedt var 1723 löjtnant vid
garnisonsregementet i Malmö och var född 1682 i Malmö. Det är ganska troligt att han var
son till Johanna Hansdotter och NN Malmstedt. Johanna föddes enligt biografi i dödboken
1643 16/3 i Malmö som dotter till handelsmannen Hans Persson Falster ohh Jörel
Lavesdotter.

-Sannolik familjebildning: NN Schoug gift I med NN: dotter Anna Maria Schoug, född 1665,

död 1742 13/6 i Varberg och begravd i Träslöv, tydande på anknytning till Varbergs slotts församling, ("materialskrifwareänckjan Madame Skog" - hon var gift med NN Bruhn och hade sönerna Johan och Sven). Gift II med Johanna Hansdotter: son Petter Schoug. Johanna omgift före 1682 med NN Malmstedt: son löjtnant Malmstedt, död före 1740.

Familj 6

Raphael Christian Nolleroth (från familj 1), född 1667, död 1746 i Grinneröd sn (O). Komminister i Grinneröd 1699-1746.

-Födelseår mm enligt herdaminnet.

-Inte säkert född i Noleröd, då fadern suspenderades sommaren 1666 från sin kyrkoherdetjänst och ny präst tillsattes. Enligt vissa uppgifter skall familjen ha flyttat till Kungälv.

-Student i Lund 1687. Prästvigd 1697.

-Skall enligt Christensons "Fräkne härad" ha haft tre söner och sex döttrar. Det har alltså funnits en dotter till.

-Brev angående arv med namnteckning i bou efter systemen Helena Rebecka i Malmö 1740, sid. 815).

Gift 1699-11-14 i Forshälla sn (O) med

Maria Gothenia, född 1677 i Halvorsäng, Björlanda sn (O), död 1762-06-06 i Grinneröd sn (O).

-Dotter till kyrkoherden i Forshälla Johan/Johannes Gothenius (död 1710 29/1 i Forshälla) och hans första hustru av tre Petronella Rasmusdotter från Säve sn (O). Vid hennes födelse var fadern slottspredikant på Nya Älvsborg och bodde i Björlanda sn.

Barn:

* **Daniel Nolleroth**, född i Grinneröd sn (O).

-Nämnd i Inlands Fräkne häradsrätt 1774 21/9 (VT 32) som broder till Rebecka. Han sägs "kanske" vara avliden: levde sex år tidigare, men ingen visste om han ännu levde 1772. Hade arvingar (kanske bara teoretiskt).

* **Gabriel Nolleroth**, född i Grinneröd sn (O).

-Nämnd i Inlands Fräkne häradsrätt 1774 21/9 (VT 32) som broder till Rebecka. Oklart om han ännu levde. Uppges under flera år ha bott hos, och blivit försörjd av, sin systerson Christian Skärman.

* **Petronella Nolleroth**, född 1701-03-22 i Grinneröd sn (O).

* **Anna Maria Nolleroth**, född 1702-07-29 i Grinneröd sn (O).

* **Helena Nolleroth**, född 1704-05-12 i Grinneröd sn (O).

* **Catharina Nolleröth**, född 1706-04-20, se familj 7.

* **Christina Nolleröth**, född 1708-12-16 i Grinneröd sn (O).

* **Rebecka Nolleröth**, född 1712, se familj 8.

* **Magdalena Nolleröth**, född 1716, se familj 9.

* **Jacob Nolleröth**, född 1716 i Grinneröd sn (O), död 1791-07-27

i Prästgården, Forshälla sn (O) (av ålder). Klockare i Forshälla.

-Nämnd 1775-91 i mtl (utan titel). Var då "gammal och fattig". Möjligen identisk med drängen Jacob som nämns 1770-71 hos klockaren Anders Jonsson i Nordre Rössebyn.

--Nämnd i Inlands Fränke häradsrätt 1774 (VT 32) som broder till Rebecka.

-75 år gammal vid dödsfallet (då han säges vara klockare), vilket ger födelseåret 1716. Tvilling med Magdalena eller så var de födda lite före och efter 1716.

-Inget tyder på att Jacob var gift.

Familj 7

Catharina Nolleröth (från familj 6), född 1706-04-20

i Grinneröd sn (O), död 1774-04-10 i Ljung, Ljung sn (O),

(av ålderdomsbräcklighet).

-Sannolikt gift 1732. Lars står som ogift i mtl 1730-31 och med hustru från 1733 (1732 fattas).

-Kyrkböckerna börjar 1747.

Gift 1732 med

Lars Skärman, född (döpt 1696-10-14) i Maden, Ljung sn (O),

död 1758-05-14 i Ljung, Ljung sn (O) (av feber). Korpral.

-Stavades även Skiärman, Stierman och Stiernman. Skrivs så ofta Stierman att intrycket blir att denna stavning är riktigare än Stiernman, men ändå en felstavning av Skärman, vilken stavning är den tidigaste i kyrkböckerna (Skierman - vigselboken 1696) och i GMR (Stierman - 1694). Med tiden kom man att tro att det skulle vara Stiernman (med ett n). Det kanske ansågs finare. Denna stavning blev då med tiden dominerande, för t. ex. Christian.

-Son till ryttaren Ivar Larsson Skärman ohh Kerstin Mårtensdotter.

-Hade en piga Elin som enligt mtl 1748 tjänade hos skepparen Lars Hisings änka på Hisingen.

-Lucka i kyrkböckerna 1708-1747.

Barn:

* **Christina Helena Skärman**, född 1732 i Ljung, Ljung sn (O),

död 1764-03-21 i Ljung, Ljung sn (O).

-Kallas Christina, Christina Helena, Helena Christina och Helena. Samma person.

-Sannolikt född 1732 (tidigast 1731 enligt föräldrarnas sannolika vigselår). Sägs ha avlidit 34 år gammal, men hade i så fall varit född ett par år innan föräldrarna gifte sig.

-Nämnd i mtl 1754-60. Tjänade 1755 i Uddevalla och 1757 i Göteborg. 1760 från pastoratet till Hisingen: 1760 hos kapten Sålhandske i Lundby sn (O). Snart åter till Ljung.
 -Gift 1762 10/10 i Ljung sn (O) med Lars Wäderberg (född 1736, död 1766 2/6 i Resteröd sn (O) av stickfluss. Han sannolikt son till trumslagaren Johan Wäderberg, död 1763 17/10 i Resteröd sn, 58 år gammal.
 -Son Lars född och döpt 1762 28/12.

* **Christian Skärman**, född 1735 i Ljung, Ljung sn (O), död 1807-12-16

i Ljung, Ljung sn (O) (av ålder). Sergeant och fältväbel i Ljung.

-Nämnd som ogift korpral på gården Ljung från 1759 (mtl). "Korpral med sergeants character" 1760.

-Gift 1760 2/1 i Ljung sn med Catharina Germundsdotter Ljungberg (död 1815 28/2, 78 år gammal) och fick flera barn till 1779. Catharina var syster till kofferdikapteneren Olof Ljungberg som på ålderns höst bodde på Ljungs gård. De två och deras bror Jon Ljungberg (åren 1768-78 bosatt i Uddevalla som sjöman/styrman), samt Margareta (död på Dirhuvud 1762 5/12) var barn till nämndemannen Germund Jonsson på Dirhuvud (död 1752 28/8, 55 år gammal) ohh Ingeborg Persdotter Gren (död 1780 14/1, 72 år gammal). Hon omgift 1754 29/12 med kofferdiskepparen Jacob Sparman (ej att förväxla med Jacob Persson Ljungberg i Grinneröd sn 1763 (mtl)), son till Per Olsson i Sparreviken under Dirhuvud. Jacob Sparman död 1785 efter att ha gift om sig ett par år innan.

-Död 74 år och 9 månader gammal. I den enda hfl (1805-06) där han nämns uppges han ha varit född 1733. Kan ha varit född det året, särskilt om systemen Christina föddes 1731 och inte 1732.

-Bou 1809:1567. Hade då (och enligt hustruns bou 1815:399) barnen Lars, Jeremias, Helena Christina (i mtl Helena) och Anna Margareta (i mtl Anna Greta).

* **Maria Skärman**, född 1737 i Ljung, Ljung sn (O), död 1803-12-10

i Dirhuvud, Ljung sn (O) (av lungshot).

-Nämnd i mtl 1755-60. Skrivs 1760 hos brodern Christian som tagit över gården.

-Var bevisligen (bou) den Maja Stjernman som 1760 14/2 fick uä sonen Johannes i Ljung (gården). En fadder var modern. Fadern till barnet var guldsmedsgesällen "Herman Stephans" i Göteborg. Maria till Gbg i mtl 1761 (daterad 1760 27/11).

-Maria fick 1772 28/7 på "Kullen på Utby äng" i Hjærtum sn uä dottern Britta (i bou 1803 "Britta Christina"). Som far uppgavs sjömannen Anders Gustafsson. Hon kallas då madam. Detta betyder att hon var en lite förnämre piga kommen till mogen ålder: i mtl 1772 står hon som huspiga hos stabskapten Abraham Natt och Dag i Utby Berggård i Hjærtum sn.

-Död 66 år gammal. Hade enligt bou nedan sonen Johannes Ljungqvist och dottern Britta Christina. Från 1800 boende i Ljungs gård jämte (ej med) f.d. kofferdikapteneren Olof Ljungberg, broder till Marias broder Christians (se denne) hustru Catharina och född enligt olika uppgifter 1731-34 som son till nämndemannen Germund Jonsson på Dirhuvud. En viss utredning om denna släkt görs här, då den var ingift i släkten Skärman. Olof gifte sig 1768 13/12 i Ljung sn med Catharina Holmström (född 1728 6/10 i Holmen i Västerlanda sn som dotter till länsmanen Rasmus Mårtensson - av gammal länsmanssläkt ibm, till synes ej utforskad - ohh Ingeborg Andersdotter Sjöberg, Catharina död 1793 29/4. Bevis för härstamningen genom bou 1776 11/3 sid. 419 efter systemen Gertrud Christina). Efter några år där, bl.a. i Håle Mellangård (där brodern Jon varit skriven 1762-63), flyttade man till Holmen i Västerlanda sn och drev ett gästgiveri. Olof kallas även kvartermästare. Åter i Ljung sn och gård 1800: i mtl under Christian Skärman "Swåger Ljungberg och Syster Maija" (gamla och bräckliga, underhålles gratis). Detta betyder inte att de var gifta. (Olof) Ljungberg var Christians svåger pga att hans hustru var syster till Olof. De två gamla skrevs jämte varandra i

mtl, men var inte gifta. Detta bekräftas också av Majas bou 1803:539, där hon står som änka trots att Olof levde kvar. Han står inte heller som arvtagare efter henne, bara hennes två uä barn. Sonen Johannes var inte närvarande, och dottern i Lilla Edet (gift med båtkarlen Christian Söderström i Lilla Edet - i hfl där får man bekräftelse på att det är rätt familj; hon var född 1772 28/7, vilket ju stämmer precis med den uä födseln i Hjärtum) hade testamentarats Marias lilla egendom som uteslutande bestod av säng- och "fruntimmerskläder".

-Men varför kallas Maria änka? Jo, hon gifte sig 1790 14/2 i Ljung sn med änklungen Jon Jonsson från Dunnebacken i Hjärtum sn. Hans första hustru Inger Månsdotter dog 1789 26/4 (bou finns). Marias äktenskap blev nästan rekordkort. Redan efter en månad drunknade Jon i en sjö (1790 19/3).

-Vid vigseln 1790 kallas Maria änka. Det har dock inte gått att hitta något annat gifte (t. ex. i hennes bou), varför man får tro att prästen i hastigheten uppfattade henne som änka, då hon var ensamstående med två barn.

* **Ivar Henrik Skärman**, född 1739 i Ljung, Ljung sn (O). Sjöman i Ljung.

-Nämns som bror till Christian i mtl åtminstone 1763-73. År 1765 bara Ivar som väl var tilltalsnamn. Inte äldst. Sannolikt född 1739, där det finns en tillräcklig lucka mellan barnens födslar.

* **Johannes Skärman**, född 1741 i Ljung, Ljung sn (O), död 1757-10-05 i Ljung, Ljung sn (O) (av kopporna).

-Död 16 år gammal.

* **Eleonora Skärman**, född 1743 i Ljung, Ljung sn (O), död 1818-12-03 i Ljung, Ljung sn (O) (av ålderdom).

-Mkt sannolik dotter, men oklart namn. Nämns först som Lona i mtl 1763. Kallas i födelseboken "Lona" (Larsdotter), i hfl 1805-06 "Elonore" och i dödboken "Eleonora Stiernman". Förs därför in som Eleonora.

-Gifte sig som Magdalena Dorotea i Ljung (gården) 1774 23/1 med drängen Jonas Månsson. Hon kallas i mtl 1774 "Jonas Månssons tilltänkta hustru Lona Stiernman". Jonas drev hälftenbruk i Ljungs gård.

* **Lorentz Skärman**, född 1746-11 i Ljung, Ljung sn (O), död 1750-04-03 i Ljung, Ljung sn (O) (av okänd barnsjuka).

-Död 3 år, 4 månader och 8 dagar gammal.

* **Anna Stina Skärman**, född 1748-07-01 i Ljung, Ljung sn (O), död 1749-04-08 i Ljung, Ljung sn (O) (av kikhosta).

* **Anna Stina Skärman**, född 1749-12-30 i Ljung, Ljung sn (O).

-Svår att hitta i register. Möjligen identisk med den jungfru Christina Stierman som enligt testamente 1777 6/4 var en av arvingarna till avlidna demoiselle Cajsa Dusin på Torskogs bruk i Västerlanda (i bou 1778:513).

* **Maria Christina Skärman**, född 1751 i Ljung, Ljung sn (O), död 1763-04-31 i Ljung, Ljung sn (O) (av smittsam feber).

-Död 12 år gammal. Ej i födelseboken. Bör ha varit dotter i denna familj, då enda kvarlevande sönerna Christian och Ivar inte hade gift sig ännu, och då hustrun född 1706 ännu inte var alldeles för gammal för att få barn.

 Familj 8

Rebecka Nolleroth (från familj 6), född 1712
i Grinneröd sn (O), död 1797-05-25 i Marstrand sfs (O) (av ålderdom).

-Åldern vid dödsfallet ger födelseåret 1712. Det måste betyda andra halvåret 1712, då kyrkböckerna slutar i juni och inte börjar igen förrän 1747. I hfl ger åldern födelseåren 1712, 1710 och 1709 (3 ggr), men det finns ingen anteckning i födelseboken de åren (ingen efter 1708).

-Skrivs i hfl i Marstrand som amma 1757 och som hustru 1778 (ej nämnd i hfl 1761, -64 eller -67). Hade då gift sig igen (möjligen omkring 1765), med ringkarlen Johannes Dunker från Mecklenburg, då 54 år gl. Åter änka 1790 (hfl fattas 1778-90) och boende på hospitalet, där hon så småningom (1797 25/5) ändade sina dagar som "änkan Rebecca Donker, 85 år". I hfl står det att hon var född i Forshälla pastorat.

-Av en tillfällighet hittades en anteckning i Göteborgs domkyrkas begravningsbok 1745 23/7, då "kvinnspersonen Rebecka Nollroths lilla dotter" begrovs. Någon födelsebok är inte bevarad. Det måste avse denna Rebecka.

Gift 1759-05-18 i Karlsten slottsfs (O) med
Constans Heurlin, född 1709, död 1761-03-07 i Marstrand sfs (O) (av -).
Soldat och stadstjänare i Marstrand.

-Gift I med Maria Backström, död 1758 11/7, 50 år gammal. Hennes identitet har inte kunnat fastställas.

Gift 1765 med
Johannes Dunker, född 1724 i Mecklenburg. Ringkarl i Marstrand.

-Död mellan 1778 och 1790 då hustrun står som änka (glesa hfl). Ej införd i dödboken.
-Enligt mtl levde han minst t.o.m. 1786 (daterad 11/4).

 Familj 9

Magdalena Nolleroth (från familj 6), född 1716
i Grinneröd sn (O), död 1799-02-12 i Liden under Tönn under Klev,
Ljung sn (O) (av ålderdom).

-Var vid dödsfallet i Ljung sn 1799 12/2, 83 år gl, dvs född 1716. Om man ser på hennes barn, hittar man i registret över släktnamn att hon fick en son Johannes 1751 10/1 (död 1757 1/11) och en Lorentz Christian 1753 6/10 (sannolikt gift 1781 28/10 i Grinneröd som Lorentz Ruth). I registret finns också en not om Magdalena 1747 14/10, då hon står som hustru och vid en kontroll av födelseboken ser man att hon och maken då fick sonen Raphael Christian. I mtl 1748 (daterad 12/1) står det under Raphael Nollerots änka N (=okänt). Gothenia: adj. Olof

Ruth, suspenderad och fattig. Det finns bara en markering för man och ingen för hustru, fastän de var gifta före 1747 14/10.

-Sjuklig 1764 (mtl).

-Bodde kvar i Skogen i Grinneröd som utfattig änka efter makens död (mtl 1787-97).

Gift med

Olof Ruth, född 1715 i Uddevalla, död 1787-01-15 i Grinneröd sn (O), (av åldersbräcklighet). Pastorsadjunkt i Grinneröd.

-Skall ha varit född i Uddevalla, men finns inte med i födelseboken.

-Nämnd som adjunkt under Raphael Nolleroths änka i mtl 1748 (=12/1). I marginalen: "suspenderad och fattig".

-Kallas predikant 1764 (mtl). Hos kyrkoherde Waller i Skredsvik 1767 (mtl): mantalsskriven där som "prästeman". Avsatt 1775.

-Bodde 1762-80 i Huset under Kålbengtseröd (dock i mtl under Spriteröd). Utfattig.

-Från 1781 i Skogen.

Barn:

* **Raphael Christian Ruth**, född 1747-10-14 i Grinneröd, Grinneröd sn (O).

-Nämnd i mtl 1765 som sjöman inom handelssjöfarten ("copverdie").

* **Johannes Ruth**, född 1751-01-10 i Skogshusen, Grinneröd sn (O), död 1757-11-01 i Grinneröd sn (O) (av kopporna).

* **Lorentz Christian Ruth**, född 1753-10-06 i Skogshusen, Grinneröd sn (O). Sjöman.

-Nämnd i mtl hemma som ogift 1766-81. Klen och sjuklig 1771-73. Tiggare 1774.

-Gift 1781 28/10 i Grinneröd med Inger Engelbrektsdotter. Bodde då i Skogen. Nämnd där t.o.m. mtl 1782, men sedan borta.

-Vid vigseln sjöman.

BILAGA C

Handlingar i målet 1660. Först lokalt ting, sedan Göta hovrätts handlingar i den ordning de förvaras i arkivet där. Fetstil markerar de olika rättsprocesserna. I övrigt ansluter sig texten i princip exakt till originalet

Västra Hisings häradsrätt 1660 13/2

Ehr fört for Reetten et Quindfolck, Nembl. Anne Anderßißdatter, Som ehr fengßligen Anholden, for medelst hun haffuer J dulßmåll födt barn, och det Nedgraffuit Effter hindeß Eigen bekiendelße, först J een fæhußbåß J Nollröd Som hun tiente huöß presten h.r Jacob Raßmußen, der Som hun forNamb det kom wdj Rögte, om Same hindeß barnefödtcell, flötte hun Same barn der frå, och Nedergraff det J et andet af prestenß huß, Som det Siden bleff optagid J folckiß offuerwerilße, och Jcke Nogen Klud eller Klæde haffde Suöbtt der om, och haffde daa liget Nöget J Jorden J 4 weger och 1 daug, och lod daa Quinder waske det, daa befandts det ene Kindbeen Sönderbrött, det ene Øye och paa Same Side, Axellen och armen, Sönderbrutt, och Same Quinder Sagde det ehr W-mueligt, at barnit wahr Sådant födt tell werden, men Same Quindfolch hart beNegter, Jcke at haffue bragt det fra lifffuet, och Siger det wahr dödt födt, och huad Skade nu Synteß paa barnit, Siger hun ehr giort, met det træ och Spade, hun graff det neder met, Sampt mange andre Windeßbyrd der om fört ehr, och hindeß Eigen bekiendelße, at haffue det födt J dulßmåll och Nedgraffuet J löhn, Ehr hun tellkiendt at lide Effter C4 Receß 2 bogß 5. Cap. Sampt Norigiß louff MB. 2 Cap och C3 Receß, at meste set lifff, och Reetiß offuer hindeß halß.

Göta hovrätts handlingar

K. v. P.	Erlan Karsten	Gabrielo Gyllengrijph
	Hans Kijhl	Johan Örnwinge
	Petro Dobero	Carolo Sundio
	d. Erico Drysenio	Matthia Brunßbärg
	Dawidh Foghman	

Anna Andersdotter, Barnemorderska

En ransakningh och doom från **Boohus Laugtingh** öfwer Anna Andersdotter h.r Jacobs i Thorßlanda tjänstekohna ogift, som haffwer födt ett oächta foster hemligen uti sin Maatfadhers fäähuuß och dät lagt å Löhn, och nederfgrafwit wti en bääß, tagit dhet sedhan upp, effter någre dagars förlopp, och burit i fjälster⁷⁰ bårt i eet annat huuß så nakåt som dhät föddes, hwarest dhet sedhan lågh öfwer gifwit en Månad och en dagh, hwilket ett foster be.te Anna således medh willia igenom wanskötsell ochristeligen ombracht hafwer, dhet hon för Rätta godhwilligen bekänner, och ähr därföre dömbd effter laugens 2 Cap. Wanhelgebalken Christiani 4. recess 2. Boks 5. Art. Och Christiani 3. recess 21. Articell, som alt widlyftigare af dommen ähr att förnimma.

⁷⁰ Ur SAOB: bära eller lägga i fjälster, bära till ett gömställe, undangömma, lägga å lönn. Barnedt (har blivit) i löhn och fjälster lagdt.

Resolutio. Laugtings dommen blifwer af denne Kongl. Rätt aproberat och gillat, hwar effter Execution på Anna Andersdotter effter landsens sätt, medh foderligast anställas skall.

(underskrift av ovanstående hovrättsmedlemmar och advokatfiskalen Bengt Örnberg)

Erich Anderßen i Houffgaard Suorenskriffuer paa Hißing, Wogn Jenßen i Grimåås, Peder Nielßen i Kierre, Peder Börgeßen i Kircheby, Peder Raßmußen i Rönning, Bencht Arffueßen I Lerje, och Tore Pederßen i Tommelhee, Malte i Kuröd, Börre i Backer, Erich i Tofften, Olle ibdm, Ambiörn i Huene, och Niels i Restad, Ædþorne laugrettismend paa Hißing och Indland, Giör witterligt at aar effter Gudß Biurd 1660 den 5. Martij paa **almindelig Steffne, þom holtis udj Kongelff**, J Welb. her laugmand Carl Pommerening hans Præsents, lod Kongens fouget Welforstandig Mand Raßmus Jenßen J Nordtaug, for Retten fremstille Jt Quinfolch, Nemblig Anne Andersdaatter, þom haffuer födt it Barn, J döelsmaale effter der om Efftersch.ne Tings Widnis Jndhold;

Daa fremlagde nu forbem.t Kongens fouget i Rette först **Slottens steffning**, lydende; Harel Stacke fri Herre till Wiick, Herre till Biurum och Könþetter, Suerrigis Riges Raad, Krigs Raad, Gouverneur offuer Baahuus lehn, þampt General leutenant aff Militien J mod Norrige,

Wdj hans Excelenties Absentz Suend Ranch till Bächuberg, Bestalter offuerste och Commendant Paa Baahuus etc.

Hilþer Eder Hæderlige och Wellerde her Jacob Raßmußen, Sogne Præst till Torþland, och Øckrøe Sogner, At Effter þaaþom Befallings Mand offuer Hißing, Welforstandig Raßmus Jenßen Paa Rettens Wegne, haffuer Wæret foraarsaget Eder, þampt Eders K. hustru Elþe, daatter Ingrj, Saawelsom alle andre Eders thieniste folch, hid till Baahuus laugting, nu förstkommendis at lade Jndsteffne, anlangende det Barn þom Eders thieniste quinde, Wed Naffn Anne, skall haffue födt, udj Eders fæhuus udj dölþmaall, och þamme Barn ombracht, fraa liffuett, och det paa tuende stæder nederþätt udj Eders huuþe þom der þiden er optaget, och þiunett, Med Widere denne Sagh Wedkommer,

Huorfore Eder Welbet.e her Jacob Raßmußen þampt Eders hustrue Elþe, daatter Ingrj, þampt alle Eders thieniste folch steffnis och Befallis, At J þamptlig Möder her udj Kongelff, till förstkommende laugting, þom holdis fastelaffuens Mandag den 5. Martij, daa at Suare till huis udj þamme þagh forrefalder, och omtalt bliffuer, ladendis det Ingen lunde wnder laugþens faldzmaall. Baahuus den 24. Februarij Anno 1660.

Ranck

End och fremlagdis Jt *thingsWidne Daterit den 9. Februarij Nest forleden*, Paa steffne i Kirchebye, anmeldende at forbem.te quinfolch haffuer födt it dreng Barn J duelsmaall, och 3 wgers tid effter Barnefödßelen, formedelst Ømmell och Wanröchte der om J blant almuffuen er Wdspurt, haffuer forbem.t Kongens fouget hinder udj dannemends Nehrwærelße tillspurt, om det ehr ßaa med hinder ßom Röchtet gaar, at hun haffuer aufflet barn och ombragt, Huilcket hun aldellis benechter, och Jntet bekiende wille, haffuer daa Befallings Manden Wed Tre dannequinder, paa Rettens Weigne ladet hinder Siune, Om de kunde fornimme Nogen tegn till ßlig Wgierning, huilcket dee och giorde och ßagde di Wille hinder Jntet tillegge, och eij heller hinder frißige, daa Effterßom de hinder Ingen Wndskyldning till Befrielße Wille giöre, haffuer daa fougden Samme quinfolch Wnder tuende Mends Caution, Instellet till forwaring, Jndtill Sagßens Widere forföring.

Hwilche Mænd tog ßamme quinfolch strax aff Præstens huus, hiem Med ßig, J midlertid War Præsten och hans hustru eij tilstæde.

Dagen der effter kom Præsten hiem, och lod ßaa strax tage ßamme quinfolch fraa forlöfftings Menden J ßin thieniste igien, bleff hannem ßaa aff hans Wenner till Raad, ßig icke med Noget beröchtet quinfolch at befatte, Eller haffue J ßin thieniste, lod saa Præsten hinder strax gaa till forlöfftings Menden igien, War saa hos dennem Nogen dages tid, J Midlertid haffuer folch ßom war hos hinder, flittig formanet hinde at hund schulle gaa till Bekiendelße, och Sandhed. Bekiende hun daa at hund haffuer födt Barn J Præstens huus, En Manedts tid tilforne, ßom wahr den 8 Januarij, Nogen tid forend folchet gich J Kirchen, och det Nederßatt udj en Baaß, der laae det nogle dage, Saa tog hund det op, och saette det hen i Jt andet aff Præstens huus, ßom hun ßiden J got folchis Nehrwærelße maatte tage op igien, Som haffde daa ligget i Jorden gandsche nöget, ßom det war födt, uden noget Klæde Eller en ßuöbelße, J 4 Wger, och En dag, Er daa effter Befalling ßamme Barn, aff quinder ReenWaskett, Siunet och lagt i En Kiste och Stelt i Kirchen.

Haffuer nu befallings Manden I daug, Wdskichet lenßmanden Jörgen Mortenßen, med Olle Olßen J Torßland, Raßmus Olßen ibdm, Mogens Trulßen i Röed, Oluff Nielßen skydsrettere, och Lauritz Nielßen kircheWergere, ßampt 5 quinder, Nembl.n Guner, Giertru, och Marete i Torßland, Jtem Kiersti oc Börte i Röed, ßom ßamme Barn haffuer ßiunet och besichtet, daa bekiendis at det er Jt fuldkommet dreng Barn, ßom hun haffuer gaaed ßin fulde tid ud med, Huor daa fougden dennem her for Retten tilspurde, om der fands nogen kiende thegn på ßamme Barn, ßom det kunde Wære ombracht fraa liffuet med, daa Winder forsk.ne Mend Sinne och forsk.ne quinders ord, at paa ßamme Barn Er det Eene kindbeen ßönderbrutt, och det Eene Øye, och paa ßamme ßide armen och axelen sönderbrut, och sagde det er Wmueligt at Barnet er ßaadant födt, thi paa de stæder det skaden haffde, er det blaa och blodig, och anden steds er det paa kroppen, lige ßom det aldrig haffde Wæret i Jorden, och quindfolchet nu her for Retten Bekiender, at der war Jngen hos hinder der barnet war födt, Men strax effter kom den gamle quinde Berette Phillippus J fæhußet, och bad hinder gaa ad stuen, och strax effter igien kom Præstens pige Jgien och bad hinder gaa Jnd, Saa gich hund Jnd, och ßom hund kom J stuen, daned hun, Naar hund fich ßig igien daa Reyste denne quinde hinder op, och lagde hinde paa En slabench, och gaff di hinder ßaa Warmt Øll at fortære, och hun

wdlegger till þin Barne fader, Poffuell Nielssen klochere þom Wahr en egtegift Mand, och hand bleff död Tredie Pindtsedag Nest forleden. Saaledis her i dag for Retten, aff forn.e quinfolch Anne Andersdaatter þlig ord bekient ehr, och forschr.e Widniþbyrd barnet þiunet haffuer, Saaledis Wundit þom for Jnfört findis, till Witterlighed Woris hænder och Zignetter her Nedertröcht.

Actum ut supra.

End och it **Tings widne Daterit Berby Ting, den 13 Februarij** huor En quinde Nemblig Börrete Phillipus, Som J huuþe hos þamme quinfolch Wæret haffuer, den tid hun föde Barnett, tilspurdis her for Retten huorledis tilgaaen ehr, Med det quindfolch Anne Anderþdaatters Barnföðþell, þom thienet h.r Jacob Raþmuþen, at hun Endelig der om Will nu þige þin Sandhed, daa bekiender hun, at Præstens hustru þagde till samme quinfolch, fore Jiull, Anne de þiger om dig, at du Reder till Barþell, daa þuaret hun, huor aff schulle Jeg faa det, Jeg kand icke tage det aff Weggerne, och den tid hun föde Barnet, daa War Præstens hustru först i fæhuþet, hos hinder, och þiden wahr hund i fæhuþet, och þom Barnet wahr födt, daa tog Præstens hustru begge þinne Barn med þig och kiörde till kirchen, J Midlertid kom quinfolcket Jnd och danid paa Gulffuet, och börte tog hinder Wed armen och Reyste hinder op och lagde hinder Saa paa Slabencken, och Præstens daatter Ingrj strax Wæret Øll och gaff hinder at fortære, þom di Pleyer at giffue Barþelquinder, Och þamme quindfolch þagde forend Barnet bleff föedt, Mens hund Wahr med dett, at hun icke haffde þin tid effter quinfolckis Natur, och brugte atschilligt Spögerj, þom di haffuer skaaret aff Billederne paa altertafflen i Kirchen och det Jntaget J Warm Öll, der med hun schulle fordriffue hindis lifs forstoppelþe, Och Barnet bleff Söndagen den 8 januarij födt, Om Mandag Morgen Reyste Præsten till Kongelff, Om Tiþdag Morgen Reyste Præstens hustru till Kongelff met, haffde med þig begge deris drenge, och begge deris SmaaBörn, och bleff der Jnde till om fredagen, och daa Wahr þamme quindfolch oppe igjen.

End och beretter at Præstens dreng, Anders Sagde J Hesteuig till Lauritz thieniste Pige J hans Fæhuus haffuer J nogen dödinge J Eders fæhuus, och det bleff Spurt strax till (dhen forn.de) Jgien, som di andre Præstens folch Sagde det till drengen, dog Præsten och hans hustru talte Jntet till hannem der fore.

Saaledis her J daug for Retten aff forn.e Börrette Phillippus þlig ord bekient er þom forsch.tt staar, till Witterlighed Woris hænder och Zigneter, her Neden tröcht. Actum ut supra.

Ydermehre I Rette lagdis Jt **TingsWidne daterit Weebachen den 23 Februarij**, Huor þamme tid War Jnsteffnet her Jacob Raþmuþens thieniste folch J Nolleröd, þampt der nest omkring Boende Bönder och Sognemænd, Nemblig Anders Erichþen J Amholt, Anders Jacobþen, Jens Olþen ibdm, Anders Eskelþen ibdm, Jens Börgeþen ibdm, Peder Anderþen i Kierre, Olle Anderþen ibdm, Olluff Raþmuþen ibdm, Peder Raþmuþen ibdm, Mogens Erichþen i Röd, Peder Perþen ibdm, Tord Olþen ibdm, Olluff Olþen J Torþland, Anders Erichþen paa Höyen,

Ragnill J Amholt, Gunur i Thorßland, Maret och Giertru ibdm: Huor Nu Kongens fouget Welforstandig Mand Raßmus Jenßen i Nordtaug, dennem her for Retten tilspurde om dennem icke War beuist i Sommer, och her om Michælj Tid, at det quindfolch Anne Anderßisdaatter, ßom thiente Præsten Rede till Barßöll, och War Suanger Med Barn, och nu Effter Jiull, War det quitt Bleffuen? Huor till di ßamptlig Suaret, Wij icke kand benechte Jo paa de tider och ßiden hört haffuer, Slig Ömmell och Röchte, om hinder Saaledis, at hun War med Barn, och nu er det quit Worden, Men Ingen Widere beskedn Wed der om.

Och haffuer di ßamptlig her for Retten afflagt deris ædh, deris Sandhed at tilstaa J ßamme ßagh, alt huis dennem Witterligt ehr, och tilspurt bliffuer.

Fremkom Ingebor Hanßisdaatter paa Norrö, bekiender at hun kom till ßamme quinfolch otte dagis tid effter hun först bleff anholden och Spurde hinder om det er ßant, ßom Röchte gaar om hinder, daa ßagde hun neij, daa ßagde Ingebor lad mig ßee dine bryst, det Wille hun icke, Ingebor tog ßaa hindis Snör liff op med gewalt, och det förste hun tog paa brystet, kom der Melch ud. Daa ßagde Ingebor Slaa dig for dit bryst, och bed Gud forlade dig dinne Synder, Barn haffuer du faaedt J huor du haffuer giort aff dett, ligewell Wille hun det icke bekiende, Men sagde till Ingebor, Naar J gaar till bage, skall Jeg ßige Eder dett.

Strax der effter om afftenen bekiende ßamme quinfolch, for ßin ModerSöster Ragnill J Amholt hun haffde födt Barn och det Nederlagt J Præstens huus, daa spurde Rannill huem hun det haffuer aufflett met, daa Suaret hun, Gud bædre mig hand er nu död, Siden om Natten bekiende hun, det War Poffuell Nielßen klochere, och hand haffde med hinder at bestille, först I Amholt querner, och ßiden En gang J Præstens lade, och icke mehre och hun icke mindis Enten det War nogen dage fore Paasche eller strax effter.

Tilspurde daa fougden di Amholdts Bönder, om nogen aff dennem Weed ßamme folch haffde Wæret hos dennem och Malett, Wed dee tider, daa Suaret Anders Jacobßen J Amholt paa Tredie Wge effter Paasche Wahr Poffuell klochere der och Mallett, paa hans quern, Men Ingen Weed aff at ßamme quinfolch War der Wed de tider.

Bleff daa Præstens thienistefolch fremkaldet, En effter anden till forhöre, Huorledis er tillgaaen, den tid Barnet War födt, om Nogen War hos hinder, eller kunde fornimmis, haffuer Wæret J Raad med hinder och det ombracht.

Præstens dreng Suend Perßen bekiender, at noget fore Jiull, ßagde hand till ßamme quinfolch, di ßiger om dig Anne, at du laffuer till Barßell, daa Suaret hun, Jeg skötter Jntet om huad de ßiger, de ßagde ßaa om mig i fior, och Morgen Tillig den dag hun föde Barn, Reyste Præsten till Øckröe, och den dreng Anders fulte med hannem, och hand befalte Suend, at gaae Jt ærinde till Tommelhee, och kom igien om Middags tid, daa Wahr fænaden Wdlöste, daa gich hand i fæhuußit, at Wdkaste mögh, daa laae ßamme quinfolch J en Tredie Baas, ßamme tid kom Anne Benchts Jnd till hannem och hialp hannem at skaade fæhuußit, daa ßagde hun, huor Er Anne, Mens du gaar saa Eene och Maager, daa Suaret Suen, hund ligger der i Baaßen, och Naar dj haffde Maaget gich Suen Wd i giennem den Nederste dör, och Anne Benchts J

giennem den anden dör, och daa War Præsten i Kirchen, daa fulte dj begge Med Præstens hustru, J Kirchen, och haffde de tou βmaa Præstens Börn med βig, det βamme Bekiende for.ne Anne Benchts mett.

Drengene βamptlig Ens stemmende bekiender Naar di kom fraa Kirchen, daa laae βamme quinfolch paa En slabench J stoffuen, och hengde Jt Klæde for hinder, och laae der till afftenen, Saa War hun opp En stund, och βad for Offuen paa En stoell, och om Natten laae hun i slabench, hos Præstens Börn, och om Morgenen lagde hun sig paa Offuen, daa Reyste Præsten till Kongelff, och den dreng Anders med hannem, och den anden Morgen effter, Reyste Præstens hustru, och den dreng Suend, βampt Præstens to Börn till Kongelff med, och War βaa der Inde till fredag afften dj kom hiem, daa Wahr βamme quinfolch frisch igien. Præstens lille dreng Olle Smed bekiende, at βamme quinfolch kom J fæhuβet Söndags Morgen den 8 Januarij βom det daugis och Körde hannem op, och lagde βig der igien, Och βiden gich hun der och lagde βig offuer Baaestrærne och Klengde sig i baasestrene och flötte βig aff den Eene Baas J den anden, daa gich hand Jnd och βagde hun haffuer ont, daa gich Börte Phillipus ud till hinder, och nogit effter Kom hun Jnd, och sagde till Præstens hustru, Anne hun haffuer βaa ont, hund gidder iche giffue fæit, daa stoede Præstens hustru op, och gich hund med di βmaa Piger J fæhuβit och lod Mælcke, daa laa forn.e quinfolch J en Trædie Baas, och for der War Jngen drenger tillstæde, gich Præstens hustru till laden och Wantet till fæed, och βiden War hun i fæhuβit igien, Naar hun gich Jnd daa gich Berette Phillipus J fæhuβit igien, och bad βamme quinfolch gaa Jnd stuffuen och legge βig. Præstens lille Pige Giertru Benchts daatter bekiender, Naar folchet War J Kirchen daa fich di βamme quinfolch ind J stuffuen, och βaa daned hund paa Gulffuet, daa hialp Börrete Phillipus hinde op, och lagde hinde paa En Slabench, daa Hentett Præstens daatter Jngrj Öll Jnd och Warmet βom Börte Phillipus tillrede, Med bröd och Smör och Peber udj, och gaff βamme quinfolch at fortære.

Forn.e Olluff Smed och Giertru Benchtsdaatter bekiender, om afftenen gich Præstens hustru Med de Smaa Piger, J fæhuβit med lius at Mælcke, daa kom βamme quinfolch Effter dennem, daa βagde Præstens hustru huiβeer her βaa ud, huor for er her βaa Waadt J denne Baads, daa Suaret hun Koen Wender βig Wndertiden op i Baaβen, och der er lige βaa Waat frem i thiurens Baads, och βaa fultis de ad stuen, och hund laa den Nat J Slabench hos Præstens Börn, och di andre Nætter laa hund paa Offuen hos Börte Phillipus Jnd till di Kom fra Kongelff Jgien.

Tilspurde daa fougden dennem her for Retten om Jngen aff dennem War beuiste huad hinder skede, den tid hund War siug, Eller om de icke Kunde fornimme at hun föde barn, Eller om de Jngen Tegn kunde See till Barnet eller höre det skrige, huilchet de aldelis Benechtedt. Thillspurde daa fougden Anders benchtβen, huor hand Kom till at Spörge Lauritz Pige J Hesteuig, om di haffuer Nogen dödinge J deris fæhuus, om hand icke den tid Wiste, at denne War J Præstens fæhuus.

Daa Suaret Anders Jeg fuldte Præsten till Hesteuig, Saa gich Jeg Neder J fæhuβit till Lauritzis Pige, βom War der med Höö, Saa lagde Jeg mig offuer En Baas, och lagde Mine

Been paa En Koe, och þagde till Pigen Er her Jngen dödinge J dette fæhuus, daa Suaret Pigen, Siger du Saa daa bliffuer Jeg Redder, haffuer J nogen J Eders fæhuus, daa þagde hand Jeg þiger det icke der for, och Beretter at hand þagde det icke for andet End hand Wilde schremme þamme Pige, och Jntet skalk Wiþte hand till det J Prætens fæhuus Wahr. Fremstod daa Olle Olþen i Torþland, Mogens Erichþen i Röed och Tord Olluffþen i Röed, Winder þin hustruis ord, Gunnur J Torþland, Maret och Giertru ibdm, þom med Wæret haffuer, den tid Barnet bleff optagett, och effter Befalling det Siunet, di Winder at þamme Barn War det høyre kindbeen Sönder slaget hull paa schindet J giennem Kiödet, Jn paa det bare Been, þampt det Öye, och paa þamme þide axelen och armen Sönderbrut, Saa det icke Mueligt Wære Kunde, at det þaadant föedt Wahr.

Tilspurdis daa þamme quinfolch, om der Jngen War hos hinder den tid barnet bleff föedt, Eller om der War Nogen J Raad med hinder, och barnet ombrachte, det hund benechter, at der War Jngen Mennische hos hinder, och hialp hinder J Barneföðþelen, Eller i Raad med hinder, och hund icke heller tog liffuet aff dett, Men der þom det haffde liff, daa War det lidet, Men hund Jntet kunde fornimme, det haffde liff Naar det bleff föedt, Eller om Nogen aff Præstens folch fornam at hun föde Barnet, det Weed hund Jntett.

Tilspurdis daa Börte Phillipus, huad hinder der om War Witterligt, Huor till hund þuarett, Hun Weed Jntet Widere, En hund tilforne bekient haffuer, och der paa gjorde hindis Bogege æd.

Saaledis J her foreetten, Slig Proff och Widne aff forn.e folch fört er, Som forskreffuit staa, och det Wed deris æd haffuer affsagt Wden Olle Smed och Jertru Benchtsdaatter Som formedelst Ringe alder Jcke nogen æd kand tilstædis, Till Witterlighed Woris hænder och Zigneter her Neden tröcht. Actum ut supra.

Er och J daug for Retten Mött hæderlig och Wellærede Mand, her Jacob Raßmuþen, þom þamme quinfolch Kient haffuer, och þig Jmod for Jnförte Slottens steffningt, Erklerett, alt huis þamme quinfolch J þin thieniste hos hannem J þlig Maade bedreffuet haffuer, det er hannem hans hustru och Börn gandske Wuitterligt, och her for Retten þamme quinfolch tilþpurde, om hun Nogen tid for hannem hans hustru eller folch bekiende at hun War med Barn, Huortill hun þagde Neij, och Præsten, hans hustru och Börn, gandske och aldelis Wndskylder och befrier, Jcke i Ringeste Maade Nogen aff dennem hindis Wilkor J de Maade War beuiste, Tilspurdis daa þamme quinfolch om hun Jngen anden haffde det bekient fore, at hun Wahr med barn, Eller Nogen War hos hinder J hindis Barnföðþell, Eller i Raad med hinder, och fosteret ombrachte, Eller huem der gaff Hender det Raad, at hun skulle skrabe aff billederne J Kirchen och Jntage, at omkomme Barnet med, Huor till hun Suarer, at Jngen Mennische paa Jorden haffuer hun det aabenbaret, Eller Wæret bekient, at hun Wahr med Barn, och Jngen hinder bethiente J Barneföðþelen, Eij heller J Raad med hinder, at hun skrabit billederne och þiger, dagen forend det bleff födt Kunde hund fornimme det haffde liff, Men den tid det bleff födt, kunde hun icke fornimme det haffde liff, och det Kiende Tegn effter hands gierning paa Barnet ehr Siunet, Weed hun icke om den kunde schiet den tid hun graff det Neder J fæhuuþit, och Jntet Widere der om Weed at Bekiende.

Wahr daa Kongens fouget, paa Kongl. Maijt.s och Rettens Weigne domb Begierendis. Daa Effter hindis Egen Bekiendelße, at Barnet haffde liff dagen forend det födis, Saa och atschillige Spögerj brugte, Barnet der med at omkomme, End och ædþuorne Synswinde, at der fants kiende tegn till handtsgierning, Jtem Koning Christian 4. Reces, udj 2. Bogs 5. Cap. formelder, Saa fremt Noget lætfardig quinfolch Warder med Barn och med þin Barneføðbell i lønlig och J dulþmaall omgaaet, och þamme barn börte bliffuer, Eller paaskydis dødt at Wære født, daa effterdj þamme quinfolch Jcke haffuer Begierett at bruge ordentlige, aff Gud allermechtigþ Beskichede Middell, Som þig och foestred, Wdj þaadanne tilfalde kunde bethiene, skall hun icke bædre achtis, En den þom Set foester Met Wilje haffuer ombracht, och udj þamme Capitell udj 2 artickell, formelder, findis Nogen Kiendelig tegn till hands gierning, Eller till Misstanche billig anledning, forfølgis Sagen aff herskabet, loufflig till Tinge þom andet drab.

Jtem Norgis louff Mandhelgebalckens 2 Cap. dræber Mand þin fader, Moder, Søn, daatter, Broder eller Söster, daa Er hand W-boede Mand.

Effter deth forberörde leylighed, Haffuer Wj icke Wist, samme quinfolch at befrij, Men for þlig hindis Begangen gierning och Effter forn.e Capitle J louffuen och Recessen, Sampt Koning Christians 3. Recess 21. Artickell Bör at *bøde liff for liff, och Rettis offuer hindes hals*. Till Witterlighed Woris hænder och (osv)

Underskrifter

Effterþom befindes denne domb att wærre funderit Paa Recessen och Windeþbörd, Saa welþom Anne Anderþdaaterþ Egen bekiendelße Jche att haffue brugt dj loughlige Midel Som Recessen formelder, Er den nu *Confirmeret och Stadfest*, bemelte quindfolch at lide, Effter forn.e dombþ Jndhold,

datum Bahuus Laugting denn 6 Martij Anno 1660.
Carll Pomereningh

***Brev 1660 9/3 till Göta Hovrätt, uppvisat där 19/3 (svårläst fotostatkopia):
Barnamörderska dömd vid tinget; önskan om snabb handläggning i Hovrätten, trots att saken avgjorts av vikarien Sven Ranck i guvernören Harald Stakes frånvaro.***

BILAGA D

Handlingar från hovrätten I den ordning de förvaras I arkivet. På slutet inskjutet avsnitt från gammalt herdaminne om skenavrättningen och sist handlingar från Göteborgs domkapitel. Med fetstil markeras för tydlighets skull de olika rättsprocesserna, men i övrigt är layouten så identisk med originalet som det är möjligt.

8

Anno 1667 den 4 Decembris resolverades Effterskrefne **Criminal doom** ifrån Båhuus Lähn aff

V: P: Magnus Dureel, Gabriel Gyllengrijp,
Hans Kyhle, Johan Örnwinge,
Tordh Bondhe, Gustaf Qwekfäldt,
Olaus Gammel, Nicolaus Sparman,
Paulus Rudbeckius, Michael Wisius.

(i högermarginalen: *her Jacob oh Raßmus Kläckare förmenthe dråpare*)

Åthskillige hemtings Ransakningar, medh deß påföljde Laghmans domb, jempte een *Extra ordinarie* Ransakning, effter Denne Kl. Hoffrätts ordre till Häradshöfdingen Wälb.e Christopher Gyllengrijp, ifrån Båhuus lähn, öfwer Kyrkioherden i Torßlandh H.r Jacob, som förledne åhr, stoore Bönedags affton, den 13 Julij, tillijka medh sin Kläckare Raßmus Mickelßon, hafwer låtit sikh roo in oppå Erich Larßons Skippares skutha, som då ifrån Strålsundh och till Hallsunds öyer war hemkommen, hwarest Kyrkioherden och Kläckaren ifrån Kläckan 6 om afftonen, och natten öfwer på skuthan hoos be.te Skippare druckit, och imedlertijdh skall H.r Jacob och Kläckaren som öfftast sikh emellan kijfwat och någre reesor slaghets, och Kläckaren der på kallat Prästen mannemördare och hoorkarl; Men H.r Jacob och Skipparen förmähles ingen trätta sikh emellan wijdhare skola öfwat, än Prästen medh afwuge handen skall Skipparen uthj Caijhytten slagit på brystet, lijkwähl om morgonen då alt Skepsfolckit sofwe, och H.r Jacob medh Kläckaren war afreest, fans Skipparen straxt igen i Siön, jempte Skuthan, medh Tree små håhl i Hufwudet, dödher, och ingen weet berättu huru be.te Skeppare är omkommen, ytterligare än en Pijga Anna Påfwelsdotter, som hafwer både sedt att Prästen hafwer winglat öfwer Skepparens hufwud, medh ett Wedhträdh, och att Trädhet sedhan datt nedher i hans hufwudh, och Skepparen straxt fallit baaklänges uthføre bordet; Till detta, jempte annat mehr, will fuller Prästen och Kläckaren neka, men omsider Prästen måst bekendt sikh intet wetta antingen han Skipparen slaghit hafwer, eller icke, effter han mycket drucken war; hafwer och Kläckaren sagdt sikh i förstone intet minnas att hafwa kallat Prästen mördare, dock omsidher dhet således förtydhat, att hwem i Owänskap medh H.r Jacob hafwer warit, dhen skall farit illa; LaghmansRätten dömbdt H.r Jacob innan Tree måneders förlopp, antingen sikh wärja medh Een Tolfmanna Eedh eller och bötha till Måhlsägghanden och Konungen fulla dråpsrätt, jämwähl och bådhe H.r Jacob och Kläckaren plichta för Bönedagsbrått, hwardera 40 mk.r S:tt; item Kläckaren Raßmus för dhe ährerörlige beskyldninger han h.r Jacob hafwer påkastat, är dömd att bötha 40 mk.r. Ofwanbe.te Eedhgång haf.r h.r Jacob intet kunnat fulgiordt, som alt medh mehra af Ransakningerne widlöffteligen är till att see och förnimma.

Resolutio: Ehuruwähl Kyrkioherden i Torßlandh H.r Jacob och Kläckaren Raßmus Mickelßon, intet kunna bringas till någon sann bekennelse, att hafwa bracht Skepparen Erich Larßon om Lijfwet; finnes lijkwähl deße starke *præsumptioner* och skiähl, att Prästen H.r Jacob skall till hans dödher warit wällande, och Kläckaren Raßmus dher om hafwa wettenskap, Nembl.

1. Hafwer Prästen och Kläckaren warit medh Skepparen natten öfwer och druckit tillsamman på Skepparens skutha. Och ingen på Skuthan dhen stundhen warit waken, när Skepparen omkom, mehr än be.te Präst H:r Jacob och Kläckaren Raßmus, jempte Pijgan Anna Påfwelßdotter, som då kom medh een båth till Skuthan; ähr altså otwifwelachtigt, att eendera af dhem, antingen Prästen eller Kläckaren är Skepparens baneman. 2. Hafwer Prästen slagit Skepparen i Cayhytten medh afwuge handhen i brystet om natten då dhe drucke; item sagdt till Skepparen att han skulle två timar, effter Solenes wpgångh fahra ena fanders färdh. 3. Hafwer Pijgan Anna Påfwelßdotter Edeligen betygat sikh widh sin igenkompst till Skuthan, då hon paß $\frac{1}{4}$ timma hadhe borto warit, sedt Prästen winglat medh ett trää öfwer Skepparens hufwudh, och dhet datt i pannan på honom, hwar effter Skepparen skall fallit baklänges i Siön, då Prästen äth be.te Pijga blinkat och högslat högre näfwen, gifwandes sådan *mina*, såßom skulle hon tija: Och då hwarken Prästen eller Kläckaren dhet ringeste sikh omwårdat, Skepparen igen af wattnet uphielpa, utan sådant så myckit mehr befljitat sikh att fördöllia, som dhe båthen straxt ifrån Skuthan hafwa giordt löös, och låtet honom fahra af, Såsom skulle han Skipparen på honom bortfahrit, och i så måtto warit omkommen. 4. Hafwer ett trää legat på Skutan widh Styrbohlet medh tree Knaggar oppå, hwilket hafwer swarat till dhe trenne håhl i Skepparens hufwud finnes. 5. Wittna Nämde Karlar, jempte dhe fleere, som Skepparen hafwa synt, att samma håhl hafwa warit komne af slagh och icke något fall. 6. Betyges att när Prästen och Kläckaren rodde ifrån Skuthan, skall Prästen då sagdt till Kläckaren, wij hafwe wäll fått till bästa i natt, Gudh gifwe dhet icke skadde dhen Karlen något, hwaroppå Kläckaren hafwer swarat, dhet wore gott honom skadde intet, dhet war een fijn Karl. 7. Hafwer Prästen H:r Jacob nästan af detta samtahl medh Kläckaren på båthen, som och wnder senaste Ransakningen, så wijda bekendt sikh Skipparen slaghit, i dhet han undher be.te Ransakningh hafwer sagdt, att Gudh må wetta antingen han Skiepparen hafwer slagit, eller inte, effter han myckit drucken war. 8. Ähr så wähl Prästen som Kläckaren under Ransakningerne äthskillige reesor wordne beslagne medh olijka ordh och berättelser. 9. Hafwer Kläckaren swarat, då Skuthefolcket effter Skepparen frågade och sökte, han är *Salverit*, item iagh will wädis att i finne Mannen igen, hwar af noghsampt är slutheligt Kläckaren hafwe wettenskap om ofwanbe.te Skippares omkombst, och dhet så mycket mehra, som han är öfwerlydigh, warit då på öfwerloppet och effter Skepparens nedherfallande i Siöhn, wächt up dhe sofwande på Skutan. 10. Hafwer Strandfougden Per Nillßon, då Skepparen begrofs, frågat Prästen H:r Jacob och Kläckaren Raßmus, hwilken af dem hafwer slaghit ihial Skipparen? Hwar till något *directe* icke finnes warit swarat. 11. Gifwes Prästen dhet efftertahl att han är, och hafwer warit een öfwerdådigh och orooligh man i Samqwämmer, så wähl som i sitt ämbete, dhet noghsampt och rönas kan utaf hans förhållande, så på helga Tree Konungars dagh 1666 uthj Kyrkian, som och i Skepparens Skuta, medh Edhor, bannor och slagsmåhl oppå een almen *Solen* Bönedagh; der till medh förmähles, att hwem som medh honom hafwer trätt, skall gerna der på fölgdt någhot efftertryckeligit och skadheligit. 12. Hafwer Prästen H:r Jacob intet Kunnat sikh medh något dhet ringaste skiähl eller bewijs, icke heller medh någhon Eedegångh befrija icke warit wällandhe till Skipparens dödh; Hwarföre skall Prästen H:r Jacob uthföras på Rätteplattsen, intet wettandes annat än han döö skall; Skall eij heller Kläckaren Raßmus annat förstå eller wetta, än han och döö skall, doch skall Kläckaren stilla uthj fångelset blifwa, Men förr än H:r Jacob af fångelset uthgåår, och han så wähl som Kläckaren dhet Höghwärdiga Herrans nattwardh till sikh anamma, skohla dhe medh hwar annan, öfwer ofwanbe.te dråp, *Confronteras*, och till sann bekennelse, så då, som H:r Jacob alt framgent wnder wägen till Rätteplattsen af Prästerskapet medh största fljht och alfwar alt till dhet ytterste förmanas; bekenner då H:r Jacob sikh Skepparen hafwa slagit, skall han då straxt *justifieras*, hwar om

icke föras tillbakers igen i fängelset, och Kongl. Rätten sedhan så dher om, som hwadh Kläckaren kan uthj fängelset hafwa bekändt, förständigas.

Magnus Dureel.
Johan Gustaffßon
Örnewinge mpp

Gabriel GGrijp, mpp
Thor Bonde mpp

Hans Kyle mpp

Olaus Gammal,
Paulus Rudbeckius.

Exemt(?) wnderskrifwit
den 14. Decemb 1667
Erland Cameen
secr.

Elias Alegren
V. Fiscalis

Resolverades Criminalia...

jtem ifrån Båhuus lähn **resolverades** öffuer Prästen h. Jacob i Torslandhe och Kläckaren Raßmus Mickelßon som skola haffwa begångit drååp på Skepparen Erich Larßon, och kom Kongl. Rätten enhälleligen öffuerens, att dhe bägge skola föras uth på Rättare Platsen icke rättare wetandes, än dhe skola döö, Men Ass.n Wisius war i dhen meningh at Prästen skulle ändteligen döö, och Kläckaren intet håller annat weta än han också skulle döö, doch icke föras uth på Platsen, uthan *Confrontera* med Prästen i fängelßet. H. Assessorerne Örnewinge och Qweckfält, fölle på dhen mening, at han skulle böta fulla mans boot. Skriffwes och Gouverneuren h. Harlad Stake apart till, at han försichteligen med deße personer omgåås.

1

Västra Hisings härads dombok 1666

den 17 Jullij wahr Jeg met laugRetißmendene Wagn Jenßen J Grimåß oh Peder Ollßen J hellyeröd, J Rödh på Hönnö J Øckeröd Sogen at **Siune oh beSigte** den Sl. mandtz ligh, Errich larßen J Rödh, Så oh at RandSage om den Sl. mandtz wformodelig, hastige dödh oh aff-gangh, wdj Leenßmanden Jörgen Mårtenßiz oh Strandfougden Peder Nielßiz Offuerwerilße, då befindiß Same ligh at haffue 3 håhll J Sin pande, Jgienem Skindet oh Kiödet, Jndtell barre bænit, bege Øyen blå och blodige, oh Rand nu blodet, aff bege Øyen, oh Ørren, folckene be-Reeter, Som hanem optogh, aff haffßbond, det Ehne Øye, den tidh, wahr blå, oh blodigh, oh Rand megit blodh Jgienem, dj 3 håhll J panden, oh bege Ørren, oh Som billigst Ehragtiß oh Siuniß kunde, dee Same håhll J hanß pande, ehr hanem Slagen.

Skudefolchet Olluff Anderßen, hanß Anderßen, oh Manß Anderßen, togiß tell forhörr, och be-Reeter Sålediß, at dj kom frå Strålßund, J fredagß Morgen, Som wahr den 13 Jullj, oh anden storre bönedagh, Sätte met deriß Skude J lille Kallßund, Same dagh effter predichen, kom presten hr. Jacob, oh klocheren, met 3 Rorßkarlle oh 1 Pige tell Skuden, kom Jnd tell dem, feck mad met dem, Så gaff dj Sig tell at dricke, drack den Afften fort hen, oh Naten offuer, J

medler tidh, wahr Presten oh klocheren J trætte, atSkiellige ganger Skulle Slåiß, brugte Slemb mund, på huer Andre, met Skænderj, oh Snackit megit latin, Som folchine Jcke forstod.

Nähr det daugiß, gieck Olluff Anderßen, Hanß oh Manß Anderböner wnder J kabyßen, oh lagde Sig tell at Såffue, Presten oh klocheren, met Skipperen Sadh J kahytten oh drack, dj andre prestenß folch wahr på offuer låbet, Nogit på dagen, Som klochen kunde werre 7 eller 8, Skudfolchen opstodh, då Råbte presten, tap Mierre Øll, då Sacknid dj Skiperen, då Sagde Manß Anderßen, huar ehr Skipperen, klocheren Suarid, hand ehr Salverit, oh ehrböd Sig at wædiß met manß, at dj finder Manden Jgien, dj Sögte allestedtz, oh Jnted fant hanem, bleffue så wahr ehn bådth, wahr dreffuen frå Skuden, Jntell biörcheland. Hanß oh Manß Rodhe effter Same bådth, der wahr manden Jntedh, Rodhe Så tell Kalffuen, oh lædte effter hanem, oh fant hanem Jnted.

Menß dj Sögte på Kalffuen, Rodhe presten met Set Sælshab frå Skuden huilchet då alle Sagde, Jcke weed huor Skiperen wahr affbleffuen, Siden Sögte dj effter hanem J Stranden, oh fant hanem J gåhr morgenß Som wahr mandagh, ligendiß på Haffßbonden wed Skuden.

Peder Nielßen på holmen, Som wahr J bådth met presten, bekiender hand begierte Någle ganger om Naten, at dj Skulle Roe hiem, då Suarid presten Spring at landet, Nåhr du löster, men lad min bådth lige, Sagde at Skipperen feck hanem Sin tobachs dåße, at stape aff, Skudfolchen Suarid, Skipperen haffde aldrig, enten toback, eller dåße, Siden Sagde Peder, at Skipperen feck hanem toback Som hand haffde karffuit på ehn talærcke, det Skudfolchen oh beNegtidh, då Sagde Peder Jeg wed Jnted huru det tellgieck, Jeg lagde mig på lugen tell at Såffue, Siden Nåhr manden ehr bortkomen lå Jeg J prestenß bådth och Såuff, Skude folchen det och beNegtid, hand Jcke lå J prestenß bådth, Nåhr dj opkom, oh Sögte effter manden, då Sagde Peder Jeg wahr så drucken, Jeg wed Jnted huru det gieck tell.

Bengta Hanbiz dåter, oh Ellj Michelß dåter på Kalffuen bekiender dj kom Roindiß tell Skuden J löffrdagß morgen, Nåhr Soell wahr ope då Sadh presten oh klocheren J kahytten, oh drack Øhll oh brendeuin, Och Skiperen Sadh hoß dem, peder på holmen stod wed Nathuðet, met ehn brendeuinß flasche J handen, prestenß dreng, stod hoß hanem, klocherenß pige Sadh på winåßen, törchid et törklede, oh wahr ædru, dj töffuit någit på Skuden, dj andre Skudfolch lå J kabyßen oh Såuff, Anderß Matißen lå J prestenß bådth oh Såuff, Skipperen wahr hell, oh hælbred, Nåhr dj Rode frå Skuden, Som dj kom hiem, strax kom Errich på Kalffuen Jnd, Sagde dem der dreff ehn bådth frå Skuden, dj Rodhe lige tell Skuden Jgien, Skulle bierge bådhen, då Spurde Skudfolchet effter Skipperen, det kunde werre ungefehr 1 quarters time, frå dj Roede frå Skuden, tell dj kom Jgien.

Errich Anderßen på Kalffuen bekiender, hand stod på biergit, Nåhr kalffue Quindfolch wahr Roedh frå Skuden, då dreff ehn bådth frå Skuden, tell biörchöland, Siden gieck ehn Karll på Skuden frem på bohere, giorde Set behouff, gieck Jnd på offuerlåbet Jgien, bant op Sine boxer, haffde ehn blackid Rödh wllenschiorde på, Som hanem Siuntiß wahr Skipperen, Så gieck Errich Jnd, bådth Quindfolchen Roe bort, oh bierge bådhen, huilchet dj strax giorde, Nåhr dj kom tell Skuden, haffde Skudfolchet biergit båden, oh Sögte då effter Skipperen, klocherens pige Sadh en då oh törckidh Same törklede.

Klocherenß pige Anne pohlß dätter, bekiender hun Sadh på winåßen, oh törckid, Same törklede, Som hun haffde wasket for klocheren, oh wedhståhr hun wahr på offuerlåbet, Så lenge hun wahr på Skuden, oh hun Såuff Jnted met hun wahr der, oh Siger peder på holmen oh prestenß dreng, Såuff heller Jnted, Mierre end ehn liden stund, Peder på holmen lagde Sig på offuerlåbet, oh Siger hun Jcke wed, huor Manden bleff aff, oh Siger om Naten, huer gangh presten oh klocheren trætte, oh Skulle Slåiß, då stodh Olluff Anderßen Jmellem, oh hun

hörde, at klocheren kaldet presten ehn Mordere, Nåhr der Spurdiß flitig effter Skipperen, Så Roedhe presten oh klocheren met Set bådh Sælschab der frå, Jndtell hesteuigh bröge, på landet, der lagde presten Sig tell at Såffue, Nåhr dj kom på hesteuig Skeede, der lagde Anderß Matißen Sig tell at Såffue, Nåhr dj kom op omkring trangit, på Rödzt wdmарck, der lagde klocheren Sig tell at Såffue.

Widere wnderRetelße kunde dene gang Jnted bekomiß.

Annorlunda inledning och avslutning VHHR 1666 17/7 (i hovrätten)

Errich Anderßen J Houffgårdh Suoren Skriffuer oh Hærritz domere offuer Nårske hißing, Wagen Jenßen J Grimåß oh Peder Ollßen J Hællieröd, ædßuorne laugretißmend, her Same stedtz, Giöre witerligt åhrr Effter gudtz byrd, Ao 1666, den 17 Jullj, wahre wj Effter begieringh, for Samblid J Rödh på hönnö, J Öckeröd Sogen, at Siune och beSigte, den Sl. Mandtz ligh, Errich Larßen J Rödh...

...Strandfougden Peder Nielßen på Øckeröd...

...bröge, nåhr dj kom lidet, op frå brögen på landet...

...at Sålediß forsh.t Lijgh aff oss ehr Siunet, oh Slig kiendetegen på hanem fundiß, oh Effter nöye RandSagning, forsh.t folch Sålediß bekiendt, Som offuen be.tt ehr, oh forefindeß, tell witneßbyrd, woriß hender och zigneter her på trögt, Actum vt supra;

Errich Anderß. i Hou.

(Tre sigill)

2

Den 21 Jullij

bleff her om holdet **tingsteffne J Kongelff**,

fremkom for Reetten då först Skudfolchen, Olluff Anderßen på heyen, hanß och Manß Anderßöner Jbid, bleff då for dem oplæst den falsche ædtzforklaring met flitig forManing, huor effter dj afflagde deriß bogædh, met fuld ædstaff Sin Sandhed at tellstå, oh bekiender lige ord fra ord, Som J forgående Siunßwitne Jndfört findeß, derforuden påMinder Olluff Anderßen Sigh at presten hr. Jacob, Slogh Skiperen for brystidh, met baghande, ehn gang om Natten, oh presten Sagde tell klocheren, gud giffue Satan fahr J digh, klocheren ønschid hanem det Same Jgien, Hanß Siger at klocheren Sagde tell presten, hun kom oh picked på dine winduer, oh Råbte fahr fahr, presten Suarid, hun Slogh tou eller trej Ruder wdh, oh klocheren Skiælte presten, for ehn Mordere, oh ehn horkar, oh Slog presten J kâhld på lugen, oh klocheren wægte dem op J kabyßen, begierte mierre Øhll, Som dj opkom, begynte dj strax, at Söge effter Skiperen, hanß oh Manß Sprangh strax J ehn bådh, oh Rode effter den bådh, Som wahr dreffuen frå Skuden, Presten forNamb dj Jcke wille tap mierre Øhll, togh hand kanden, oh kastid J Siöen effter dem, den tidh dj opkom aff kabyßen oh Sacknid Skiperen, wahr presten oh klocheren J kahyten, Peder på holmen lå fremstube på offuerlåbet, prestenß drengh gieck på offuerlåbet, klocherenß pige stodh wed winåben oh törchet et törcklede.

Errich Anderßen på Kalffuen, bengta hanßiz dåter, oh Ellj Michelß dåter Jbid, effter flitig formaning oh afflagde ædh, wedstodh det dj tellforne bekient haffuer, oh J Siunßwitned An-mældiß, wed Jnted widere der om at witne.

Anderß Matißen, effter flitig forManing, oh afflagde ædh, bekiender hand wahr J bådh met presten, Roedhe frå Øckeröd kierche, effter predichen den 13 Julj, Som wahr anden storre

bönedagh, När dj kom J Kalßund lagde dj tell Skuden, gieck Jnd J Skuden, finge der alle Samen Øhll oh Madh, hand drack Sig Så fordrucken om Naten, gieck så Ned J prestenz bådh, lagde Sig tell at Såffue, wacknid Jcke for end dj Skulle Roe der frå om löffrdagen, då kom ehn aff bådtzmenedene och Spurde om hand haffde Jnted forNuhmit huor Skipperen wahr affbleffuen, Suaride hand wed det Jnted, thi Jeg haffuer Såffuet Jnd tell nu, men Ellerß Siger hand, hand hörde presten kaldet klocheren ehn prackere, oh dj wohre w-wehner, oh Skielte huer andre, widere wed hand Jntedh.

Klocherenß pige bekiender hun Sadh på winåßen, om löffrdagen, oh Saete Sin hand wnder hoffuit, oh wille Såffue, då huack hun op, J det hun hörde Skipperen falt J wandet, oh Så der hen, då stod presten oh klocheren, oh Peder på holmen på offuerlåbet, Peder wahr Så drucken, at hand falt fremstube, Presten oh klocheren gieck aff oh tell, oh klocheren kaldett Presten ehn Mordere, oh dj Snackit effter klocheren på Øyerne, dete ehr den Siette, Som Presten haffuer for Rådth, dj Slogiß på offuerlåbett om Naten, haffde huer andre omkåhld, presten oh klocheren.

Om löffrdagen togh prestenß dreng, op ehn Spand wand, Som klocheren waskid Sig wdj, J Same wand waskid hun klocherenß törcklede, Sætte Sig på winåßen at törcke det, oh presten Sagde tell Skipperen om Morgen tillig, tou timer effter Soell gåhr op, Skalt du fahre ehn fanenß fær, och bekiender hun ehn gang wahr J Romit, om Morgenen tilligh, klocheren badh Olluff Anderßen om Madh, då badh Olluff pigen gåå J kabyßen, oh glöß wed Jlden, hand bödh klocheren stegt åhll, Smör oh brödh, oh Spegeflesck, klocheren Sagde hand fordrager Jnted Spegeflesck, der met feck hand Jngen Madh, den tidh wahr Skipperen leffuindiß.

Nähr hun forNamb at Skipperen falt wdh, stod presten stille wed bohre, oh grundet, Men klocheren gieck på offuerlåbet, Nách Sagde hun oh, at Skipperen wahr frem på bohre, oh gjorde Set behouff, kom Jnd J Skuden Jgien, oh bant op Sine boxer lidet forend hand omkom, Miener at presten ehr hanß banemand, oh Jcke klocheren, wille Så Jnted widere bekiende, Sagdiß tell hinder, at hun Skulle bliffue J forWahring, Jndtell Sagßinß wdhdragh, då Suarid hun lader mig nu Slæpe, Jeg skall Sige Så Megit Som Jeg wed der om, Presten stodh met et træ J handen, oh hun Så Same træ haffde ehn Græn, det huinget hand offuer Skipperenß hoffuit met, och Skipperen stod wed bohre, J det Same falt Skipperen wdh, Så bluncket Presten at pigen, Så torde hun Jnted talle, Siden gieck presten, haffde trædh J handen, Så kaste hand det frå Sigh.

Prestenß dreng Chresten Manßen, effter fkitig forManing, oh afflagde ædh, bekiender at presten oh klocheren, Slogiß oh trætte om Natten, oh Skudefolchet stod Jmellem, klocheren Slog presten J Øffuerlåbet, tou ganger, oh kallit hanem ehn Mordere, oh hörde well dj Næmbde prestenß glaß oh Ruder, dog Jcke wed huad dj Miente der met, om Morgen trætte dj altfor et, och Siger hand lå J Romit oh Såuff, När Manden bort kom, oh Aldeliß Jnted wedh, huorlediß met Skipperenß dödh, ehr tellgåidh, Sagde Sig werre tou ganger J Romit oh Såffue, den förste gang wægte peder på holmen hanem, den anden gangh kallit klocheren hanem op, hand togh op ehn Spand wand, Som klocheren waskid Sig wdj, widere Sagde hand Sig Jnted wide at bekiende.

Klocheren Raßmuß Mickelßen, Effter afflagde ædh, bekiender den 13 Julj, Effter predicken, kom presten oh hand tell Skuden, met Sine Rorßfolch, Sætte Sig J kahytten, feck madh, oh drack Så fort hen Natten offuer, wnder tiden gieck den ehne, oh wnder tiden gieck den anden wdh, När dj haffde for nöden, då Sloiß well hand met presten på offuerlåbet, Jcke Mindiß huorlediß Gieck tell, Men Skudefolchet Skielde dem at, om Morgenen Sollen Skienn offuer Kalßundtz tangen, waskid hand Sigh, törchet Sig på Set törcklede, fech pigen det at waske, oh

törcke det, oh Skipperen gieck på offuerlåbet frisch oh för, Nåhr klochen wahr wngefehr 8 om Morgenem.

Bleff hanem då foreholdet, om hand Jcke wahr på offuerlåbet, Nåhr Skipperen falt wdh, eller om hand wed Någit om hanß dödh, hand Suarid met Jffrigt modh, den mig Sådent på-Siger, at Jeg wahr på offuerlåbet Nåhr manden falt wdh, den haffuer Sagt w-Sant, om J ehn Skiönt, well tage met lifff aff, då kand J Jcke stort beJage, met ehn hand fuld blodh, den tidh der Spurdiß Effter manden, då wahr presten oh Jeg på offuerlåbet, oh Skulle Roe, då kom dj Quindfolch Roendiß Sönder frå, met ehn bådh dj haffde biergit, haffde J Set mig tell at tage wahre på hanem Skulle Jeg well agtid hanem.

Hanem fore holtz dj mange Skæntz ord, hand met presten wæxlet Sigh Imellem, både den tid på Skuden, Så well Som offtere, hand Sagde dett kand well werre, men Jcke mindiß om dj ord falt dem Jmellem på Skuden eller Jcke, dj Ord hand Suarid båtmanden, at hand ehr Salverit, oh wille wædiß met hanem, dj finder Skipperen Jgien, dem wedståhr hand haffue Sagt, dog Jcke J Slig Miening, Som dj hanß ordh nu well wdtyde, oh wndskylder Sig aldeliß Jcke wide åhrßagh, tell Skipperenß dödh.

Dj tou kalffue Quindfolch, Siger at Skudfolchet biergit bådh, oh Jcke dj, Som klocheren Angiffuer, oh der på haffuer giort Sin ædh, men dj togh bådh wedh Skuden.

Presten hr. Jacob bekiender, hand atermæltte, Anden storre bönedag, Effter predichen, drogh tell Skuden J Kalßund, Som for ehr melt, Effter Skudfolchenß begiering, Jndgåidt J Skuden, feck der mådh, tell att wederquege Sig met, effter Som hand Jcke wedh, det ehr Ment, at mand schall Endelig faste dj dager, drack Så offuer om Naten, ehn stund på dagen om löffuerdagen, Sætte hand Sig tell at Såffue J kahytten, oh kand Ingenlunde wide, huor det ehr met Skipperenß dödh, thj Jeg wahr Så drucken, Jeg Jcke kand wide huorlediß Jeg kom J bådh, oh weste Jche aff at Skipperen wahr borte forend klocheren Sagde mig det, Jnde på fiorden, Nåhr wj Roedhe hiem, oh Mindiß well at klocheren oh Jeg haffde Corel Samen, oh Jcke wed, huor det afflöß, thj klocheren haffuer offte skielt mig tellforne, J Sönderlighedh for ehn trolmand, men Effter Chrestj Egne ordh, hoß Luc. J det 6. oh Math. J det 18. Cap: at den Ehne Skall forlade den anden Sin forSielse; Jcke alleniste 7 ganger men 70 ganger 7 ganger, der met haffuer wj och giffuet huer andre, woriß forSielse tell, oh Jnted widere tenckt der på, der ehr Jo mangan Reedelig mandh Som Skiæller anden, både for Skiælmb oh tiuff, Ehr der fore wehner lige Gode.

Bleff hanem då foreholdet, at hand wahr på offuerlåbet, oh Sæe Nåhr Skipperen kom J wandet, hand Suaride, det wahr ehn Elemensche lögn, badh gud straffe Sig, om hand Sæe det, thj Jeg den tid Sad J kahyten, och Mediterit tell ehn predicken, Jeg skulle giörre om Morgenem, Som wahr Söndagh, Men Jcke kand wide, huad der Skeede på Skuden, hanem på Ny Jgien bleff tellspurt, om hand well Negtte, hand oh klocheren och Peder på holmen, Jcke wahr på offuerlåbet, Nåhr Skipperen falt wdh, hand Suaride, det kand well werre Mueligt, thj Jeg wahr Så drucken, Jeg Jcke kand wide eller mindiß det, widere wnder Retelße kunde wj Jnted dene gangh become.

Peder på holmen ehr Jnted mött, huor fore pålægiß lænßmanden at forschafe hanem Jndtell Slotid, at werre J Cronens fengßell, tell Sagßenß widere forhöre, Effterdj hand Jcke effter befalling, nu for Reeten, haffuer Sig Indstæltt, ehr der for Sagen opSködhen, tell på Mandag åtte dage, Som ehr den 30 hujus, huilchen då aff laugmantz Reeten met flerre Sager, bleff optagen, oh wed domb affhiulpen.

Annorlunda inledning och avslutning VHHR 1666 21/7 (i hovrätten)

Errich Anderßen J Houffgård Suoren Skriffuer oh Hærritz domere offuer Nårske hißing, Wagen Jenßen J Grimåß, Peder Nielßen J Kierre, Peder Raßmußen J Röning, Bengt Arffueßen J Lærye, oh Peder Ollßen J Hællieröd, ædþuorne laugretißmend, her samestedtz, Giöre witerligt åhrr Effter gudtz byrd Ao 1666 den 17 Jullj, wahre wj Effter hanß Excil.tz h.r Richß Rådet, Genneral Leutenambt, och Gouverneuren, höy welbårne herre, h.r Harrald Stackiß befalling for Samblit J Kongelff, met oß offuerwerrinde, Cronens fouget och Befallingßmand, offuer hißing, w.t Raßmuß Jenßen J Nordtagh at Randsage, oh offuerhörre dj folch, Som på Skuden wahr I Kalßund forleden den 14 hujus, om Sl. Errich Larßiiz...

.....

Peder på holmen eht Inted möt for Reeten, ehr der fore Sagen optagen tell Mandagen den 30 Julij, J medler tid Skall Presten och klocharen, met prestenß dreng, och klocharenß pige, werre och forbliffue, J Cronens foruaringh, met mindre dj steller nöyagtigh borgen, Som øffrigheden met benöyß, oh påleegiß lentsmanden at forshafe peder på holmen, strax Jnd tell Slotid, at werre J Cronens fengßell, tell Sagßenß widere forhörr, Effterdj hand J dagh Jcke effter befalling, haffuer Sig Jndstellit.

Sålediß at werre Randßagit, oh aff dem werre bekiendt, Som forefindeß, tell witne(ßbyrd, woriß hender och zigneter her på trögt, Actum vt supra;)

Errich Anderß. i Houg.n

(Sex sigill)

3

Exhib: 11 Octob.

A.o 1666

den 30 och 31 Julj sampt _ 1 och 2 Augustij
hadhes andra saker före

(i vänstermarginalen: *Kyrkioh. Her Jacob i Torsland misstächt för dråp*)

Anno 1666 den 3 Augustij framkallades och på **Extraordinarie Lagmans Tinget** Kyrckioherden H:r Jacob i Torßlandh, som sielff hade förorsakat grofue mißtanckar om sigh at hafua warit wållande till Skiepparen Erich Larßons dödh som sidst förleden Bönedagh wthi druckenschap medh bem.te H:r Jacob och hans Klochare Raßmus Michellßon är omkommen och strax effter medh sönderslaget Hufwedh wthför Skutebordet J Siön igenfandts, som wthi hemtingsRansakningerne omständeligen igenfinnes. Sedan nu h:r Jacob af hans Ehrowördigheet h:r Bischopen *Doctore Zacharia Klingio*, som sielff tillstädes war, förriga Ransakningen afhörde och iämbwäll dhen sidsta bijwistadhe war *Suspenderat* ifrån sitt Embete, och tillspordh huarföre han låter sin Kläckare gå på Predikestohlen och Prädika eller huadh beschedh han hafuer der på at han schall giöra sin Klockare lika medh sigh J PredikoEmbetet; H:r Jacob suaradhe Klockaren hafuer Sal: *Doctorjs Brunnj* förloff at han måtte öfwa sigh någre gånger. Ytterligare blef han af H:r Biskopen så wäll som Rätten troligen och fljigt förmant at bekienna huru medh denn dödh mannen war tillgångit ock om han, till hans dödh orsak war, och således på begge sijdhor söcktes att bringas till bekiennelse, Men som han intit kunne dragas der till och icke heller Klocharen, blefwo Ransakningerne till at åhrindra honom huadh Passerat war opläþne och iämwäll wittnen inkallade, först Skutefolcket Oluf Anderß.n på Högen, Hans och Måns Andeþöner Jbidem, så wäll som Erich på Kalffuen, Bengta- och Eli på Kallfuen, Prästens Rorfolck, Anders Mattßon, Peder Nillßon på Hollmen och Prästens drängh Chresten Månßon, huilke alle sampteligen nu för Rätten wedhstodhe alt huadh dee tillförne efter aflagdh Eedh Wittnedt och

bekientd hafuer som uthi förrige Ransakningen *ut Supra* melt är, Och sadhe Oluf Anderßon att han icke wet om det skiedde af Skiempt eller alfwar dheth Prästen slogh Skiepparen medh afwuge handen på brystet inne wthi Caihytten, sadhe sigh och samptelige icke hafua hört på Skutan någon träte emellem Prästen och Skiepparen wthan emellem Prästen och Klockaren. Skutekarlerne Hans- och Måns Bekiende at när dhe optoge båthen som war löß kommen ifrån Skutan då lågh båtefasten inne uthi Båten, Pedher på Hollmen sadhe sigh alldehles intet weta her om eller kunna någon berättelse giöra. När Ransakningen oplästes och kom der till han ingick J Skuten, fick sigh mat at wederqueckia sigh medh, icke wiste det är så ment man shall änneligh faste dhe dagar, då Suaradhe h:r Jacob dhe Giötheborgs folck hafuer sagdt annorledes för migh; intalte och wijdare och sadhe när oplästis huru han *aligera*⁷¹ Skriffthen, at man böhr förlåta sin Näste så offta han bryter honom emoth, *visc Credo me ita diecisse*⁷². Widare inkom Kläckaren som medh Prästen hafuer warit på Skutan när Skiepparen omkom och neekar nu som tillförne, att han icke weet huruledes Skiepparen är omkommen, säger sigh icke heller weta om han tilladhe Prästen något oährliget, eller schiällte honom för mördare och een horKarl, der han så hafuer giort, Kan han det icke bewisa, och wet intet olåfligit medh honom, tillstodh och Kläckaren, så Strandfogden Peder Nillßon frågade honom och Prästen närh lijket wthbahrß, huilken af dem hafuer slagit Skiepparen ihiähl, men säger han icke weste annat ähn det war Strandfogdens Skiempt, beklagandes sigh öfuer det att han nu så länge har legat j det besuärliga fångslet fahrs hatt j stanck och i orenligheet.

H:r Biskopen tillspordhe Klockaren huarfore han icke hafuer framwist till honom den beschiedh han hafuer aff Sal: *Doctore Brunneo* effter som han hafuer nu så länge warit her på orthen, och Wnderstår sigh att Predika honom owetterligit? Klockaren swaradhe han hafuer ingen gångh Predikat sedhan hans Ehrewördigheet kom hjt j orten.

H:r Bischopen sadhe, du schallt heller alldrigh blifua betrodde der till at komma på Predikestohl mehra, för du äst en Skiälm, och Skallt wara den som du beschyller din Präst före intill du dine beskyldningar Lagligen bewisar.

Pigan Anna Påfwelsdotter sine 15 åhr, bekienner att hon sågh Prästen stå hos Skiepparen och hadhe ett trä i Handhen och wingla der medh, och syntes henne icke annat ähn Prästen winglade medh det samme öfuer Hufwudet på Skiepparen som hon tyckte war det lijka som trädet datt neder J Hufwudt på Skiepparen der effter han strax föll baklenges wthför bordhet, och de stodhe begge rätt wthmedh Skutebordhet, sedhan gick Prästen inn i Caihytten och wth igen, sadhe wedh sigh nu finder jeg ingen huercken den eene eller dhen andre, må dhe nu alle Såfwe, wij få nu huarcken Brännewijn eller tobak, och när Skiepparen falt wth, stodh Kläckaren och Stötte på Pedher på Hollmen och wille wäcke honom. Een stundh der efter, dhe Rodde bårdt och Kom på Siöen, sadhe Prästen till Klockaren, wij hafuer wäll fått till bästa i Natt, Gudh gifue det icke skadde den Karlen något, Kläckaren sadhe det war gott honom Skadde intit, det war een fin Karl.

Blef hånne då förehollet, om hon icke war tillRådth af Skiepparens Slächt eller någon annan, at hon så Skule wittna på H:r Jacob, hon sadhe Ney, att ingen Mennischa hafuer bedit hånne så säga eller tahlit med henne i så måtto ty hon hafuer Städhse warit her wedh Slättit allt sedhan.

H:r Jacob blef inkallat och opläst, huadh Anne Påfwelsdotter emot honom widtnat och bekientd hafuer, till huilket wittneßbyrdh han suarade intit annat, ähn hon Kan så wäll liuge som någon quindes Pehrßon, och säger sigh icke Kan minnaß huruledes tillgick.

Ähn bleff Anne Påfwelsdotter för Rätten inkallat den 4 Augustij, och blef hånne än, då af Rätten tillRädd och förmant at hon för allting schule beKienna Sannheet och wäll achta sigh

⁷¹ Står så. Sväröversatt ord, men bör betyda "tyda", "läsa".

⁷² Videlicet (förkortat i texten som nästan alltid, jfr engelskan) Credo me ita didicisse. = Jag tror nämligen mig ha lärt så (A. Jarlert).

att hon icke liuger på någon, der medh beschader eens lijf, ähre och lämpe, sadhe hanne huadh Straff der will påföllgie bådhe Timmeligh och Ewigh? Hon Ennu lijka som tillförne blef wedh sitt förrige Tahl, och sadhe om hon nu schulle döo strax på stället, Kan hon icke annat säga ähn det hon bekiendt hafuer, det är i Sannheet och det trä som Prästen gick och wingladhe medh det war grått som hanne syntes det hadhe barchen på.

Her på gjorde affträdhe såwäll Bischopen som Prästen H:r Jacob och dhe andre som J denne Saken wittne burit hafua. Öfwerwägandhes sedhan Rätten huadh J denne mörcke Saaken tillgiörandes wore, som för Gudh och Mennischor förswaras Kunde, wäll befinnandes sigh denne falla swår och besuärligh, Endteligh att affdömmen, alldenstundh ännu inge *ordre* Komme wåro at slijke- och andre Höghmåhls Saker till den Kongl: Giötha Rijkets Hoffrätt gå schule, wthan mehra widh det förrige gamle Norrska Sättet förblifwa. Nämpden hållt det för ett stort Skiähl att fästen på båten icke lågh wthan för båthen nåhr dhen igenfans wthan war dragen inn i båthen, lijka som båthen af folck hadhe warit lööß giordht ifrån Skuten och fästen i båthen indragen, Berättandes ock att H:r Jacob finnes iblandh såßom han halfft förryct woro och wthi druckenschap wære.

Wthöfwer denne nu optagne mörcke Saak, och oförmodelige dödhsfall, som förmedellst druckenskap sidst förledne Bönedags affton den 13 Julj och natten der effter medh Skiepparen Erich Larßon som då medh sin Skuta ifrån Strålsundh och till Kallsundhs Öijer war hemkommen, sigh tilldragit hafuer och Kyrcheheerden H:r Jacob J Torßlandh, huilken ifrån Klockan Sex om afftonen och Natten öfwer medh sin Klockare Raßmus Michellßon på Skutan hoos Skiepparen druckit hafuer, Mißtänckes och berychtas wara wällandes utthi samt samme gångh giönom slijck druckenskap och fleere otijdigheet, Skiedde Bönedags brådt och een hoop af Klåcharen Raßmus Michellßon emot bem:te sin Kyrcheheerdhe wthöste oqwädens ordh och ährerörige beschylldninger som wthi Ransakningen medh omständigheet wedh huar Saak för sigh igen finnes, denn och Jnnan till dombs omRustadhes blef opläsen för hans Ehrewördigheet H:r Bischopen *Doctore Zacharia Klingio* som emedler tijdh hoos Rätten tillstädes war och efter inhämtat underrättellse och Sakens Beschaffenheet Prästen H:r Jacob ifrån sitt Embete *Suspenderade*, är detta LagmandtsRättens *Resolution*, och domb, affsagdh på KongEllffs Rådhuuß den 4 Augustij Anno 1666.

Ehuruwäll Skiepparen Erich Larßon är medhan Prästen H:r Jacob war på Skutan omkommen och strax effter det Prästen war afreest J Siön Jämpte Skutan medh try små håhl i Hufwudt igen funnen och elliest af een wnggh Piga Anna Påfwellsdotter sine 15 åhr gammel wittnat så Prästen H:r Jacob hafuer hött öfuer Hufwudt på Skiepparen medh ett wedeträ huilket och som pigan säger sigh tyckia, J det samme föll neder i Hufwedt på Skiepparen, der effter och wedh det Prästen wände sigh om och gick ifrån honom han Skiearen lijka som aff beswimmande föll wthöfwer bordhet och J Siön, Så bähra då alle dhe andre bådhe Mandh- och qwinnor som samme gångh på Skutan tillstädhes woro, wittne, att dhe icke hafua hört antingen trätta eller slagsmåhl emellem Prästen och Skiepparen, widare ähn Prästen som SkuteKarlen Oluf Anderßon beretter een gångh slogh Skiepparen medh afwige handen på brystedt inne i Caihytten och weet icke om det war aff ondsko eller Skiämt; Huarföre så well som dhe flere ofwanberörde Skiähl, hafuer doch Rätten icke kunnat dömma H:r Jacob alldeles effter det 18 Cap: D: m: B: LL: medh willie, wthan för samme Skiähl lämpa dhet så at huor han innan tre Månaders förlopp *in foro Competentj*⁷³ icke kan wärija sigh för detta dråppet medh Tollff reedelige Mändts Edh, då att Böta Måhlsäganden, samt Konungen, fullan dråpsRätt. Så Plichter Jämbwäll H:r Jacob och hans Klockare Raßmus Michellßon för Bönedagsbrådt, huardera 40 mk:r Söllfwermynt till Sochne Kyrchan och dhe Huußfattige dher i församlingen och Ståndhe i det öfrige till dhet Ehrewördige *Consistorj*⁷⁴ domb, huru wijda H:r Jacob wedh sitt Embete och sin församling Conserveras må, sidst Saakfälles och

⁷³ Den instans som rätt kan döma i ett visst mål.

⁷⁴ Domkapitlet. Skrivs ofta *venerandum consistorium*, vilket betyder just *ärevördiga domkapitlet*.

Klockaren Raßmus Michellßon som har beskylt H:r Jacob för een mördare- och HoorKarl och sådant intet will eller säger sigh Kunna bewijsa till 40 mk:rs Söllfwermynts bötter, *Actum ut Supra*

Wthj Hans Excell: h.r RjchsRådets och Lagmannens frånwaro och på
Högdte hanß Excell:ts och lagmanßrettens wägner
N. Th. Feman

4

(i hovrätten)

Anno 1666, den 18 September, Håltis **ordinarie Hærratsting** J Solberig, på Nårske Hissing, aff mig wndertæknad, hærratsdomare, oh hærrats Zæduanlige Næmpdh, då bleff Effter frågat, om h.r Jacob J Torßland, Jntet tellstediß wahr, at Effter laghmandts domen, gå Sin Lagh, och EndtLædiga Sig J från, at werra wållandiß, J Skieperenß, Errick Larßiß dödh, då bleff aff Næmpden, Så well Som Nåckra aff allmogen, Suaradh, det hand Jnga laghgierdtsmænd har bekomit, och at hand Jcke heller nu tell Reeten Jndkomen ehr, oh EffterSom hand Jnted tell det tinget fremkom, oh Nåhr dj 3 Manath, wahr forbij, bleff h.r Jacob, aff Leenßmanden, *Citerat*, at möda, på tingsteffne, den 24 9ber, anMæltte Laghmandts domb, at fuldbyrde, då kom h.r Jacob, tell mig J Kongelff tou dagher tellforne, wdj weluiße h.r *Secreterarents*⁷⁵, Sampt flerre, gåt folchiß på hörr, Sagde hand Sigh Jnga Laghgierdtsmænd forskafe kunde, Effter Som ehn och huer, hand der tell begierte haffuer Suaret hanem, wj kand Jcke gå Lagh met Eder, thj wj Jcke wahr hoß eder på Skudtan, der for ehr det oß Aldeliß w-beueest, huorlediß der met ehr beschafet, omRörte den 24 Nouembr, kom atermælte h.r Jacob Jnted for Reeten, fremstod då leenßmanden Jörrgen Mårtenßen, Sagde h.r Jacob ehr hiemReyst, oh Sagde hand Kunde Jnted giörre her, Effterdj hand Jnga laggierdtsmænd haffde, oh Jnga Kand bekoma. Sålediß at werra, at be:te h.r Jacob, på hærritstinget, Så well Som på tingsteffna, huar tell hand *Citerat* wahr, har wdtebleffuit det betygar Jegh, for mig oh Næmpden, met hand, oh Zignete

Actum vt Supra

Errich i Huoffgå...(sigillet)
Anderß:

5

(VHHR)

Den 24 Nouember

håltiß Extra ordinarie ting på Wæbacka,

Same tidh wahr hr. Jacob Raßmußen J Torßland Jndsteffnid, at möde met Sine laugierdtz-mænd, effter laugtingßdombß Jndhold, ehr Jnted mött, wden tou dager tellforne J Kongelff, wdj weluiße vihse, lagmandtz och flerre gådt folchiß påhörr, Sagde, hand Sig Jngen laugierdtzmænd forskaffe kunde, Effter som ehn oh huer, hand der tell begieride, Suaride, dj kand Jnted gå laug met hanem, thj dee Jcke wahr met hanem på Skuden, der for ehr det dem aldeliß w-beuest, huorlediß der met ehr beschafit.

⁷⁵ Vice lagmannen Nils Feman (som var guvernementssekreterare). F.ö. var det mycket vanligt att en lagman började som sekreterare vid en hög rättsinstans.

Exhib. d. 19 octob. 1667

Åhr 1667: den 3: Junij war Jagh wnderb.t effter högl. Kongl. HoffRättens *order* wthj Boohwß Lähn och hölt **Ransakning** öfuer then dråpsaak, therföre Prästen h:r Jacob j Torßlanda sampt kläckaren ibidem Raßmus Mickelßon woro mistänckte och dömbde före wthaf *vice* Lagmannen wäll.t Nilß Thomeßon Feman: då Jnfunno sig wthj Nortaaak hoß Cronones Befallningsman wäll.t Raßmuß Jönßon effterskrefne personer, först be.te Befallningsman Raßmuß, sedan Häradsdomaren Erich Anderßon, och dhernäst Lagrättißmännen

Wång Jönßon j Grimåhs, Peer Nilßon j Kierra,
Peer Raßmußon j Rönning, Bengt Arffuedßon j Lärie,
Peer Ollßon j Hällierödh, Oluf Erichßon j Torßlanna,

Sedan Parterna, *Actores*⁷⁶, Skeparens Erich Larßons hustru och twenne bröder Gunne och Anderß Larß Söner, *Res.*⁷⁷ h:r Jacob j Torßlanda, fordom kyrckioheerde och kläckaren Raßmuß Mickelßon, *Testes*⁷⁸, såsom framdeleß wthj Ransakningen befinnas.

Men emädan nu alla wittnen icke woro ähn ankompan; ty blefuo Prästen och kläckaren inkallade och alfuarligen tilltalte och förmante, att göra een fullkommelig och rätt bekännellße öfuer Skeparens dödh och afgang, emädan såsom den Kongl: Göta HoffRätt hade wthaf dheras förre bekännellßer befunnit, thet thee icke hade ijdkat sanningen, efftersåsom dheer woro deeleß tweetalige, deeleß hade fördt saker in för thee förre Ransakningar, som intet kunne bestå sigh.

Och j synnerheet tillspordeß först Prästen widh särskjilt förhöör om dhet taal dheer hade hafft på båten, huarföre han hafuer önskat, dhet icke skulle skadat mannen, då han swarade, att effter dheer sacknade honom på Skutan, och frågade effter honom, meente han, att han skulle wara dragen heem till sin hustru, och sade sig intet kunna minnaß någre andre ordh warit fallne på båten, ehuru trågit man honom dhet förhöölt, Och begynte tala om *Carell*⁷⁹ emillan kläckaren och sig, att dhet skedde på emillan 8. och 9. om Bönedagsqwällen, då dheer kunne hafua rycht huar andra något lijtet j håret, men då blefuit straxt förlijchta igien, och dhet intet hafft stort på sig, men om Sundags morgonen då han skulle kämma sig, fann han att håret war löst.

Tillspordeß hr Jacob om kläckaren hade skält honom för Trullkarl, nekade dher till att han intet weste honom skält sig, Sedan tillstodh wäl då dhet wplästes, som j Ransakningen fans ther om, att kläckaren kunne wäl hafua så giordt

Tillfrågades om dhet att han satt den tiden Skeparen omkom, j kaiutan och *mediterade* på predikan, att huru dhet kunde rima sig att han då sådant kunde hafua för händer, när han war så full, Effter han och sedan har bekänt att han war så drucken, att han weste intet, huar han war, swarade först således, att han hade swarat förr *dubitative*⁸⁰, må skee, att han då satt och *mediterade* på predikan, och dhetta intet wara rätt skrefuit och sedan gaf till swar, att han dhet intet har swarat. Emot dhetta taal *reuerade*⁸¹ Häradsdomaren Erich Anderßon och Nämnden, att dheer wthj dheras skriffter intet hafua infördt dhet *dubitative* af honom har warit framsagt, och icke dhet ordet Må skee warit nämpt.

Omsider bekände, att han intet weet, om han war på Öfuerläppet eller eij, effter han war så drucken, eller om han slog Skeparen eller eij, Gudh må wetat, sade han.

⁷⁶ Målsägandena/käranderna.

⁷⁷ Respondentes: svarandena.

⁷⁸ Vittnena.

⁷⁹ Grålet.

⁸⁰ Osäkert, tvekande.

⁸¹ Swarade vördsamt. Häradsdomaren gentemot kronans befallningsman som ju war högre i rang.

Då wart honom förhållit, huru han sig åthskillige reesor hafuer medh orden slagit, såsom först warit så full, att han intet weet, när dhetta är skedt. 2. Sig intet warit wthom kaiutan, då Skeparen föll j wattnet. 3. Att han då satt och *mediterade* på predikan till Sundagen och 4. Att han och hade sielf bekänt sig den tiden satt sig j kaijutan att sofua och såsom nu dheße *momenta* icke äro sannolijke eller Komma öfuer eens, j synnerheet sofua och *meditera* på predikan, wara full och ofuerladat af starka drickar och *meditera* på predikan; ty kunne man icke finna sanningh wthj hanß taal, wthan håller therföre, att han rätta sanningen fördöllier, dhen han widh Gudh och sin Saligheet förmantes till att bekänna, då han swarade sig hafua sagt saningen, att han icke weet, huru dhet tillgick, effter han medh starka drickar war öfuerlastat.

Sedan wart kläckaren alleena till förhöör inkallat och wthj h.r Jacobs frånwahra tillspordh huru han war kommen till att skälla Kyrckioheerden förwtan dhenna gången hafua begångit 6.te mordet; då han swarade sig ingalunda weta någon beskeedh dher till, men huadh som j druckenskap war skedt weste han ingen beskeedh, att tala effter, effter att dhet war af löst rychte och skedt för hanß tijdh, så han hade ingen Sageßman att nämna.

Tillhölts kläckaren han änteligen skulle säija huadh han hade meent medh thet ordet Mördare, och huadh thet skulle betyda, den som kom och pickade på Winduerne: Swarade allenast dher till att dhet gick för några åhr sedan ett sådant löst snack, att effter dhet war ett qwinfolck, som hade förrådt ett barn, hade mist hufwudet, och samma qwinfolck skulle gått igen, och warit den som pickat på Winduet och annat intet meente medh thet talet. Och effter kläckaren intet wille rätt wth medh bekännellßen swarade heredsdomaren Erich Anderßon j må wäl säija wth dhet dhet war för några åhr sedan ett barn, blef mördt och lagt j fäähuset dher dhet lågh j 4 wekor nedgrafuit wthj een bååß, och när dhet wptogs, war dhet oförrutit och behållit, stodh på hufwudh och fötter, och ryggen, wähet nakot. När samma qwinfolck bekände mordet, stodh hon therföre sin rätt, men gaf Skullden wppå den förre kläckaren, huilken wart dödh 8. dagar effter som hon skulle blefuit medh samma barn, och warit i 8. dagar siuk, war och een gammall Man, och hade woxna barn, war och hans dotter den som har wittnat och satt på windåsen Anna Påfwelßdotter. Annor bekännellße man af henne intet kunne bekomma, och som dhee sade, att dhet spökade dhen tijdh barnet war mördt och dher af kom dhenne *discurs*⁸², effter dhee hölt Prästen mißtänckt för barnet. Och wardt dhenna morderska begrafuen på Myckle Hee, huilket är Rättare platts.

Till dhee orden: Han är Salverit, Jag will wädis, att dhee finna mannen igen, wthtyder han sig såledeß, att han meente intet annat, att effter dhet wackert wäder war, kunne han intet wara långt borto, wthan wäl wara behållen och stegen till Lands: Men till dhet, att han skulle swarat Prästen; dhet woro illa, effter han är een så fiijn man, swarade han, att han hade dhenna mening dher medh, Gudh gifue han woro icke borto och kommen wthj någon olycko. Wijdare kunne man dhenne dagen intet ransaka, wthan wpsatteß till Morgondagen, hålst effter alla wittnen ähn intet woro kompna.

Andre dagen förestältes först Skeparens Erich Larßons effterlätne hustru och twenne bröder Gunne och Anderß Larßöner, Och åthspordeß effter dhee woro Målßägare och Åkärare j dhenna saak, om dhee intet ytterligare hade något kunnat förfara huem som war rätt wållandeß j Erich Larßons dödh, då swarade dhee att dhee har nogsampt frågat dher effter, men dhee som woro på Skutan, ändskyller sig, somblige säger dhee sofue, och somblige att dhee icke wetat; Men deße hålla före att dhee som wakne woro på Skutan, måste änteligen weta dher om beskeedh göra. Sedan tillsporde om dhee wiste någon afwundh hafua warit emillan Prästen och Erich Larßon, sade dhee att när Oluf Olßon på Hönö hade bryllop andre Måndagen effter helge tree Kongers dagh åhr 1666. då war prästen så öfuerdrucken att ehuruwäl han hade lyst mäða för all Sochnen, så kunde han doch intet wthrätta, wthan allenast Laaß wixslan för altaret whr boken, och dhet så sacht, att dhet näppeligen hördeß, och förgat

⁸² Närmast: utwikning, diskussion.

wälsignelßen han skulle göra öfuer Brudfolcken, huarföre heela Sochnen sig samsatte, att dheer skulle taga kyrckionyckelen ifrån honom, och när dhet kom dher till så woro allenast tree karlar, som stego till och togo nyckelen, huar iblandt war allenast aff Söderöijerna Erich Larßon. Tillspord om thee intet hörde Prästen säija, sade dheer att Oluf Bryngelßon hade nyckelen och gingo sin gång, och weta intet huadh samtaal, som föll. Då berättade Erich Anderßon Häredsdomaren effter dhenne Oluf Bryngellßon är wthseglat, att han hade nu sedan sidste Ransakning tillspordt honom, huadh Prästen hade sagt, då har han swarat, att dhen tijdh dheer hade taget nyckelen, gick han Prästen och murrade ondt, och sade åth Oluf, Houger du intet dine bröder, dher till Oluf swarte, Ja Gudh houer Jag dhem. Och tillsporde them Erich Anderßon, om dheer hade icke hört af dhet ömmell och rychte, som hade gått, att dheer som Prästen hade haft owänskap till tillförrende hade fahrit illa, såsom Anderß Perßon på Hedan, Een Skepare på samma Skuta näst för Erich, att då han lop in till Wddewall för predikan, wille Prästen haft honom dherföre att stå skriff, och dref honom ifrån altaret, och litet dher effter wardt han dödh, Nämbl: om Matsmåße j Fastan, doch kan ingen weta om Prästen dher j war wällandeß. Hans fader Peer Swenßon slogs medh h.r Jacob, och första reesa dher effter han lop wth åth Wästersiöö, blef han borto medh sitt Skutefolck, som war Oluf Skreddare och fleere, Men dhenne Olof Skräddare war medh j Slagsmählet. 4. Erich Bryngellßon på Börköö, huilken blef hastigst dödh, och hr Jacob tog straxt qwinnan igen effter honom, då lät hans broder Oluf Bryngellßon Strandfougde, som war dhenne Oluf Bryngellßons broder, som tog kyrckenyckelen förliuda, att han wille tala Prästen till för sin broderß Erich Bryngellßons olycka, straxt wardt han siuk och dödh medh. 6. te är nu dhenne, som prästen på Skutan skall wndsagt, att too timer effter Solen war wpgången, skulle han fahra een fanderß färdh: är altså dhet dhen Ömmellen, som har gått j bygden om dheer 6. Morden. deße swarade sig wäl sådant hört, men Gudh weet, huem som är ordsaken till dheras dödh.

Klåckaren wardt åter inkallat, och nu som till förende wardt förehållen, huru han hade skält Prästen för Mördare, Men man kunne ingen annan bekännellße af honom *extorqvera*⁸³, ähn then han förre dagen giordt hade, att han intet weste ther af, eij häller att Skeparen war omkommen. Man *remonstrerade*⁸⁴ honom och, att han tillförrende war öfuertygat af dheer twenne qwinfolck, Benchta och Elin, att han hade sagt osandt dherwthinnan att dheer komme sunnan ifrån medh een båt dheer hade bärgat, huilket samme qwinfolck honom och nu närwarandeß öfuertygade, Men han swarade sig meent dhet wara den båt dheer rodde j, huilket eij häller war sandt, effter att dheer som skulle berga båten måste iu hafua een annor att roo j, när dheer skulle roo effter den andre, så och roo dher ifrån: Men alla *remonstrationer*, förmaningar, och huadh man honom kunde förehålla, kunde intet hiellpa, och honom till någon rätt bekännellße beweecka, ehuruwäl dhet synes omöijeligit annat ähn han iu weet, huru Mannen omkom, effter att han war 1. waken. 2. drack medh Skeparen och Prästen. 3. Har icke warit öfuer wthan snarare wnder een fierdedeelßtime, att dheer tu qwinfolcken woro borto ifrån Skutan, på huilken stundh Skeparen war bådhe lefuandes och dödh, 4. war klåckaren på Öfuerläppet, då dheer kommo igen, och mannen war borto, och då reeda spordes effter honom, som han sielf bekänner. 5. Har klåckaren wäckt wp dheer sofwane alt på samma korta tijdh, då dheer sacknade Skeparen, 6. war dhet liuße dagen: Huarföre syntes rådeligit, att låta slå Jernen på honom och slåå honom på wäggen till wijdare betänkiande.

Hanß och Månß Anderßöner Skutefolcken såsom wittnen inkallade, och förehölts medh all flijt dheras giorde Eedh, och förmantes till sanningens bekännellße, begynte å nyo dheras berättellße således, att Prästen medh sitt sällskap kom till Skutan klåckan Sex om afftonen, och begärte ööl till sig j båten; Men Skeparen badh dhem wp j Skutan, dher dheer finge sig maat, och tog till att dricka, och begynte så trätta medh Klåckaren, huilken han slog nedh för hufwudet medh näfuen, och Klåckaren talade forst Latijn medh honom, sedan sade han på

⁸³ Ordagrant "vrida ur", vilket väl stämmer bra med vad man menar här.

⁸⁴ Förehöll, påpekade (för).

bekant måhl, och skälte honom för een Barnemördare, och att spöket kom och klappade på Winduet, och Prästen swarade, thet war hon, som ligger på Myckleheed, och hon slog tu eller try ruter wth, och Kläckaren tog Prästen j axlene, och sätten j Lugen, då sade Skeparen j måtte icke så slåa ham, och han sade, Jag skall icke häller görat.

Sedan drucke dhee åter igen och woro sätte, och Hanß gick och lägger sig, Men Månß war wppe och tappade för dhem, bekände sig och sedt och hördt dhet samma, som Hanß har witnat, sade sig intet sedt någon bruka något klammerij, så länge han sedan war wagen. Och förr ähn han lade sig sofua, kom Kalfueqwinfolcken roendeß till Skutan, medh fisk; Men dhee woro dädan när han blef wägter, och wäckte Prästens dräng honom, och då såff ähn Hanß, och då satt Anna Påfueßdotter på Windåsen och torckade een kluut, och han begynte fråga effter Skeparen; swarade bådhe Kläckaren och Prästen han är på Öfuerläppet, eller j rommet, då söckte han och fann honom intet, och då wagnade Hanß, och dhee wardt warße att båten war från Skutan drefuen till Biörkelandet icke mehre ähn ett Steenkast ifrån Skutan, dijt rodde dhee effter honom, Och Anderß Matßon satt j Prästens båth: Men när dhee lade sigh, lågh han j Prästens båth och soff. När dhee nu sporde hårdt effter mannen, swarade Kläckaren, att han är Salverit⁸⁵, han är hemma j sitt hwß, sade sig willia wädiß medh dhem om ett ruuß öl, dhee skulle fåa honom igen, och då rodde dhee bordt; då påmintes dhem, att dhee hade förr sagt Kläckaren wächte dhem wp, swarade Månß att Prästens dräng wägte honom, och Kläckaren wägte Oluf litet förr.

Oluf Anderßon een af Skutefolcket inkallat, påmintes sin giorde Eedh och alfuorligen förmanteß till att bekänna sanningen, huilken sade sig intet mehra weta wittna ähn tillförende. Då befaltes han att säija wth å nyo; sade att Prästen kom till Skutan om afftonen klackan 6. och begärte dhee wille skäncka honom öl j båten, då badh Skeparen honom wp, och han fick maat och dhee drack, och Prästen och Kläckaren trätte, och Prästen sade till Kläckaren, Gudh gifue Satan far j dig, kläckaren swarade, far han j dig, men dhee talte sedan Latin, och han kunde icke förstå ett ordh, och så gick dhee fram på Öfuerlopet, och Kläckaren tog i honom, sätten j Lugan, och skälte ham för Hoorkarl och barnemördare, och sade, hon kom till dig och klappade på dine winduer, och robte far far, swarade Prästen, dhet war den, som ligger på Möckleheedh, hon slog too eller tree ruter wth.

Spordeß om han intet nekte till barnemordet, swarade han sig intet hördt honom neka dher till, ytterligare tillspordes om han trätte medh Skeparen, sade han sig intet hördt men såg han slog Skeparen j brystet medh bakhanden, då sade Skeparen slåa mig intet, och Prästen swarade, dhet war på kärlicheet; sedan gick Oluf och lade sigh: När han waknade, så ropte Kläckaren på honom och sade sofuer j eder prackare, då gick Oluf wp och gick j kaijutedören, och såg att Prästen satt dher och Kläckaren sade gee oß något mehr öl, och så kom Månß Anderßon wp och sacknade mannen, och Hanß och Månß wardt warße båten war ifrån Skutan och drefuen till Biörkelandet och rodde effter honom, fästen och årerne war inkastat j båten, och Hanß gick wp på Kalfuen och lette effter honom, och när dhee kom igen och fant honom intet, sade Kläckaren, Mannen är *Salverit*, han är i sitt hwß, Jag will wädiß om ett ruuß⁸⁶ öl j finner honom igen behållen; så rodde dhee frå dhem, båten som war drefuen från dhem låg på Biörkelandet, och intet dhet dher Skeparen war hiemma, war och icke längre från Skutan ähn dhee kunde kaste medh een Steen⁸⁷. Tillspord om kläckaren war så fuller han wiste intet huadh han giorde, sade han, att han såg, han gick åff och ähn på Orlopet rätt på beenen för sig sielf, dhet halp honom ingen, sade sig ingen grunck fått dher af, att mannen war slagen, eller huar han war tagen wägen, förr ähn thee fant honom wnder Skutan; hade och spordt Prästen morgonen effter, då han kom roendeß skulle predika j Ökrö kyrckia effter Mannen, Men han sade sig intet wetat, sedan bekände han sigh sedt Skeparen när han blef siunt och att träet som

⁸⁵ Räddad.

⁸⁶ Krus? Öl tillräckligt för ett rus?

⁸⁷ Stenkast: 50-70 meter.

låg iämpte dheras hufwudhtogh widh Styrbohlssijdan hade sådanne knagler, som swarede effter hulen j Panden, och hade dhen trää legat dher alt sedan Skeparen kom bort; ty dher har ingen eldh varit på Skutan sedan.

Nämbdemännen berättade att holen kunde synas slagne, och ey af fall; ty dheer woro trenne efter qwisterne, och war hool på Huden, kötet på pannan hade giedt sig på sijda, men Huden hade fallit öfuer igen och war hulet in till benet, doch pannebeenet intet skadat, Och war dhet tridie hulet effter den tridie qwisten på samme trää, och bahr liten grand ner bätter(?), huilke hool Oluf sade, att dheer blödde, när dheer om Måndagen om morgonen finge honom whr watnet, dhet samma om blöddand och träet, wittna och Hanß och Månß AnderßSöner.

Sedan inkallades Prästedrängen Christen Månßon effter fljigt förmaning wille intet annorledes bekänna ähn hanß förra bekännellße, allenast sade att när Kalföö qwinfolcken rodde ifrån Skutan, då gick han neder, drucken af brännewijn, och lade sigh åter j rummet på een Säck, som war Rog eller Malt wthj: Och när han wagnade war Påfuell kläckares Thöb hoß honom dher. Nu hölt man honom alfwarligen före, att dhenna berättelße kunde intet wara sannfärdig j ty att emillan dhet dheer Kalföö Qwinfolcken rodde bort, och dheer kommo igen, så war thet eij mehre ähn een fierdedeelß time, och j medler tijdh skulle han sofuet, varit sedan wppe och wächt Månß Anderßon och Månß medh Hanß varit rodde effter båten, sedan dheer j Skutan hade leetat effter Skeparen; Men han wille ingen annor bekännellße göra.

Pijgan Anna Påfueßdotter öfuer sine 15. eller 16. åhr, then förr eij hade giordt Eedh, war icke dhenne Kläckarens Raßmußas Pijga eij häller Prästens, wthan war för sig sielf, och hölt till hoß kläckaren och war på båten j föllie medh honom wth, framkallades nu , och effter fljigt förmaning, att betänckia, huadh Eeden hade innebära, aflade hon sin sannings Eedh å Lagboken, sedan wedhstodh sin förra bekännellße, och lade dhet dher till, att när Prästen winglade träet öfuer hufwudet på Skeparen, och dhet datt j panden på honom, wände han sig ifrån honom, och Skeparen stodh litet och swimlade, och föll baaklängeß j Siön, och så såg Prästen sig om och blinckade åth henne, så som och högblade högre näfuen, och gaf henne Mina, att hon skulle tija, och hon wardt så häpen, hon kunde icke tala ett ordh, och sedan ropte han på drängen Christen Månßon , som hade lagt sig j rummet att såfua.

Sedan tillspordes hon ytterligare om dhet taal som wanckade om natten emillan Kläckaren och Prästen, då hon sade sig hördt, att han skälte Prästen för Mannamördare och HorKarl och slogeß dheer tree gånger, och Kläckaren rådde mäst, Men Prästen swarade honom intet när han skälte honom. Een gång woro dheer j hoop, och sloges rätt som dhet dagadeß, och två gånger tillförrende. Tillspordes huadh Prästen gjorde sedan, sade hon han war litet in j kaiutan, sedan gick han straxt wth på Öfuerlåpet och lät illa och swor, sade du skalt fåå Satan, Men intet wiste hon huem han meente. Ähn tillspord om dhet taal, som war på båten, swarade, att dheer talted widh hon intet förstodh, Men hörde att Kläckaren sade dhet war synd om den Kahren, att han skulle skada något, sade Prästen, Ja dhet war så, dhet war een skön karl och godh sade Kläckaren.

Skutefolcken sade alle tree, att Skeparens hatt stodh j kaijutan, och han hade ingen hatt då han har fallet j Siön på sig j ty både hans hattar stodo j kaijutan.

Kläckaren hades ähn ytterligare in, och att *Confrontera* medh Anna Påfueßdotter, effter han nekade sig varit på Öfuerlåpet, då mannen föll j watnet, Men hon öfuertygade honom, att han war der, och stodh stupe, stötte på Peder på Hollmen, wille wäcka honom, han swarade wäl, att hon liuger om han hade varit dher, måtte han något sedt eller hördt dher af, Men Anna stodh fast widh sin bekännellße, dhen hon hade swurit på. Till dhet samtaal på båten, sade han sig icke minnas, och kunne wäl wara, dhet gjorde honom ondt om Skeparen skadde något. Och sade sig sutit j Caijutan och när han kom wth war Prästen för honom på öfuerlåpet och Skeparen war borto.

Peder Nilßon på Hollmen war intet tillstädes j dhenna Ransakning, effter han är Cronebåtsman j Stockholm.

Oluf, Månß och Hanß Anderßsöner berätta och wittna, att när dhee komme wp och hade sofuit, sporde effter Skeparen, då låg Peer Nilßon på Öfuerläppet och soff, och lade sitt hufwudh wppå Seglet.

Anderß Matßon och Erich på Kalfuen framkallade, bekände effter fljigt förmaning, att thee intet mehra hade att wittna, ähn thet thee tillförrende bekänt hafua, huilket thee och nu wprepade.

Nu inkallades Prästen, att *Confrontera* äfuen wäl medh Anna Påfueßdotter och Kläckaren, då man medh högsta alfuvar och förmaning honom förmante, att betänckia sin Saligheet och samwete, och dher hoß förehölt, huadh så den eene, som den andre hade wittnat, J synnerheet huadh mißtanke, som på Prästen fallen war om dhee Sex morden, som bygdetalet hade gått om, thet Kläckaren wäl sade sig hördt, men wille intet wth medh, såsom och om dhee taal dhee hade hafft om dhet Spöket, då Kläckaren hade skält honom för barnemordh, och han dher till intet nekat hade, och sidst huruledeß Pigan nu närwarandeß så wäl som tillförrende bekänt hade. Här till swarade h:r Jacob att han intet kunde liuga på sig giordt något thet onda. Anlangande dhee taal om spöket, så war dhet ingalunda sandt, han då hade sagt och bekänt om dhee ruterne j ty spöke pläga alldrig slåå ruter sunder, ej håller är thet skedt, då lät man inkalla Skutefolcken, som theße ordh wittnat hade, huilka inständigt j hanß åhöra påstodo theras bekännellße wara alldeleß sannfärdigh. Och förebar och Kläckaren, att pijgan skulle sagt sådant tillförrende hon war så länge hoß *Generalen* af honom och Nilß Thomeßon *examinerat*: då slogs wp j Lagmanß *protocollet*, och fans, att hon om träet, och att dhet datt j pannan på Skeparen, och han föll baklängeß j wattnet, så och att Kläckaren då och stodh på öfuerläppet, Jemwäl huadh taal sedan j båten wanckat hade, bekänt hade. Prästen sade sigh och intet wiste, att dhee wille skylla honom therföre, och att dhee hade bordt sagt honom ther af, då han iordade lijket, sade thee, att Peder Nilßon Strandfougde frågade honom och Kläckaren till när lijket barß wth om morgonen, och öfuertygade ort och ställe, huarest han tillsporde, huilken there har slagit Skeparen ihiäl; antingen han eller Kläckaren, dher till han intet swarade, wthan sade nu, att dhet war j Peer Nilßons Stugu effter predikan, då sade dhee, dhet kan wäl wara, han frågade edher dher ochså, men wij hörde war j Erich Larßons Stugu, dhet och lagmans *protocollet* wthwijsar, huilket blef wpläsit, att Raßmuß Kläckare sådant tillstådt hade.

Omsider wardt heela *protocollet*, som skrefuit och fattat är för dhem och alla wittnen wpläsit, och prästen samt Kläckaren medh högsta fljigt och största alfuvar tillhölleß, att gåå till sanningen j ty dhee måste än tå een there kännaß widh dråpet. Men alla förmaningar ehuru starka och bindande thee woro, kunde intet wthrätta. När nu *protocollet*, såsom bem.t är, war alt wpläsit, swarade Prästen till dhee mißtanckar som woro fallne af hans wndsägningar och elliest Slagsmåhl, att dhetta woro allenast mißtanckar och han icke war wällandeß j theras dödh, som dogo. Om Kyrckiotienstenes försumellße och att han förgat wälsignelßen, swarade han, att när han kom för altaret, då gjorde han een *Summaria* af heele predikningen, och sedan wijgde brudfolcken; wille och icke tillstå dhee ordh, som skulle haa wanckat på Kyrkiogården, då Kyrkionyckelen togs ifrån honom, men thee som om tienstenes försumellße *confronterade* medh honom, öfuertygade sin förre gjorde bekännellße, Och lade ther till, huru orolig dhenne h:r Jacob har warit wthj dheras Samqwämer, att ingen hade warit säker för honom, huilket och Häredsdomaren berättade sig hafua hördt säijas, att han wnderstundom beddeß förloff, om han något j hastigheet kunde bryta dhem emot, då han sedan har slagit dhem, kört wth whr gästebudsstugun: Och altså fördt ett oskickeligit lefuerne, och woro alle rädde och bohro fahra, effter dhee som förr medh honom hade warit j *Carell*, woro så hastigt omkomne. Ytterst tillspordes Prästen, om han den förr wthfäste laggång kunde fulborda; swarade han sig dhet ingalunda kunna göra, ehuru wäl han icke kunde weta sig sådan gerning hafua begått, så kunde han doch ingen fåå, som wille swäria medh honom. Huarföre *remitterades* nu både Prästen och Kläckaren till theraß förre fängellße igen till högl; Kongl:

Rättenß wijdare *resolution*⁸⁸. Anlangande omkåstningen, som till och på dhenna ransakning giord är, så förehölts honom Kongl: Rättens befallningh, att sådant af honom *refunderas*⁸⁹ skulle, men han sig på högsta beklagade, ey hafua någon medell sin fattige hustru och barn, att försoria medh, fast mindre sådan omkåstning betala.

Såledeß nu wara wthj all wpnåmbde personers när- och öfuerwahran ransakat, förehållit och *passerat*, såsom skrefuit står, betygar Jag medh egen handh och Signete, *Actum ut Supra*.

Christoffer
GGrijp

10 a

Exhib 29 Jan:
A:o 1668

Höghwällbårne h.r RjchsRådth och Håfråts *præsident* samt wällb.ne Edle wällb.ge wällwise och Lagfarne Godhe herrar samtelige *Assessores* wthj dhen Kongl: Giöthe richeß Håfrått.

Effter Högh Kongl: Rättens Resolution och doom öfwer för dhetta Kyrkioherden h:r Jachob j Torßlanna och Klåckeren dhersammestedis Raßmus Michelson, åhr fuller medh be.te Personer alldelis *procederat*⁹⁰ **wordet**; J ty at så wäll Presten som Klåckeren förleden Sundags af *comministro* här j Staden ...(textförlust) giordis at dhe, såsom dhe dher wållandis och banemån woro wthj Skieperens Erik Larsons dödh, nu skulle också wndergå dhet straff som på en sådan gierning föllgia borde, och dher hoos förmantis medh een san bekiennelse och ånger wthöfwer theres begångne syndher berede sigh till döden! Om morgonen dher effter Skickadis medh be.te *Comministro* een annan Prest men och Kyrkioherde till dhem igen, huilke sigh först hoos dhen ena och så dhen andre inställte och dhem såsom dhe dher nu denne werlden för sin mißgiernings Skull förlåte måste, tröstede och till bekiennelse förmante, föllgiendis dhem sedan huer ifrån sitt rum jn J SlåtsKyrckian och dher åter igen, förr än dhem Herrens Natwardh meddheltis, medh störste fljt, så wdj Slåtsfållkets närwero som allena, förmante at bekienne och tillstå theres gierningh på be.te Skiepare, men så kundhe doch ingendere wthaf them dragas till sådan bekiennelse, wthan *contesterade*⁹¹ bågge wedh theres Siählß efwige Sahlighet så dhem icke war witterliget, huruledis eller igenom huarß wållande Skieparen war wmbKommen, begierendis at dhem ochså oppå samme bekiennelse herrens högwerdige Nattwardh meddheles måtte; Sedan och effter då dhem war *communicerat*⁹², fördis H:r Jachob wth, o...(textförlust) han allt fremdelis så wnder wägen som på sielfwe rättoplatsen förmantis af Presterne at betenkie sin Siähl salighet och ännu tillstå dhen gierningh för huilken han nu döo skulle, så giorde han doch ingen wjdere bekiennelse, beklagandis allenast omsider för fålket, som till stoor mykenhet sigh hadhe församblat, at han dher wdthj giort myket ille, at han på bönodagen inlåtet sigh j drickerj och sigh dher medh så belastet at hans sinna och Sanß war honom så betagit, at han nu icke wiste dhet han war Skyldigh j dhen gierning för huilken han nu döo måste.

⁸⁸ Beslut, dom.

⁸⁹ Gottgöras.

⁹⁰ Förfarits, gått till väga.

⁹¹ Bedyrade.

⁹² Utdelad.

10 b

Avskrift ur **lokalt herdaminne** i sockenstämmoprotokollen (Torslanda KI:2 1736-95, sid. 171).

Denna text ger några detaljer som inte finns med i rättsprotokollen och visar hur mycket prästerna efter herr Jacob kände till, ännu 70 år efter händelsen.

”Then 4de Jacob Erasmi Nolleroth, hwilket tilnamn han tagit sig utaf Prästeg. Noleröd then han först giordt til Prästebohl, hade och efter sig 2^{ne} söner som haft samma namn: en som varit Pastor i Skåne i Höör Erasmus Nolleroth, och herr Raphael i Grinnered. Thenna neml. Jacob har uti sin dryckenskap, på hwilken han varit grufvel. begifven, begådt mord uppå en Skieppare utaf sine Sochnemän i Öckeröö Sochn och gården Rö, hvars son Lars Erickson ännu Lefver och är en 70åhra gammal gubbe. För thenna sin misgärning är han inmanad i fängelse på fästningen Bahus, och som han enständigt nekat gärningen med mindre han varit så drucken han icke sielf vist hvad han giordt: har hans dom haft thenna Limitation: at om han således nekade gärningen i döden skulle han varda fri från Lifsstraffet, til domens exeqverande⁹³ blef utförd på rätteplatsen på Tomterne vid Bahus d 20 Jan: 1668: med följe af tvåvarande kyrkioherde i Säfve Pastorat Sal. herr Pet: Erics Kongelius och Rectores Scholae i Kungelf Sal. herr Severino Petri Ström, som sedan var Pastor i Karleby, fastän han och tå gjorde en Sermon om sin oskyldighet har icke desto mindre Sal. herr Pett: Erics som var förbuden låta honom vetta domens inneholl förän han thet yttersta med honom försökt at förmå honom tilstå sit brott bundit för ögonen på honom och låtit honom falla på knä som then ther nu strax skulle afrättas, men som delinqventen⁹⁴ än tå påstod sin oskyldighet blef thet berättat hos tå varande Gouverneur, som tå för tiden var boende straxt vid rättare Platzen, på Tomterne under Bahus fästning befalte at han skulle stå upp igen, Klädet som var bundit för hans ögon blef bortagit och hans dom upläsen, tå han blef förd på fästningen tillbaka igen och sedan Lösgifven; men blef tå afsatt ifrån Pastoratet. Han säges sedan vara död och begrafven uti Kungelf.”

Kommentarer:

”Tomterna under Bohus” torde avse området på Fästningsholmen som var stadens läge till 1658, varefter husen revs i omgångar till slutet av 1670-talet och invånarna flyttade till det nuvarande läget på norra sidan av älven.

(Det finns ytterligare ett gammalt herdaminne på vers i en psalmbok författat på latin under Per Böckers tid. Det finns med som en not i det äldsta tryckta herdaminnet. Där sägs Jacob Rasmusson ha varit av dubiös karaktär och avlidit i främmande land).

11

Wij then Kongl: rt. hellße Edher h.r RijksRådth och Gouverneur, wälborne h.r Harald Stake, medh Gudh alsmechtigh, flijth. och wälwilligen, Såßom Kongl. Rätten af sidst

⁹³ Verkställande.

⁹⁴ Brottslingen.

ankombne Skrifwellße ifrån h.r Gouvern.n förnimmer, huru hwarken för dhetta Kyrkioherdhen h.r Jacob j Torßlandha, eller Klockaren dher sammestädhes Rasmus Erichs. hafwe welat tjllstådt sigh wara Banemän till Skipparens Erich Larßons död, wthan fast mehra så högd beropat på sin oskyldigheeth: altså emedhan man ingen annan Bekjennellße af dhem bringha kan, bljfwē å h.s Kongl. May:ts rt. Sampt Kall och Embethes wägnar, wij förordsakadhe af h.r Gouvern.n fljth och wälwilligen begiära, h.r Gouvern.n täcktis be.te Personer, för dhe andhre, wijdh dhenne Acten, föreluppne grofwe förargelßer skull, låte ståå Kyrkioplicht, Stelandhes dhem sedhan bägge uthur fängellßet på frije fötter, uthan något wjdare corporal Straff. Hwar medh wij befalle h.r Rjksrådhet och Gouvern.n Gudh alsmechtig fljth och wällwilligen. Af Hofrätten i Jönkiöpingh d. 4. Febr. 1668.

På dhen Kongl. Hoffrätts wägnar,
Gabriel Gyllengrijp. Ericus Drysenius.

Erland Camen:
Secret:

Vidi/
Samuell Hammar ...
Actuarius

Domkapitlet i Göteborg

13

1668

”den 12 Martij præsenterade sigh uthi domcapitlet Hr. Jacob för detta Kyrkioheerde i Torßlanna, och på det tienstligste anhölt om *restitutione officij*⁹⁵, såsom och om någon hielp till födan åth sig sampt Hustru och barn; Huar oppå honom suarades, at ehuruwel domcapitlet stoor *commiseration*⁹⁶ medh honom hafuer, så kan han doch om *restitutione officij* för denne gången ingen wiss *resolution*⁹⁷ bekomma, uthan wardt alfuarligen förmant til it gudfruchtigt, ährbart, skickeligit och nycktert lefuerne, förmedelst huilket han kunde framdeles til ewentyrs någon *vocation*⁹⁸ bekomma, uthi huilket fall domcapitlet *intercedendo*⁹⁹ hoos höga Öfuerheten om hans Embetes *restitution* underdånigst sigh förfråga wille, lofuandes sig der hoos at willia fälla en ödmiuk förbön för honom hoos H.ns Excell.ts Högwelborne Rjksrådet Gen. Lieutenanten och Gouverneuren H.r Harald Stake at gunstigst bekomma någon hielp til lijfsmedel¹⁰⁰ för sigh och sijna.”

⁹⁵ Återinsättande i tjänsten.

⁹⁶ Medkänsla.

⁹⁷ (Bestämt) beslut.

⁹⁸ Kallelse (som präster kan få till ett visst pastorat).

⁹⁹ Gå emellan, hjälpa (=domkapitlet för hans räkning be höga överheten/guvernören om återinsättande).

¹⁰⁰ Livsmedel=livets upphälle, inte bara mat som vi uppfattar det ordet idag.

1669

”den 23 Apr. Oppå dhe *Intercessioner*¹⁰¹ som ifrån *Venerando Clero*¹⁰² Bahusensi til *Consistorium Cathed. Gothob.*¹⁰³ inkomne äre för Dn.¹⁰⁴ Jacobo Erasmi, wil *Consistorium* sikh wederbörligen förklara, så snart han någon lagligh kallelse til Embethens bruk och öfning bekomma kan, aldenstund dhet *Ordinantien*¹⁰⁵, och *Ministerij Ecclesiastici*¹⁰⁶ natur inthet lijkämtigt är at wara *Pastor absq. ovibus*¹⁰⁷ och uthom någon wiss försambling, såsom och til *Functionem Ecclesiasticam*¹⁰⁸ nödigt är at hafua de *integritate vitæ, pietate et sobrietate*¹⁰⁹, trowerdiga testimonia¹¹⁰.”

¹⁰¹ Se not 5: Här hade det vördade prästerskapet i Bohuslän inlämnat förböner för Jacob Rasmusson till domkapitlet om återinsättande.

¹⁰² Ordagrant: det vördade prästerskapet (clero förkortning för clericio. Clericiet vanlig beteckning på prästerskapet i t.ex. skattelängder, där de hade viss lättnad för sin tjänst).

¹⁰³ Göteborgs domkapitel.

¹⁰⁴ Förkortning för dominus, herre. I fråga om präst=herr (t.ex. herr Jacob) och i fråga om söndag=herrens dag, som det ofta står i kyrkböckerna.

¹⁰⁵ Kyrkoordningen (här: enligt kyrkoordningens...natur).

¹⁰⁶ Kyrklig ledare/lärare (här: enligt en kyrklig ledares...natur).

¹⁰⁷ Herde utan får (pastor betyder egentligen herde).

¹⁰⁸ Kyrklig funktion, till skillnad från kyrklig natur ovan. Natur kanske avser själva den formella utnämningen, medan funktion avser hur den utnämnde lever och verkar (se nästa not).

¹⁰⁹ Ärbart och skickligt, gudfruktigt och nyktert. Alltså detsamma som i texten från 1668 ovan.

¹¹⁰ Trovärdiga vittnesmål. Man skärper det lite här jmf med 1668, där han bara förmanades till ett sådant leverne, medan man här krävde att detta kunde omvittnas på ett trovärdigt sätt.

Styrelsen år 2018

Ordförande	Barbro Parment	0708 78 07 97
V ordförande	Hans Taremark	96 73 25
Kassör	Gunnar Alexandersson	96 75 70
Sekreterare	Agneta Zachariasson	96 50 41 / 0733 64 67 89
Ledamot	Helene Sörensson	96 71 55
Ledamot	Thord Källefors	0736 74 85 04
Ledamot	Lena Knutsson	96 17 88
Ledamot	Mikael Ahlberg	0702 75 81 31
Suppleant	Eva Johannesson	0708 50 94 70
Suppleant	Jan Ek	0708 16 89 20

Styrelsen meddelar

- **Hemsidan** – på föreningens hemsida www.oosf.se kan ni hitta namn, adress, mail, telefonnummer till styrelsen. Hör gärna av er till oss med idéer, funderingar, förslag, frågor osv.
- **Fotografier** - Har ni några fotografier som ni vill dela med er av till vår hemsida? Hör av er till webmaster@oosf.se . Gamla fotografier är alltid intressanta.
- Föreningens **bankgironr 734-3999**
- **Medlemsresa** Lördagen den 12 maj, mer info på annan plats i tidningen
- **DNA-träff** Finns det intresse i föreningen att anordna en DNA-träff för att lära av varandra? Anmäl dig i så fall till: agneta@oosf.se så återkommer vi med datum och tid senare via mail.
- Har du inte fått något mail från oss det sista? Då beror det antagligen på att du bytt **mailadress** eller inte lämnat din mailadress. Det bra om du meddelar Agneta detta: agneta@oosf.se. Vi skickar ut mail om både ditt o datt och då är det bra om adresserna vi har stämmer.

Ordförande har ordet

Oj vad tiden rusar 2018 har startat med träffar varje måndag klockan 17-19 på Öckerö biblioteket Tillströmningen av nya släktforskare har varit över förväntan. Thore Olsson är en klippa som gärna hjälper till när några av oss andra snöar in på DNA forskning och våra gemensamma träffar. I april kommer vi att ha vår första DNA-träff tillsammans med Eva Isaksson som skall försöka guida oss i detta mysterium. Om någon är nyfiken på att göra en DNA-test så hör gärna av er till mig. På årsmötet 17 mars fick vi ett inspirerande kåseri om gatunamnen i Göteborg av Lars O Carlsson. Sedan längtar vi till årets bussresa som i år bl.a. går till Varnhems klosterkyrka 12 maj, mer om detta på annan plats i tidningen.

Önskar Er alla en härlig släktforskar vår.

Barbro Parment

Hittat på nätet

Digitaliserade svenska dagstidningar

1830-12-30 stod att läsa följande: Kejsarl. Ryska linieskeppet Wladimir och fregatten Loissa råkade i lägerwall norr om Vinga Båt i Bohuslänska Skären, natten emellan den 24 och 25 sistl. Sept. Hönö-lotsar hastade ut wid nödskotten, men kunde länge för storm och mörker icke urskilja från hwad håll de hördes. Äntligen kommo de om bord. Linieskeppet war i största fara, men räddades, jemte fregatten, genom Mästerlotsen Qlof Ericssons och de öfrige lotsarnes rådhighet. Ryske Amiralen Grefwe v. Heijden belönade dem med 300 Ducater, utom dubbla lotspenningar.

Birger Utbults Memoarer

finns att hitta under Bygdeband.se där Öckerö Hembygdsförening har lagt ut dem. Intressant läsning. Gå in på Bygdeband och sök efter Birger Utbult så hittar ni dem.

SJU NYA KUSINER

Först vid 37 års ålder fick min pappa veta att han var adopterad. Det skedde vid uppläsningen av testamentet då hans adoptivfar gick bort 1949. Min pappa kände sig bitter och besviken över att inte ha fått veta detta tidigare och ville aldrig forska efter sitt ursprung. Han dog 1989. Ibland hade jag tänkt att det vore intressant att ta reda på om det finns några släktingar eller kusiner på min pappas sida. Jag visste om namnet på hans biologiska mor men inget annat. Våren 2017 gick jag en släktforskarkurs på Öckerö som ABF anordnade och fick hjälp att börja leta i kyrkböcker mm. Genom att min biologiska farmor, Gertrud Holmén, hade gift sig till ett ovanligt efternamn och via en notis i Vem är Vem, så lyckades jag spåra en kvinna i

Visby, som nog också var barnbarn till Gertrud. Jag skrev ett brev till henne och fick kontakt direkt. Birgitta i Visby berättade att hon för tre år sedan fått veta att hennes mormor hade fått ett barn, men ingen i släkten visste något om vad som hänt detta barn. Hon tyckte det var väldigt roligt att jag hört av mig och berättade att det fanns sex kusiner till. Min farmor hade gift sig två år efter att hon fött min pappa och fått fyra barn till.

Kusinerna hade haft en kusinträff för 11 år sedan i Visby och hade redan planerat en ny kusinträff i Mönsterås sommaren 2017. Min bror och jag blev inbjudna till den och tillbringade tre dagar ihop med ett gäng positiva och glada kusiner. Vi kunde berätta hur livet blivit för min pappa och vi fick se kort och höra historier om vår farmor. Det var bara så roligt!

Min släkt på min mammas sida kommer från Bokenäs i Bohuslän. Min farmor Gertrud kom från Fägre socken nära Töreboda. Året innan jag gick släktforskarkursen så cyklade min sambo och jag längs Göta Kanal och passerade Töreboda och de platser och gårdar där mina förfäder bodde. Och jag hade inte en aning! Så nu till sommaren får det bli en ny cykeltur dit tillsammans med några av de nya kusinerna.

Kerstin Hirmas, Hönö Röd

Dna funderingar

Vad har du för haplogrupp?

Min haplogrupp heter U5b1b1 och bildades under stenåldern. Den har jag ärvt från min mamma som fått den av sin mamma som fått den av sin mamma. Under tusentals år har mammorna fört haplogruppen vidare. Min har tagit sej från Västerlanda till Rörö till Knippla och till Västra Frölunda.

Min äldsta kända modersana finns alltså i Västerlanda en bit upp i Göta älv. Mina två närmaste träffar har sina äldsta anor i Eggvena och Fullestad utanför Vårgårda. Någon gång under de senaste tusen åren har våra anmödrar en gemensam anmoder.

Det är detta som kallas moderslinjen eller mitokondrie DNA. Den ärvs från mor till barn; både söner och döttrar ärver den men det är bara kvinnor som för den vidare.

Faderslinjen finns i Y-kromosomen och finns bara hos män. Min pappa som är från Haparanda har en finsk-sibiriskt haplogrupp N. I stort sett alla hans träffar finns i Finland. Men min morfar som är född på Knippla har R1a. Hans linje går från Knippla till Rörö till Klädesholmen och till Stenkyrka.

Genom att testa haplogrupper får man det djupa ursprunget långt bortanför kyrkoböckerna. Men man kan också verifiera sin forskning. Morfars farfars far hette Kristian Eliasson och var född på Klädesholmen 1805. Kristian flyttade till Rörö där han gifte sej med Britta Malmberg och fick massor med barn.

Om någon av Kristians andra sonsonsoner skulle testa sin Ylinje borde den därför bli R1a. Då vet vi att våra respektive linjer stämmer så långt. Blir resultatet något annat så är det fel fader någonstans.

Morfars linje fortsätter till Bamse i Halsbäck född 1570. I alla fall enligt pappersforskningen. Men om det finns någon annan med rak faderslinje till Bamse så kan man bevisa om det stämmer. Det skulle vara fantastiskt.

I Västerbotten har man studerat Bure-släkten. Där har man genom metodiskt testande verifierat släkten ända till 1300-talet. I över sjutton generationer! . <http://buredna.sjolunds.se/wp-content/uploads/2017/09/DNA-verifierade-burelinjer-2017.png>

Eva Isaksson

Ett försök att förklara släktskapen på svenska/engelska

	Kalle Jansson	gm	Kajsa Johansdotter	Anpar	
Barn	Sven Karlsson		Svea Karlsdotter	Syskon	
Barnbarn	Alice Svendsdotter		Lars Johansson	Kusiner	1st Cousin
Barnbarnsbarn	Barbro Andersson		Ellinor Johansson	Sysslingar	2nd Cousin
Barnbarns Barnbarn	Robert Öman		Elisabeth Sjöväg	Bryllingar	3rd Cousin

Om man nu tittar i tabellen så ser man att:

Alice är barnbarn till Kalle o Kajsa. Lars är hennes kusin (1st Cousin).

Robert är barnbarns barnbarn till Kalle o Kajsa och Brylling (3rd Cousin) till Elisabeth.

När släktskapet ”haltar” kallas det för Removed.

Robert och Ellinor är 2nd Cousins 1Removed.

Alice och Elisabeth är 1st Cousin 2Removed eftersom Elisabeth är barnbarn till Alices kusin

Eva Isaksson

ÖÖSF resa lördagen den 12 maj 2018

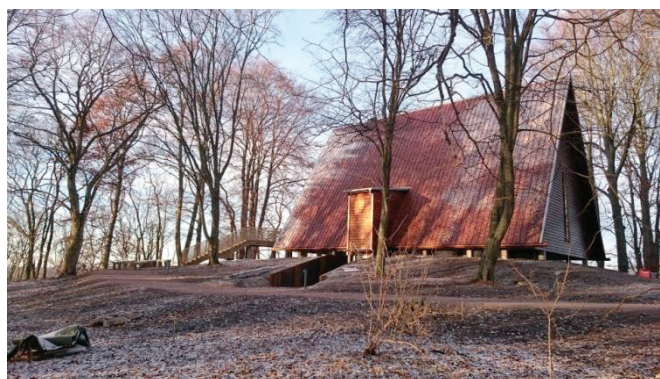
07:30 Äntrar vi bussen vid Hönö Pinan så att vi hinner med 7:50-färjan. Vi hämtar upp några resenärer på Lilla Varholmen, sedan börjar vår resa...

På Falbygden ansluter vår guide och vi dricker kaffe på Falbygdens Ost

Färden utmed Hornborgasjön leder oss till Centrala Soldatregistret på Garnisonsmuseet i Axvall.

Måltid intar vi på, Skara stiftsgård, Flämslätt

Vi åker i den natursköna Vallebygden, som leder oss fram till Varnhem för att bese området för det som en gång var en storgård, Kata gård. Det som finns bevarat är den tusenåriga grunden till en av Sveriges äldsta stenkyrkor

Kata gård, ett arkeologiskt skydd över den kristna vikingatida stenkyrkans grund
Foto: Maria Vretemark.

På Café Doppingen dricker vi kaffe och njuter av naturupplevelsen med närheten till Hornborgasjön

Vi beräknas vara åter i Göteborg vid 20-tiden.

Med reservation för ändringar

Pris för bussresa med förmiddagskaffe, lunch, 600 kr kontant på bussen

Anmälan till agneta@oosf.se / 0733 64 67 89

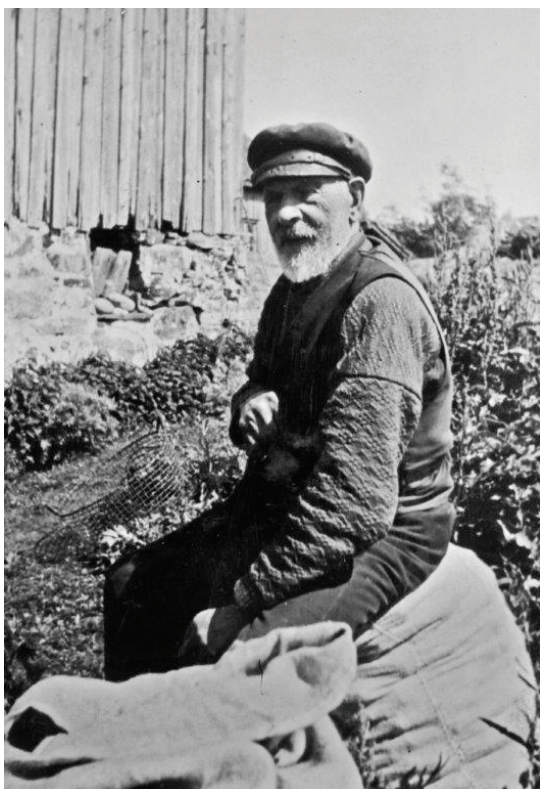
Vi vill ha anmälan senast 28 april

Specialkost anges vid anmälan

Foton från Ryd på Björkö

Karl-Johan o Nellys hus på Ryd

Karl-Johan på Ryd

Nelly på Ryd matar hönsen